

INNOVATION IQTISODIYOT

Ilmiy-amaliy elektron jurnal

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический электронный журнал

THE INNOVATION ECONOMY

Electronic Scientific and Practical Journal

2025 / 5

@QMI_Instituti

Qarshi shahri,
Mustaqillik ko'chasi 225 - uy

www.kstu.uz
www.ojs.qmii.uz

INNOVATION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON
JURNAL

3-jild
5-son
oktabr, 2025

October 2025
Volume 3
Number 5

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА
Научно-практический
электронный журнал

THE INNOVATION ECONOMY
Electronic Scientific and Practical
Journal

INNOVATSION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON JURNAL

ISSN: 3030-315X

ojs.qmii.uz

Muassis:

Qarshi davlat texnika universiteti

Tahririyat Kengashi raisi:

R.X.Ergashev, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qarshi davlat texnika universiteti

Tahririyat Kengashi raisi o'rinbosari:

S.N.Xamrayeva, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qarshi davlat texnika universiteti

Mas'ul muharrir:

N.A.Ochilova, PhD, dotsent

Qarshi davlat texnika universiteti

Texnik muharrir:

F.F.Haqqulov, PhD

Qarshi davlat texnika universiteti

Jurnal har oyda bir marotaba elektron shaklda
jurnalning rasmiy sayti orqali nashr etiladi.

Tahririyat manzili:

180100, Qarshi shahri, Mustaqillik ko'chasi 225-uy

Tel.: +998 (75) 221 09 23

+998 (93) 902 72 63

Faks: +998 (75) 221 1395

E-mail: innoeconomic@qmii.uz

"Innovatsion iqtisodiyot" ilmiy - amaliy
O'zbekiston elektron jurnali ta'lim, fan va
innovatsiyalar Respublikasi Oliy vazirligi
huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi**
rayosatining 2025-yil 5-apreldagi 369-sonli
qarori bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

Jurnalda quyidagi ruknlar asosida maqolalar nashr etiladi:

1. Nazariya va metodologiya
2. Raqamli iqtisodiyot
3. Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti
4. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik
5. Inson kapitali iqtisodiyoti
6. Menejment va marketing
7. Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
8. Moliya, kredit va investitsiya
9. Ekonometrika va statistika
10. Xizmat ko'rsatish va turizm sohasi

TAHRIRIYAT KENGASHI:

Tahririyat Kengashining xalqaro a'zolari:

Овчиников Виктор Николаевич - i.f.d., professor, akademik (Janubiy Federal
Universitet, Rossiya)

Солодовников Сергей Юревич - i.f.d., professor (Belorussiya milliy texnika
universiteti)

Сидиров Виктор Александрович - i.f.d., professor, (Kuban davlat universiteti)

Шевченко Игорь Викторович - i.f.d., professor (Kuban davlat universiteti, Rossiya)

Kusainov Xalel Xaymullayevich - i.f.d., professor (Qozog'iston davlat texnologiya
universiteti)

Samandarzoda Iskandar Hakim - i.f.d., i.f.d., professor (SH.Shotemur nomidagi
Tojikiston agrar universiteti)

Гибадуллин Артур Артурович Национальный исследовательский университет

Московский энергетический институт Войнаш Сергей Александрович

Казанский приволжский (федеральный) университет

Пуляева Валентина Николаевна Финансовый университет при Правительстве
РФ

Морковкин Дмитрий Евгеньевич Финансовый университет при Правительстве
РФ

Садриддинов Манучехр Исмоиддинович Международный университет
туризма и предпринимательства Таджикистана, Душанбе

Перская Виктория Вадимовна директор Института исследований

международных экономических отношений, Финансовый университет при
Правительстве РФ

Молчанов Игорь Николаевич Профессор экономического факультета.

Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова

Басова Мария Михайловна Заместитель декана факультета налогов, аудита и
бизнес-анализа Финансовый университет при Правительстве РФ

Чупин Александр Леонидович Заместитель декана экономического факультета
Российский университет дружбы народов имени П.Лумумбы

Незамайкин Валерий Николаевич Профессор кафедры финансов и кредита

Российский государственный гуманитарный университет

Никонорова Алла Владимировна Доцент кафедры экономической теории
Финансовый университет при Правительстве РФ

Дмитриева Ольга Александровна Доцент кафедры налогов и налогового
администрирования факультета налогов, аудита и бизнес-анализа

Финансовый университет при Правительстве РФ

Швец Юрий Юрьевич Лаборатория управления инновациями, Институт
проблем управления Российской академии наук

Колосова Елена Валерьевна Лаборатория управления инновациями,

Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова

Tahririyat Kengashi a'zolari:

Gulyamov Saidaxror Saidaxmedovich - i.f.d., professor, akademik

Bozorov Orifjon Shodiyevich - t.f.n., dotsent

Pardayev Mamayunus Qarshiboyevich - i.f.d., professor

Vaxabov Abduraxim Vasikovich - i.f.d., professor

Hakimov Obidjon Arzikulovich - i.f.d., professor

Navruz-zoda Baxtiyor Negmatovich - i.f.d., professor

Xatamov Ochildi Qurbonovich - i.f.d., professor

Fayziyeva Shirin Shodmonovna - i.f.n., professor

Jumayeva GulruxJo'raqulovna - i.f.n., professor

Egamberdiyeva Salima Raimovna - i.f.n., dotsent

Erkayeva Gulbahor Panjiyevna - i.f.n., professor

Amirqulov Shuhrat Olimovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Samiyeva Gulnoza Toxirovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aliqulov Azamat Tuyg'unovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Aminov Fazlitdin Baxadirovich - i.f.n., dotsent

Xo'jaqulova Nigora Rustamovna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Turobov Sherzod Alisherovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Alimova Munisa Yulchiyevna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Ergasheva Nasiba Raxmatullayevna - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Boboqulov Sanjar Baxromkulovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Djalilov Raxmonkul Hamidovich - i.f.f.d., (PhD), dotsent

Nomazov Baxrom Bobomurodovich - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Alimxanova Nigora Alimxanovna - i.f.f.d. (PhD) dotsent

Инновационная экономика

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ISSN: 3030-315X

ojs.qmii.uz

Учредитель:

Каршинский государственный технический университет

Председатель Редакционного Совета:

Р.Х. Эргашев, доктор экономических наук, профессор

Каршинский государственный технический университет

Заместитель председателя Редакционного Совета:

С.Н. Хамраева, доктор экономических наук, профессор

Каршинский государственный технический университет

Ответственный редактор:

Н.А. Очилова, PhD, доцент

Каршинский государственный технический университет

Технический редактор:

Ф.Ф. Хаккулов, PhD

Каршинский государственный технический университет

**Журнал издается один раз в месяц в электронном виде
через официальный сайт журнала.**

Адрес редакции:

180100, город Карши, улица Мустакиллик, дом 225

Тел.: +998 (75) 221 09 23

+998 (93) 902 72 63

Факс: +998 (75) 221 13 95

E-mail: innoeconomic@qmii.uz

Научно-практический узбекский электронный журнал «Инновационная экономика» включен в перечень национальных научных изданий **Постановлением Президиума Высшей аттестационной комиссии при Главном министерстве образования, науки и инноваций Республики Узбекистан от 5 апреля 2025 года № 369.**

**Статьи публикуются в журнале на основе
следующих рубрик:**

1. Теория и методология
2. Цифровая экономика
3. Экономика региона и отрасли
4. Малый бизнес и частное предпринимательство
5. Экономика человеческого капитала
6. Менеджмент и маркетинг
7. Бухгалтерский учет, экономический анализ и аудит
8. Финансы, кредит и инвестиции
9. Эконометрика и статистика
10. Сфера услуг

Редакционная коллегия:

Международные члены Совета редколлегии:

Овчиников Виктор Николаевич - и.ф.д., профессор, академик (Южный федеральный университет, Россия)

Солодовников Сергей Юрьевич - и.ф.д., профессор (Белорусский национальный технический университет)

Виктор Александрович Сидиров - доктор технических наук, профессор, (Кубанский государственный университет)

Шевченко Игорь Викторович - и.ф.д., профессор (Кубанский государственный университет, Россия)

Кусаинов Халел Хаймуллаевич – кандидат технических наук, профессор (Казахстанский государственный технологический университет)

Самандарзода Искандар Хаким - к.т.н., профессор (Таджикистанский аграрный университет им. Ш. Шотемура)

Гибадуллин Артур Артурович Национальный исследовательский университет «Московский энергетический институт» Войнаш Сергей Александрович Казанский Приволжский (Федеральный) университет

Пуляева Валентина Николаевна Финансовый университет при Правительстве РФ

Морковкин Дмитрий Евгеньевич Финансовый университет Правительство РФ

Садриддинов Манучехр Исламиддинович Международный университет туризма и предпринимательства в Таджикистане, Душанбе

Перская Виктория Вадимовна – директор Института исследований. международные экономические отношения, Финансовый университет при Правительстве РФ

Молчанов Игорь Николаевич Профессор экономического факультета. Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова

Басова Мария Михайловна Заместитель декана факультета налогообложения, аудита и бизнес-анализа Финансового университета Российской Федерации

Чупин Александр Леонидович Заместитель декана экономического факультета Российского университета дружбы народов имени П. Лумумби

Незамайкин Валерий Николаевич Профессор кафедры финансов и кредита РГГУ

Никонорова Алла Владимировна Доцент кафедры экономической теории Финансового университета Российской Федерации

Дмитриева Ольга Александровна Доцент кафедры налогообложения и налогового администрирования факультета налогообложения, аудита и бизнес-анализа Финансового университета Российской Федерации

Швец Юрий Юрьевич Лаборатория инноваций управления, Институт проблем управления РАН

Колосова Елена Валерьевна Лаборатория инноваций управления, Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова

Члены Совета редколлегии:

Гулямов Саидахор Саидахмедович – доктор философских наук, профессор, академик

Бозоров Орифжон Шодиевич - кандидат философских наук, доцент

Пардаев Мамаюнус Каршибоевич – доктор философских наук, профессор

Вахабов Абдурахим Васикович – доктор философских наук, профессор

Хакимов Обиджон Арзикулович – доктор философских наук, профессор

Навруз-зода Бахтиёр Негматович – доктор философских наук, профессор

Хатамов Очильд Гурбанович – доктор философских наук, профессор

Файзиева Ширин Шодмоновна – доктор философских наук, профессор

Джумаева Гулрух Джоракуловна – доктор философских наук, профессор

Эгамбердиева Салима Раимовна – доктор философских наук, доцент

Еркаева Гульбахор Панджиевна – доктор философских наук, Профессор

Амиркулов Шухрат Олимович – доктор философских наук, (PhD), доцент

Самиева Гульноза Тохировна-и.ф.ф.д., (к.б.н.), доцент

Алигулов Азамат Туйгунович -и.ф.ф.д., (PhD), доцент

Аминов Фазлитдин Бахадирович- и.ф.н., доцент

Ходжакулова Нигора Рустамовна - и.ф.ф.д., (PhD), доцент

Туробов Шерзод Алишерович - и.ф.ф.д., (PhD), доцент

Алимова Муниса Юльчиевна - и.ф.ф.д. (PhD) Доцент

Эргашева Насиба Рахматуллаевна - и.ф.ф.н., (к.б.н.), доцент

Бобокулов Санжар Бахромкулович - и.ф.ф.н., (PhD), доцент

Джалилов Рахмонкул Хамидович - и.ф.ф.н., (PhD), доцент

Намазов Бахром Бобомуродович - и.ф.ф.д. (PhD) Доцент

Алимханова Нигора Алимхановна - и.ф.ф.д. (PhD) Доцент

Mundarija

Raqamli iqtisodiyot	11
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarida investitsion operatsiyalarni amalga oshirishni takomillashtirish	12
<i>Iuldasheva Barno Kuchkarovna, Axmedova Firuza Abdumadjitovna</i>	
Sug'urta da'volarini boshqarishda innovatsion yondashuvlar va raqamlashtirish	18
<i>Iskandarov Abdurasul Mirjalil o'g'li</i>	
Raqamli texnologiyalarni rivojlantirish orqali oziq-ovqat xavfsizligi samaradorligini oshirish yo'llari	22
<i>Saidova Gulnoza Tulkunovna</i>	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliқ siёсati va uning bilvosita soliқlar mexanizmiга taъsiри	28
<i>Джалилов Раҳмонкул Ҳамидович (PhD)</i>	
Mintaqa va tarmoqlar iqtisodiyoti	34
Davlat-xususiy sheriklik (DXSH) asosida mintaqaviy tibbiy xizmatlar tizimini rivojlantirishning nazariy asoslari	35
<i>Xamrayeva Sayyora Nasimovna, Otabekova Gulbadan Otabek qizi</i>	
O'zbekiston aksiyalar bozorining global bozorda tutgan o'rni	39
<i>Alikulov Azamat Tuygunovich</i>	
Inson kapitali iqtisodiyoti	44
Franchayzing modeli asosida ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish va barqaror iqtisodiyotni rivojlantirish yo'nalishlari	45
<i>Nasimov Dilshodbek Hotam o'g'li, Xodjayev Anvar Rasulovich</i>	
Menejment va marketing	54
Sug'urta da'volarini boshqarish yo'llari	55
<i>Iskandarov Abdurasul Mirjalil o'g'li</i>	
Biznes samaradorligini oshirish uchun raqamli marketing strategiyalari va neyromarketing usullarini birlashtirish	59
<i>Abdullayeva Yulduzxon</i>	
Jahon amaliyotida sug'urta da'volarini boshqarish metodologiyasi	63
<i>Iskandarov Abdurasul Mirjalil o'g'li</i>	
Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit	67
Kadrlar tayёрлаш менежменти билан инновацион тадбиркорликнинг иқтисодий алоқадорликлари таҳлили	68
<i>Эргашев Тўлқин Шокирович</i>	
Raqamli marketing strategiyalarida aida modeli asosida sotuv voryonkasi va xaridor hatti-harakatlarini ilmiy tahlil qilish	73
<i>Jo'rayeva Saltanat Xo'jayorovna</i>	
Moliya, kredit va investitsiya	77
Investitsiyalarning iqtisodiy mazmuni, mohiyati va mintqa iqtisodiyotida tutgan o'rni	78
<i>Ibragimov Nodir Nusriddinovich</i>	
O'zbekistonda davlat investitsiya siyosati va bugungi investitsion muhit	82
<i>Murtazayev Nurbek Rashidovich</i>	
Soliq tizimi modernizatsiyasi samarali tadbirlariga oid xorij tajribalari	86
<i>Nomazov Baxrom Bobomuradovich</i>	
Ekonometrika va statistika	92
Mintaqa agrar sektorida optimal rivojlanishini ta'minlashni modellashtirishning ilmiy-nazariy va uslubiy asoslari	93
<i>Ibragimov Nodir Nusriddinovich</i>	
Agrar sektorni optimal rivojlantirishda kompleks ўзгaрувчи моделилардан фойдаланишнинг эконометрик таҳлили	98

Ибрагимов Нодир Нусриддинович

Xizmatlar va turizm sohasi	103
Aholini o'zini o'zi bandligini ta'minlashda mehnat munosabatlarini ahamiyati	104
<i>Nizametdinov Ali Akramovich</i>	
Mehmonxona biznesida xorij tajribalaridan foydalanish	112
<i>Umurzaqova Gulnora Abdubannopovna</i>	
O'zbekiston sug'urta xizmatlari bozorini rivojlantirish masalalari	115
<i>Murtazayev Nurbek Rashidovich</i>	
O'zbekiston tijorat banklarida raqamlashtirilgan moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish istiqbollari	118
<i>Murtazayev Nurbek Rashidovich</i>	
Xizmatlar sohasining kichik biznes tizimida innovatsion tadbirkorlik–yangilik yaratishning asosidir	122
<i>Ulmasova Oygul Baxtiyorovna</i>	
Xizmat ko'rsatish sohasidagi kichik biznesni innovatsion taraqqiyoti tadbirkorlik subyektlari sonini oshirish garovidir	126
<i>Ulmasova Oygul Baxtiyorovna</i>	

Содержание

Цифровая экономика	11
Осуществление инвестиционных операций торговых банках в условия цифровой экономики	12
<i>Иулдашева Барно Кучкаровна, Ахмедова Фируза Абдумаджитовна</i>	
Инновационные подходы и цифровизация в управлении страховыми исками	18
<i>Искандаров Абдурасул Миржамил углы</i>	
Пути повышения эффективности безопасности пищевых продуктов за счет развития цифровых технологий	22
<i>Саидова Гульноза Тулкуновна</i>	
Налоговая политика в цифровой экономике и ее влияние на механизм косвенных налогов	28
<i>Джалилов Рахмонкул Хамидович (PhD)</i>	
Экономика региона и отрасли	34
Теоретические основы развития региональной системы медицинских услуг на основе государственно-частного партнерства	35
<i>Хамраева Сайёра Насимовна, Отабекова Гулбадан Отабек кизи</i>	
Роль Узбекского фондового рынка на мировом рынке	39
<i>Аликулов Азамат Туйгунович</i>	
Экономика человеческого капитала	44
Направления диверсификации производства и развития устойчивой экономики на основе франшизной модели	45
<i>Насимов Дилшодбек Хотам углы, Ходжаев Анвар Расулович</i>	
Менеджмент и маркетинг	54
Пути управления страховыми исками	55
<i>Искандаров Абдурасул Миржамил углы</i>	
Интеграция цифровых стратегий маркетинга и нейромаркетинговых методик повышения эффективности бизнеса	59
<i>Абдуллаева Юлдузхон</i>	
Методология управления страховыми претензиями в мировой практике	63
<i>Искандаров Абдурасул Миржамил углы</i>	
Бухгалтерский учет, экономический анализ и аудит	67
Анализ экономических взаимосвязей менеджмента подготовки кадров и инновационного предпринимательства	68
<i>Эргашев Тулкин Шокирович</i>	
Научный анализ воронки продаж и потребительского поведения на основе модели aida в стратегиях цифрового маркетинга	73
<i>Джураева Салтанат Хужайёровна</i>	
Финансы, кредит и инвестиции	77
Экономическое содержание, суть инвестиций и их место в экономике региона	78
<i>Ибрагимов Нодир Нусриддинович</i>	
Государственная инвестиционная политика и современная инвестиционная ситуация в Узбекистане	82
<i>Муртазаев Нурбек Рашидович</i>	
Зарубежный опыт эффективных мер по модернизации налоговой системы	86
<i>Номазов Бахром Бобомурадович</i>	
Эконометрика и статистика	92
Научно-теоретические и методологические основы моделирования обеспечения оптимального развития регионального АПК	93

Ибрагимов Нодир Нусриддинович

Эконометрический анализ использования комплексных изменяемых моделей для оптимального развития аграрного сектора 98

Ибрагимов Нодир Нусриддинович

Сфера услуг и туризма 103

Значение трудовых отношений в обеспечении самозанятости населения 104

Низаметдинов Али Акрамович

Использование зарубежного опыта в гостиничном бизнесе 112

Умурзакова Гулнора Абдубанноповна

Вопросы развития рынка страховых услуг Узбекистана 115

Муртазаев Нурбек Рашидович

Перспективы развития цифровых финансовых услуг в коммерческих банках Узбекистана 118

Муртазаев Нурбек Рашидович

Инновации в системе малого бизнеса сектора услуг являются ключом к созданию предпринимательства и инноваций 122

Улмасова Ойгул Бахтияровна

Инновационное развитие малого бизнеса в сфере услуг – залог увеличения числа субъектов предпринимательства 126

Улмасова Ойгул Бахтияровна

Contents

Digital economy	11
Improving investment operations in commercial banks under the conditions of digital economy	12
<i>Iuldasheva Barno Kuchkarovna, Axmedova Firuza Abdumadjitovna</i>	
Innovative approaches and digitalization in managing insurance claims	18
<i>Iskandarov Abdurasul Mirjalil ugli</i>	
Ways to improve food safety efficiency through digital technologies	22
<i>Saidova Gulnoza Tulkunovna</i>	
Tax policy in the digital economy and its effect on the mechanism of indirect taxes	28
<i>Djalilov Rahmonkul Hamidovich (PhD)</i>	
Economy of the region and industry	34
Theoretical foundations for developing a regional system of medical services based on public-private partnership (PPP) production	35
<i>Khamraeva Sayyora Nasimovna, Otabekova Gulbadan Otabek kyzy</i>	
The role of the Uzbek stock market in the global market	39
<i>Alikulov Azamat Tuygunovich</i>	
Economics of human capital	44
Directions of production diversification and development of a sustainable economy based on a franchise model	45
<i>Nasimov Dilshodbek Khotam ugli, Khodjayev Anvar Rasulovich</i>	
Management and Marketing	54
Ways of managing insurance claims	55
<i>Iskandarov Abdurasul Mirjalil ugli</i>	
Integrating digital marketing strategies and neuromarketing techniques for enhanced business performance	59
<i>Abdullaeva Yulduzhxon</i>	
Methodology of insurance claims management in global practice	63
<i>Iskandarov Abdurasul Mirjalil ugli</i>	
Accounting, economic analysis and audit	67
Analysis of the economic interrelations between human resource training management and innovative entrepreneurship	68
<i>Ergashev Tulkin Shokirovich</i>	
Scientific analysis of the sales funnel and customer behavior based on the aida model in digital marketing strategies	73
<i>Jurayeva Saltanat Khojayorovna</i>	
Finance, credit and investment	77
Economic content, essence of investments and their place in the regional economy	78
<i>Ibragimov Nodir Nusriddinovich</i>	
State investment policy and today's investment environment in Uzbekistan	82
<i>Murtazaev Nurbek Rashidovich</i>	
Foreign experiences of effective measures for modernization of the tax system	86
<i>Nomazov Bakhrom Bobomuradovich</i>	
Econometrics and statistics	92
Scientific, theoretical and methodological bases of modeling ensuring optimal development of the regional agro-industrial complex	93
<i>Ibragimov Nodir Nusriddinovich</i>	

Econometric analysis of the use of complex variable models in the optimal development of the agricultural sector .. 98

Ibragimov Nodir Nusriddinovich

Service and tourism sector 103

The importance of labor relations in ensuring self-employment of the population..... 104

Nizametdinov Ali Akramovich

Use of foreign experience in hotel business..... 112

Umurzakova Gulnora Abdubannopovna

Issues of development of the insurance services market of Uzbekistan..... 115

Murtazaev Nurbek Rashidovich

Prospects for the development of digital financial services in commercial banks of Uzbekistan..... 118

Murtazaev Nurbek Rashidovich

Innovation in the small business system of the service sector is the key to creating entrepreneurship and innovation 122

Ulmasova Oygul Baxtiyarovna

Innovative development of small businesses in the service sector is the key to increasing the number 126

Ulmasova Oygul Baxtiyarovna

Raqamli
iqtisodiyot

Цифровая
экономика

Digital economy

Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarida investitsion operatsiyalarni amalga oshirishni takomillashtirish

Iuldasheva Barno Kuchkarovna, Axmedova Firuza Abdumadjitovna

Осуществление инвестиционных операций торговых банках в условия цифровой экономики

Иулдашева Барно Кучкаровна, Ахмедова Фируза Абдумаджитовна

Improving investment operations in commercial banks under the conditions of digital economy

Iuldasheva Barno Kuchkarovna, Axmedova Firuza Abdumadjitovna

Received: September 7, 2025 Revised: September 10, 2025

■ Accepted: September 13, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya:** maqolada mamlakatimizda raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklari tomonidan amalga oshirilayotgan investitsion operatsiyalari, investitsion operatsiyalarning asosiy maqsadlari va bu operatsiyalarni amalga oshirishda mavjud muammolar hamda ushbu muammolarni echishda maqbul chora-tadbirlarni tanlash, shuningdek operatsiyalarni amalga oshirishni takomillashtirishga xulosa va takliflar keltirilgan.
- **Аннотация:** в статье представлены инвестиционные операции коммерческих банков в условиях цифровой экономики нашей страны, основные цели инвестиционных операций, а также существующие проблемы в осуществлении этих операций и выбор оптимальных мер по решению этих проблем. Кроме того, даны выводы и предложения по совершенствованию осуществления операций.
- **Abstract:** the article presents the investment operations of commercial banks in our country's digital economy, outlining the main objectives of these operations, as well as the existing challenges in their implementation. It also discusses the selection of optimal measures to address these problems and provides conclusions and proposals for improving the execution of these operations.
- **Kalit so'zlar:** Investitsiya, bank resurslari, raqamli transformatsiya, diversifikatsiya, likvidlilik, tranzaktsion depozitlar, Big Data, Blokcheyn va tokenlash, raqamli platformalar.
- **Ключевые слова:** Инвестиция, банковские ресурсы, цифровая трансформация, диверсификация, ликвидность, транзакционные депозиты, Big Date, Blokcheyn и токенизация, цифровые платформы.
- **Keywords:** Investment, banking resources, digital transformation, diversification, liquidity, transaction deposits, Big Date, Blokcheyn and tokenization, digital platforms.

KIRISH

Bugungi kunda, globallashuv va axborot texnologiyalari rivoji bilan iqtisodiyotning barcha sohaları, xususan, moliya tizimi tubdan o'zgarib bormoqda. Bugungi kunda raqamli iqtisodiyot dunyo bo'ylab iqtisodiy rivojlanishning asosiy yo'nalishiga aylanib, tijorat banklarining faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, investitsion operatsiyalarni amalga oshirishda raqamli texnologiyalarni joriy etish banklar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Tijorat banklari nafaqat an'anaviy moliyaviy xizmatlarni ko'rsatishda, balki raqamli platformalar orqali samarali investitsion faoliyat yuritishda ham raqobatbardosh bo'lishga intilmoqda. Shunday sharoitda investitsion operatsiyalarni takomillashtirish, ularning xavfsizligi, tezligi va samaradorligini oshirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan olib borilayotgan raqamli transformatsiya siyosati bank-moliya tizimini yanada isloh qilish, investitsion muhitni yaxshilash va iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu sharoitda tijorat banklarining investitsion operatsiyalarni amalga oshirish mexanizmlarini qayta ko'rib chiqish va zamonaviy raqamli vositalar yordamida takomillashtirish zarurati tobora ortib bormoqda. Davlatimiz Prezidenti ta'kidlagandek, "Investitsiya – bu iqtisodiyot drayveri, o'zbekcha aytganda, iqtisodiyotning yuragi, desak, mublag'a bo'lmaydi. Investitsiya bilan birga turli soha va tarmoqlarda, hududlarga yangi texnologiyalar, ilg'or tajribalar, yuksak malakali mutaxassislar kirib keladi, tadbirkorlik jadal rivojlanadi". Shunday ekan, xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilish uchun mamlakatimiz bank-moliya salohiyatini to'la namoyon etish uchun bir qator choralar ko'rish zarurdir.

Oxirgi yillarda bank va moliya tizimida jadal davom ettirilayotgan jadal islohotlar avvalo sohaga zamonaviy bozor mexanizmlarini keng joriy etishda namoyon bo'lyapti. O'z navbatida uzoq yillar davomida banklar kapitalining asosiy qismi davlatga tegishli bo'lib kelgandi. Bu esa bank sektorida sog'lom raqobatga to'siq bo'lib kelar, xizmat ko'rsatish sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatib kelayotgan edi. So'nggi yillarda banklar faoliyati, ayniqsa, ularning investitsion jarayonlardagi ishtirokini kengaytirishga qaratilgan muhim institutsional o'zgarishlar amalga oshirilyapti. Tijorat banklar investor sifatida bevosita va bilvosita daromad olish maqsadida o'z resurslarini muayyan muddatga real aktivlarni tashkil etish yoki sotib olishga, moliyaviy aktivlarni xarid qilishga yo'naltiradi. O'z navbatida banklarning investitsion faoliyati ularning moliyaviy vositachilik roli orqali ham yuzaga chiqadi. Bu makroiqtisodiy jihatga ham ega. Aynan shu prizma

orqali qarasak, tijorat banklari bozor iqtisodiyoti sharoitida xo'jalik subyektlarining pul-kredit shaklida yuzaga keluvchi investitsion talablarini amalga oshirishni rag'batlantiradi, jamg'armalarining investitsiyaga transformatsiyalashuvini ta'minlaydi.

Mazkur ishda raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarida investitsion operatsiyalarni amalga oshirish holati tahlil qilinadi, mavjud muammolar aniqlanadi va ularni hal etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tijorat banklari tomonidan investitsion faoliyatni amalga oshirish boshqa investorlar faoliyatidan bir muncha farq qiladi. Tijorat banklar investitsiyalarni boshqa investorlardan farqli o'laroq jalb qilingan mablag'lar evaziga amalga oshiradilar. Shunday ekan, bank bir tomondan investor sifatida bozorda ishtirok etsa, boshqa tomondan esa u qarzdor hisoblanadi. Shuning uchun ham banklar ushuni investitsiyalarni amalga oshirishda likvidlilik masalasi muhim hisoblanadi. Ya'ni ular aktivlar va passivlarining muddati, hajmi va foiz stavkalari bo'yicha mutanosib boshqarishni taqozo etadi.

Tijorat banklari aholi va korxonalarining vaqtinchalik bo'sh pul mablag'larini depozit hisobraqamlariga jalb qilish va ularni kreditlar, investitsiyalar shaklida joylashtirish bilan shug'ullanuvchi tijorat tashkilotlari hisoblansada, jalb qilingan mablag'larning barcha turini ham investitsion faoliyatni amalga oshirishda foydalanish no'to'g'ridir. Chunki banklararo kreditlar nisbatan qimmat moliyaviy resurs hisoblanadi, shu sababli undan investitsiya faoliyatini amalga oshirishda foydalanish tijorat banklari foizli xarajatlari miqdorining oshishiga olib keladi.

Bundan tashqari, tijorat banklari tranzaksion depozitlardan to'g'ridan-to'g'ri, ya'ni muddatli deposit shartnomasini tuzmasdanturib foydalanishga haqli emas. Tijorat banklarning tranzaksion depozitlardan resurs sifatida to'g'ridan-to'g'ri, ya'ni muddatli deposit shartnomasini tuzmasdan turib foydalanishi ularning deposit bazasi mustahkamligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada bank likvidlili riskining kuchayishiga olib keladi. Chunki, tranzaksion depozitlar mijoz tomonidan istalgan vaqtda talab qilib olinishi mumkin. Jahon Tiklanish va taraqqiyot banki ekspertlarining fikricha, tranzaksion depozitlarning jami depozitlar hajmidagi ulushi 30 foizdan oshmasligi lozim. Aks holda muddatli mablag'lar yetishmaydi va bu tijorat banklarining kreditlash salohiyatini oshirishni chegaralaydi.

Sunday ekan, banklar tomonidan muddatli va jamg'arma depozitlar salmog'ini jami depozitlar salmog'iga nisbatan oshirish zarur hisoblanadi. Buning uchun esa, banklar

tomonidan mijozlarga qulay muddatlarda va yuqoriroq foiz stavkalarda depozit turlarini taklif qilishlari lozim. Shuningdek, valyuta depozitlar turlarini ko'paytirish, mijozlar bazasini segmentatsiya qilish va har bir guruhga moslashtirilgan deposit taklif qilish zarurdir.

Tijorat banklarining investitsion faoliyati quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

- Qimmatli qog'ozlarga sarmoya kiritish (depozit sertifikatlar, obligatsiyalar, aksiyalar);
- Moliyaviy instrumentlar orqali daromad olish (derivativlar, REPO bitimlar, forex operatsiyalari);
- Loyihalarni moliyalashtirish (korporativ kreditlash, infratuzilma loyihalari);
- Startaplar va innovatsion korxonalarga investitsiya kiritish.

Mazkur operatsiyalar banklar uchun nafaqat foyda manbai, balki iqtisodiyotni barqarorlashtirishga xizmat qiluvchi vosita hamdir.

Ushbu faoliyatni raqamlashtirish hoziri raqamli iqtisodiyot sharoitida muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Tijorat banklari — bu raqamli iqtisodiyotda moliyaviy vositachilikni amalga oshiruvchi, investitsiyalarni yo'naltiruvchi va yangi texnologiyalarni joriy qiluvchi asosiy institutlardan biridir.

Raqamli iqtisodiyot nafaqat ishlab chiqarish, balki moliyaviy sohani ham tubdan o'zgartirmoqda. Ayniqsa, bank tizimi bu o'zgarishlarning markazida turibdi.

Banklarning investitsion faoliyatini raqamlashtirish – bu investitsiya jarayonlarini raqamli texnologiyalar orqali avtomatlashtirish, optimallashtirish va samaradorligini oshirish jarayonidir. Bu jarayon banklarga tezkor qarorlar qabul qilish, xavflarni kamaytirish, mijozlar uchun qulayliklar yaratish va raqobatbardoshlikni oshirish imkonini beradi.

Banklar uchun investitsion raqamlashtirishning afzalliklari, birinchidan ma'lumotlar asosida investitsion loyihalarni baholash va qaror qabul qilish mumkin.

Ikkinchidan, raqamli tizimlar kredit va sarmoya xavfini avtomatik aniqlash imkonini beradi.

Uchinchidan, qo'lda bajariladigan jarayonlarni avtomatlashtirish orqali tejamkorlikka erishish mumkin.

To'rtinchidan, mobil ilova va veb-interfeyslar investitsiyalarni boshqarish imkoniyati yaratadi.

Beshinchidan, blockchain asosida har bir investitsion harakatni kuzatish imkonini yuzaga keladi.

Respublikamiz banklari, xususan O'zmilliybank, Ipoteka bank, va Xalq banki kabi yirik banklar asta-sekin raqamli investitsion xizmatlarni joriy qilmoqda. Shuningdek, Toshkent fond birjasi orqali raqamli qimmatli qog'ozlar savdosi yo'lga qo'yilgan.

Yuqotidagilardan tashqari, raqamli texnologiyalar investitsion faoliyatga quyidagi asosiy yo'nalishlarda ta'sir

ko'rsatmoqda:

- Ma'lumotlarni tahlil qilish imkoniyatlarining kengayishi: Big Data yordamida banklar investitsion risklarni aniq baholay olishmoqda.

- Blokcheyn va tokenlash: Aktivlarni raqamlashtirish (tokenlash) orqali likvidlik oshmoqda, bu esa banklar uchun yangi investitsiya imkoniyatlarini yaratadi.

- Sun'iy intellekt: Investitsion qarorlarni qabul qilishda avtomatlashtirilgan tizimlar ishlatilmoqda.

- Raqamli platformalar: Fintech ekotizimlar orqali investitsion mahsulotlar tez va qulay taqdim etilmoqda.

O'zbekiston tajribasida mavjud muammolar

O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotga o'tish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi asosida bank sektorida keng ko'lamli raqamlashtirish ishlari olib borilmoqda. Shu bilan birga, quyidagi muammolar ham mavjud:

Birinchidan, texnologik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmagani. Ko'plab tijorat banklarida zamonaviy raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, Big Data, blokcheyn kabi tizimlar hali to'liq joriy etilmagan. exnik jihatdan eskirgan infratuzilma banklarning investitsion qarorlarni tezkor qabul qilish va real vaqt rejimida ma'lumot tahlil qilish qobiliyatini cheklaydi.

Ikkinchidan, kiberxavfsizlik va ma'lumotlar himoyasi muammolari. Investitsion faoliyatda mijozlar va bank ma'lumotlarining himoyasi nihoyatda muhimdir. Kiberhujumlar xavfi banklar raqamli platformalar orqali investitsiyalarni amalga oshirishda asosiy xavf omilidir.

Uchinchidan, kadrlar salohiyatining yetishmasligi. Raqamli iqtisodiyot talablariga mos ravishda raqamli savodxonlik, texnologiyalarni tushunadigan mutaxassislar yetishmaydi. Bu esa zamonaviy investitsion strategiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirishni qiyinlashtiradi.

To'rtinchidan, investitsion risklarni baholashdagi murakkabliklar. Raqamli iqtisodiyotda an'anaviy iqtisodiyotga qaraganda ko'proq va murakkab. Bu esa investitsion loyihalarning risk menejment tizimlarini kuchaytirishni talab qiladi.

Beshinchidan, mijozlar bilan ishlashdagi cheklovlar. Aholining raqamli savodxonlik darajasi past bo'lishi investitsion xizmatlarga talabni cheklaydi hamda mijozlar raqamli muhitda investitsiya qilish xavflarini to'g'ri baholay olmaydi. Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi asosiy chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

Raqamli infratuzilmani rivojlantirish zarur hisoblanadi. Buning uchun esa bank tizimlarida zamonaviy information texnologiya infratuzilmani joriy etish va modernizatsiya qilishi hamda banklar raqamli integratsiya tizimlarini yo'lga qo'yishlari zarur bo'ladi. Bu esa investitsiya qarorlarini tez va aniq qabul qilish imkoniyatini yaratadi.

Shuningdek, ma'lumotlarni shifrlash va himoya qilish texnologiyalarini qo'llash hamda foydalanuvchilarni xavfsiz investitsiya amaliyotlariga o'rganish bo'yicha targ'ibot ishlarini kuchaytirish lozim.

Mavjud muammolarni echishda bank xodimlari uchun raqamli moliya va investitsiya tahlili sohalarida qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarini tashkil etish ham muhim hisoblanadi.

Moliyaviy risklarni boshqarish va tahlil qilish ham mavjud muammolarni echishda muhim hisoblanadi. Buning

uchun esa, moliyaviy model va algoritmlar asosida investitsiyalarning xavfsizlik darajasini baholash tizimini hamda diversifikatsiya va portfelni avtomatik boshqarish tizimlarini joriy etish zarurdir.

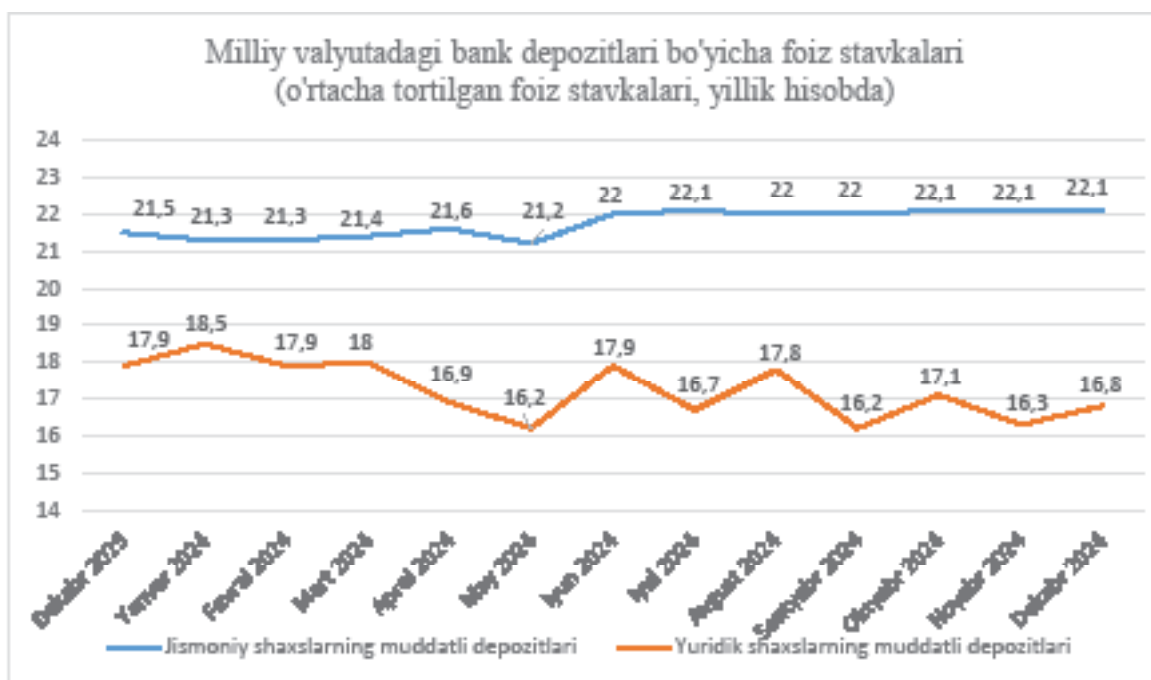
TAHLIL VA NATIJALAR

Quyidagi jadvalda tijorat banklaridagi depozitlar qoldig'ini o'rganib tahlil qilamiz:

1-jadval.

Banklaridagi depozitlar qoldig'ini o'rganish tahlili

Yillar	Jami	shu jumladan		
		talab qilib olinguncha	Jamg'arma	muddatli
1	2	3	4	5
1/1/2023	216737,5	100683,3	23,289,8	92764,5
1/1/2024	241686,6	88036	24051,2	129599,4
1/1/2025	308692,3	104887,5	29247,9	174556,8

1-rasm. Jismoniy shaxslar (ko'k chiziq) va yuridik shaxslar (jigar rangli chiziq) uchun muddatli depozitlarning foiz stavkalari

Jadval ma'lumotlariga ko'ra, bugungi kunda bank depozitlari qoldig'ning asosiy qismini muddatli depozitlar tashkil qilgan. Talab qilib olinguncha depozitlar jami depozitlarning, 2023 yil 1 yanvar holatiga ko'ra 46,5 % ni, 2024 yil 1 yanvar holatiga ko'ra 36,4 % ni va 2025 yil 1 yanvar holatiga ko'ra esa 34 % ni tashkil qilgan. Bundan ko'rinib turibdiki, yil sayin talab qilib olinguncha depozitlar hajmi jami depozitlar hajmiga nisbatan kamayib bormoqda. Demak, bu ma'lumotlarga ko'ra, mamlakatimiz tijorat banklarida jami jalb qilingan depozitlar ulushida talab qilib olinguncha depozitlari salmog'ning yil sayin kamayib borishi yaxshi natijadir.

Shuni ta'kidlash joizki, tijorat banklari tomonidan investitsion operatsiyalarini amalga oshirish uchun muddatli va jamg'arma depozitlar barqaror va uzoq muddatli resurs manbai hisoblanadi.

Quyidagi diagrammada milliy valyutada bank depozitlari bo'yicha foiz stavkalarini ko'rib chiqamiz.

Diagrammada 2023-yil dekabrdan 2024-yil dekabrgacha bo'lgan muddatda jismoniy shaxslar (ko'k chiziq) va yuridik shaxslar (jigar rangli chiziq) uchun muddatli depozitlarning foiz stavkalari dinamikasi aks ettirilgan. Diagramma ma'lumotlariga jismoniy shaxslarning depozitlari bo'yicha foiz stavkalari butun yil davomida yuqori darajada saqlanib qolgan. Ular 21,2% dan 22,1% gacha bo'lgan tor diapazonda tebrangan.

Jismoniy shaxslardan farqli o'laroq, yuridik shaxslar uchun depozit foiz stavkalari sezilarli darajada o'zgaruvcha bo'lgan. Butun davr davomida yuridik shaxslar uchun depozit foiz stavkalari doimiy ravishda va sezilarli darajada past bo'lgan. 2023 yil dekabr oyida 17,9% bo'lgan bo'lsa, 2024 yil 16,8% gacha pasayganini ko'rishimiz mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklari investitsion faoliyatni amalga oshirishda tubdan yangi yondashuvlarga ehtiyoj sezmoqda. Chunki raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining investitsion operatsiyalarini takomillashtirish — zamon talabi. Zamonaviy texnologiyalarning jadal rivojlanishi, moliyaviy xizmatlarning raqamli platformalarga ko'chishi hamda mijozlarning raqamli xizmatlarga bo'lgan ehtiyoji banklar oldiga yangicha vazifalarni qo'yadi. Raqamli texnologiyalarni faol joriy qilish, investitsion faoliyatni avtomatlashtirish, risklarni tahlil qilish tizimlarini kengaytirish orqali banklar nafaqat o'z raqobatbardoshligini oshiradi, balki mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga ham katta hissa qo'shadi. O'zbekiston sharoitida bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun davlat, bank sektori va ilmiy doiralar o'rtasida yaqin hamkorlik zarur.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli infratuzilmaning

zaifligi, malakali kadrlar yetishmasligi, axborot xavfsizligiga tahdidlar, huquqiy bazaning sust rivojlanishi va raqamli savodxonlikning past darajada bo'lishi — investitsion faoliyatni samarali amalga oshirishga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Shunday bo'lsa-da, tijorat banklarining raqamli transformatsiya bo'yicha olib borayotgan sa'y-harakatlari, investitsion xizmatlarni avtomatlashtirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etishga bo'lgan intilishi ijobiy natijalar berishi mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagi takliflarni berishimiz mumkin.

Bank infratuzilmasini modernizatsiya qilish, mutaxassislar salohiyatini oshirish va axborot xavfsizligini kuchaytirish hamda innovatsion hamkorliklarni yo'lga qo'yish zarurdir.

Deylik, raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklar investitsion faoliyatini amalga oshirishda mavjud muammolar hal qilindi. Shuni ham inobatga olish lozimki, mamlakatimizdagi faoliyat yuritayotgan tijorat banklarning ko'pchiligi investitsion faoliyatini amalga oshirish uchun etarli resursga ega emas. Demak, bank resurs bazasini kengaytirish va bank resurslari saqlanishini ta'minlash ham istiqbol maqsadlari qatoridan joy olishi lozim. Shundagina investitsion qo'yilmalarning likvidligi, xavfsizligi va daromadligi hamda o'sib borishi uchun pragmatik sharoit yaratiladi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Iuldasheva Barno Kuchkarovna, Toshkent Amaliy fanlar universiteti "Bank va moliya kafedrası" assistent o'qituvchisi / Иулдашева Барно Кучкаровна, Ассистент преподаватель кафедры "Банк и финансы" Ташкентского университета прикладных наук / Iuldasheva Barno Kuchkarovna, Assistant teacher of the Department of "Banking and Finance" at Tashkent University of Applied Sciences.

► iuldashevabarno79@gmail.com

■ ORCID: 0009-0006-3568-7668

2. Axmedova Firuza Abdumadjitovna, Toshkent Amaliy fanlar universiteti "Bank va moliya kafedrası" katta o'qituvchisi / Ахмедова Фируза Абдумаджитовна, Старший преподаватель кафедры "Банк и финансы" Ташкентского университета прикладных наук / Axmedova Firuza Abdumadjitovna, Senior Lecturer, Department of "Banking and Finance" at Tashkent University of Applied Sciences.

► Feruzaxmedova007@gmail.com

■ ORCID: 0009-0005-2410-4159

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

[1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli

- O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi PF-6079 sonli Farmoni. 2020 yil.
- [2]. Bank ishi; Darslik / Sh.Z. Abdullayeva, U.O'. Azizov; - T.: "Iqtisod- Moliya", 2019.-540 b.
- [3]. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020-yil 29- dekabrda Oliy Majlisning Senati va Qonunchilik palatasiga Murojatnomasi.
- [4]. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Statistik byulleteni 2022-yil.
- [5]. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Statistik byulleteni 2023-yil.
- [6]. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Statistik byulleteni 2024-yil mart.
- [7]. Gulyamov S.S., va boshq. "Raqamli iqtisodiyotda blokchaey texnologiyalari".O'quv qo'llanma 21-22 betlar.TMI 2019 yil -447 bet;
- [8]. <https://cbu.uz/uz/about/>
- [9]. O'zbekiston banklarining kredit takliflari | Bank.uz

Sug'urta da'volarini boshqarishda innovatsion yondashuvlar va raqamlashtirish

Iskandarov Abdurasul Mirjalil o'g'li

Инновационные подходы и цифровизация в управлении страховыми исками

Искандаров Абдурасул Миржамил углы

Innovative approaches and digitalization in managing insurance claims

Iskandarov Abdurasul Mirjalil ugli

Received: September 7, 2025 Revised: September 10, 2025

■ Accepted: September 13, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya.** Ushbu maqolada sug'urta da'volarini boshqarishda innovatsion yondashuvlar va raqamlashtirish jarayonlari tahlil qilingan. Sug'urta da'volarini tezkor, shaffof va samarali amalga oshirishda sun'iy intellekt, blockchain, Big Data va onlayn platformalarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, O'zbekistonda sug'urta da'volarini raqamlashtirish borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar va istiqbolli yo'nalishlar ko'rib chiqilgan.
- **Аннотация:** В статье анализируются инновационные подходы и процессы цифровизации в управлении страховыми выплатами. Освещается роль искусственного интеллекта, блокчейна, Big Data и онлайн-платформ в обеспечении оперативности, прозрачности и эффективности страховых выплат. Также рассматриваются предпринимаемые меры и перспективные направления цифровизации страховых выплат в Узбекистане.
- **Abstract:** This article analyzes innovative approaches and digitalization processes in the management of insurance claims. It highlights the importance of artificial intelligence, blockchain, Big Data, and online platforms in ensuring efficiency, transparency, and promptness of claim settlements. Furthermore, current measures and prospective directions of digitalizing insurance claims in Uzbekistan are examined.
- **Kalit so'zlar:** sug'urta da'vosi, innovatsiya, raqamlashtirish, sun'iy intellekt, blockchain, Big Data.
- **Ключевые слова:** страховые выплаты, инновации, цифровизация, искусственный интеллект, блокчейн, Big Data.
- **Keywords:** insurance claims, innovation, digitalization, artificial intelligence, blockchain, Big Data.

KIRISH

Mamlakatimizda bozor iqtisodiyotining izchil rivojlanishi moliya bozorining muhim bo'g'ini bo'lgan sug'urta tizimiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Sug'urta kompaniyalarining asosiy vazifalaridan biri – mijozlar manfaatlarini himoya qilish, da'volarni o'z vaqtida va sifatli qondirishdir. Shu bois sug'urta da'volarini boshqarish jarayonining samaradorligi kompaniyaga bo'lgan ishonchning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Hozirgi kunda sug'urta da'volarini boshqarishda an'anaviy mexanizmlar bilan bir qatorda zamonaviy innovatsion yondashuvlar va raqamlashtirish jarayonlarini keng joriy etish zarurati ortib bormoqda. Chunki da'volarni ko'rib chiqishning tezkorligi va shaffofligi nafaqat mijozlarning qoniqishini ta'minlaydi, balki sug'urta bozorining barqaror rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt, blockchain, Big Data, onlayn platformalar va mobil ilovalar asosida shakllanayotgan yangi texnologik yechimlar sug'urta da'volarini boshqarishda samaradorlikni keskin oshiradi. O'zbekistonda ham oxirgi yillarda sug'urta kompaniyalari tomonidan raqamli xizmatlarni joriy etish, elektron polislar va onlayn da'vo topshirish tizimlari bosqichma-bosqich rivojlantirilmoqda.

Shu nuqtai nazardan, sug'urta da'volarini boshqarishda innovatsion yondashuvlar va raqamlashtirishni chuqur tadqiq qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilash bugungi kunda ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Sug'urta da'volarini boshqarishda innovatsion yondashuvlar va raqamlashtirish masalalari bo'yicha ilmiy izlanishlar ham O'zbekistonda, ham xorijiy mamlakatlarda alohida o'rganilmoqda. Avvalo, mahalliy olimlarning tadqiqotlariga to'xtaladigan bo'lsak, Sh.Sh. Ergashev (2021) o'z izlanishlarida sug'urta bozorining barqaror rivojlanishida innovatsion xizmatlar, jumladan, da'vojarayonlarini avtomatlashtirishning o'rni va ahamiyatini yoritgan. Shuningdek, M. Xudoyberdiyev (2022) sug'urta kompaniyalarida elektron hujjat aylanishi, raqamli platformalardan foydalanish va mijozlarga xizmat ko'rsatishda samaradorlikka erishish yo'llarini tahlil qilgan. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 2-noyabrda PQ-4886-son qarorida sug'urta bozorini modernizatsiya qilish, xizmatlar sifatini oshirish hamda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan.

Bundan tashqari, Moliya vazirligi huzuridagi Sug'urta bozorini rivojlantirish agentligi tomonidan e'lon qilingan hisobotlarda da'volarni boshqarishda shaffoflikni ta'minlash va yagona elektron platformani shakllantirish muhim yo'nalish sifatida qayd etilgan.

Xorijiy adabiyotlarda ham ushbu masalalarga katta e'tibor qaratilgan. Jumladan, G. Rejda (2018) "Principles of Risk Management and Insurance" asarida sug'urta da'volarini boshqarishdagi risklarni baholash, da'vojarayonini tezkorlashtirish va nazorat qilish mexanizmlarini ilmiy asoslab bergan. Swiss Re Institute (2020) hisobotlarida esa sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalarining sug'urta sohasida qo'llanilishi, xususan, da'vojarayonlarini optimallashtirishdagi roli ochib berilgan. **PwC Global InsurTech Report (2021)**da sug'urta kompaniyalarining blockchain va onlayn da'vo topshirish tizimlariga tobora ko'proq murojaat qilayotgani ta'kidlangan. Shuningdek, J.D. Cummins va B. Venard (2020) tadqiqotlarida sug'urta da'volarini boshqarishda raqamlashtirish shaffoflikni ta'minlashi, firibgarlik xavfini kamaytirishi va kompaniyalarning mijozlarga xizmat ko'rsatish sifati oshishiga xizmat qilishi qayd etilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi – sug'urta da'volarini boshqarishda innovatsion yondashuvlarni hamda raqamlashtirish jarayonlarini o'rganish, mavjud muammolarni tahlil qilish va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

TAHLIL VA NATIJALAR

Sug'urta bozori iqtisodiyotning muhim segmentlaridan biri bo'lib, aholining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda, korxonalar faoliyatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy xatarlarni qoplashda katta rol o'ynaydi. Ayniqsa, sug'urta da'volarini boshqarish jarayoni sug'urtaning samaradorligini belgilovchi eng muhim ko'rsatkichlardan biridir. Chunki mijoz sug'urta xizmatini sotib olar ekan, uning ishonchi, birinchi navbatda, da'volarning qay darajada tezkor, shaffof va adolatli ko'rib chiqilishiga bog'liq. Shu sababli ushbu bo'limda sug'urta da'volarini boshqarishning mavjud holati, innovatsion yondashuvlar va raqamlashtirish jarayonlari yuzasidan tahlillar olib boriladi.

Sug'urta da'volarini boshqarishning hozirgi holati. So'nggi yillarda O'zbekistonda sug'urta bozori izchil rivojlanmoqda. Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda sug'urta mukofotlari hajmi sezilarli darajada oshgan, bu esa aholining sug'urtaga bo'lgan ishonchi ortib borayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, sug'urta da'volari bo'yicha

to'lovlar ham o'sish tendensiyasini ko'rsatmoqda. Ammo mavjud amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ko'plab da'vo jarayonlari ko'p vaqt talab etadi va ko'plab hujjatlarni taqdim etishni talab qiladi. Bu esa mijozlarda norozilik keltirib chiqaradi.

So'rovnoma natijalari shuni tasdiqlaydiki, mijozlarning katta qismi da'volar ko'rib chiqilishining murakkabligidan norozi. Masalan, o'tkazilgan kichik tadqiqotda mijozlarning qariyb 65 foizi sug'urta da'volarini olish jarayonini murakkab deb baholagan. Demak, an'anaviy usullar bozor talablariga to'liq javob bermayapti va innovatsion yondashuvlarni joriy etish dolzarb masalalardan biridir.

Innovatsion yondashuvlarning ahamiyati. Bugungi kunda sug'urta kompaniyalari faoliyatida turli innovatsion texnologiyalar keng joriy etilmoqda. Ulardan eng muhimlari — sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar tahlili (Big Data), blockchain texnologiyalari hamda mobil ilovalar hisoblanadi.

- Sun'iy intellekt (AI) sug'urta da'volarini avtomatik tekshirish va baholashda qo'llanilmoqda. Masalan, xorijda avtomobil sug'urtasi bo'yicha da'volar tushganda, sun'iy intellekt surat va videotasvirlar orqali avtomobilning zararlanish darajasini aniqlab, taxminiy to'lov miqdorini hisoblab bera oladi. Bu inson omiliga bog'liqlikni kamaytiradi va tezkorlikni oshiradi.
- Blockchain texnologiyasi da'volar bo'yicha ma'lumotlarning shaffofligini ta'minlaydi. Bu texnologiya yordamida da'vo jarayonida kiritilgan barcha ma'lumotlar o'zgartirilmasdan saqlanadi va shu orqali soxta da'volarning oldi olinadi.
- Big Data va Data Mining texnologiyalari esa mijozlarning sug'urta tarixi, xatti-harakatlari, transport vositasi yoki sog'liq holati bo'yicha katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlashga imkon beradi. Natijada sug'urta kompaniyasi risklarni aniqroq baholay oladi va da'volarni tezroq hal qiladi.
- Mobil ilovalar esa mijozlar uchun qulaylik yaratadi. Ular yordamida mijozlar da'volarini onlayn shaklda topshirishi, hujjatlarni ilova orqali yuklashi va jarayonni kuzatib borishi mumkin. Bu esa mijozlar ishonchini yanada kuchaytiradi.

Raqamlashtirishning samaradorligi. Raqamlashtirish jarayoni sug'urta kompaniyalari faoliyatida nafaqat tezlik va qulaylikni, balki shaffoflikni ham ta'minlaydi. Raqamli platformalar orqali da'volarni qayta ishlash va ko'rib chiqish jarayonlari inson omilidan ancha mustaqil bo'lib, xatoliklar sonini kamaytiradi. Masalan, rivojlangan davlatlarda oddiy avtomobil sug'urtasi da'vosi 15–20 daqiqa ichida ko'rib chiqilishi mumkin. O'zbekistonda esa ayrim sug'urta kompaniyalari, jumladan, "O'zbekinvest", bosqichma-bosqich raqamli tizimlarni joriy etmoqda. Hozirda jarayonlarning taxminan 40–45 foizi elektron shaklda amalga oshirilmoqda.

Bu ko'rsatkich yaxshi natija hisoblanadi, ammo to'liq raqamlashtirishga erishish uchun hali ko'plab bosqichlarni bosib o'tish kerak.

Xorijiy tajriba tahlili. Xalqaro tajribaga nazar tashlaganda, raqamlashtirish jarayoni ancha rivojlanganligini ko'rish mumkin. Masalan:

- AQSh va Yevropada sug'urta kompaniyalari da'volarni ko'rib chiqishda AI va blockchain texnologiyalaridan keng foydalanmoqda. Natijada jarayon real vaqt rejimida amalga oshiriladi.
- Janubiy Koreya va Yaponiya tajribasida da'volarning 90 foizdan ortig'i mobil ilovalar orqali topshiriladi. Bu esa mijozlarga yuqori darajada qulaylik yaratadi.
- Rossiya va Qozog'istonda raqamlashtirish yo'lida qadamlar tashlanmoqda, biroq huquqiy bazaning yetarli emasligi ayrim cheklolarga sabab bo'lmoqda. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, innovatsion yondashuvlar va raqamlashtirish sug'urta da'volarini boshqarishda sezilarli ijobiy natijalar beradi:
- Birinchidan, da'volarni ko'rib chiqish tezligi 2–3 barobar oshadi.
- Ikkinchidan, inson omiliga bog'liqlik kamayadi va shaffoflik ortadi.
- Uchinchidan, mijozlarning sug'urtaga bo'lgan ishonchi kuchayadi, bu esa sug'urta bozorining kengayishiga olib keladi.
- To'rtinchidan, raqamli texnologiyalar yordamida sug'urta kompaniyalari operatsion xarajatlarni qisqartirishi mumkin.

Umuman olganda, O'zbekistonda sug'urta da'volarini boshqarishda innovatsion yondashuvlar va raqamlashtirishni keng joriy etish nafaqat sug'urta kompaniyalarining samaradorligini oshiradi, balki butun sug'urta bozorini xalqaro standartlarga yaqinlashtiradi. Bu esa mamlakat moliyaviy tizimining barqarorligiga va aholining ijtimoiy himoya darajasining yanada mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Sug'urta da'volarini boshqarishda innovatsion yondashuvlar va raqamlashtirish jarayonlari sohani sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Zamonaviy texnologiyalar, xususan, sun'iy intellekt, blokcheyn, Big Data va mobil ilovalar sug'urta kompaniyalariga da'volarni tezkor, shaffof va samarali ko'rib chiqish imkonini bermoqda. Natijada, mijozlar bilan o'zaro ishonch mustahkamlanib, xizmat ko'rsatish sifati oshmoqda.

Innovatsion yondashuvlar yordamida:

- Sug'urta da'volarini avtomatlashtirish orqali inson

omiliga bog'liq xatoliklar kamaymoqda;

- Ma'lumotlar bazalarini integratsiyalashuv orqali firibgarlik holatlarini aniqlash imkoniyatlari kengaymoqda;
- Onlayn platformalar orqali da'vo topshirish va monitoring qilish jarayoni qulay va tezkor bo'lib bormoqda;
- Mijozlarga individual xizmat ko'rsatish, tezkor to'lovlar va shaffof jarayonlarni ta'minlashga erishilmoqda.

Shu bilan birga, sug'urta tizimini raqamlashtirish davlatning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, bozor mexanizmlarini rivojlantirish va xalqaro standartlarga yaqinlashtirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Innovatsion yechimlar nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki sug'urta kompaniyalari va mijozlar o'rtasidagi munosabatlarni yanada yuqori bosqichga ko'taradi. Umuman olganda, sug'urta da'volarini boshqarishda innovatsion yondashuvlar va raqamlashtirish kelajakda sohaning raqobatbardoshligini ta'minlash, aholining sug'urtaga bo'lgan ishonchini mustahkamlash va sug'urta xizmatlari qamrovini kengaytirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Iskandarov Abdurasul Mirjalil o'g'li, i.f.f.d, (Phd) Dotsent, Qarshi davlat texnika universiteti / Искандаров Абдурасул Мирджалил оглы, (PhD), доцент Каршинского государственного технического университета / Iskandarov Abdurasul Mirjalil oglu, (PhD), Associate Professor, Karshi State Technical University
 ▶ abdurasuliskandarov007@gmail.com
 ■ ORCID: 0009-0007-4771-8174

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Karimov A. Sug'urta bozorini rivojlantirish va boshqaruv masalalari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.
- [2]. Jo'raev B. Moliyaviy menejment va sug'urta faoliyati. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
- [3]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-avgustdagi "Sug'urta bozorini isloh qilish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-329-son qarori.
- [4]. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Sug'urta bozorini rivojlantirish agentligi hisobotlari (2023–2024).
- [5]. Smith, R., & Walter, I. Global Insurance Industry: Trends and Innovations. – London: Routledge, 2020.
- [6]. OECD. Digital Transformation in Insurance Sector. – Paris: OECD Publishing, 2021.
- [7]. PwC. Insurance 2025: The Future of Digital Transformation in Claims Management. – Global Report, 2022.
- [8]. Swiss Re Institute. World Insurance Report 2023. – Zurich, 2023.
- [9]. Deloitte. Digital Claims Management and Insurance Innovation. – Deloitte Insights, 2022.
- [10]. Khan, M. & Hussain, A. Blockchain Applications in Insurance and Claims Management. – Journal of Risk and Financial Management, 2021.

Raqamli texnologiyalarni rivojlantirish orqali oziq-ovqat xavfsizligi samaradorligini oshirish yo'llari

Saidova Gulnoza Tulkunovna

Пути повышения эффективности безопасности пищевых продуктов за счет развития цифровых технологий

Саидова Гульноза Тулкуновна

Ways to improve food safety efficiency through digital technologies

Saidova Gulnoza Tulkunovna

Received: September 7, 2025 Revised: September 10, 2025

■ Accepted: September 13, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya.** Maqolada O'zbekistonda oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash zanjirida raqamli texnologiyalarni rivojlantirish orqali oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlashga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, sanoat va qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirishda oziq-ovqat xavfsizligiga ta'sir etuvchi omillarga baho berildi. "Qishloq xo'jaligi 4.0" va "Sanoat 4.0" konsepsiyalari doirasida "aqlli qishloq xo'jaligi" va "aqlli sanoat" ning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish orqali oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash zanjirini raqamlashtirish, oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash va xavfsizligini mustahkamlash masalalari ko'rib chiqildi.
- **Kalit so'zlar:** oziq-ovqat xavfsizligi, oziq-ovqat ishlab chiqarish va ta'minot zanjiri, oziq-ovqat ratsioni, qo'shimcha qiymat zanjiri, raqamli transformatsiya, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, sanoat - 4.0, aqlli sanoat, aqlli ishlab chiqarish, bulutli texnologiyalar, qishloq xo'jaligi-4.0, aqlli qishloq xo'jaligi, aqlli bog', aqlli issiqxona, aqlli klasterlar.
- **Аннотация.** Статья посвящена укреплению продовольственной безопасности Узбекистана посредством развития цифровых технологий в цепочке производства и переработки продуктов питания. В частности, дана оценка факторов, влияющих на продовольственную безопасность в условиях устойчивого развития промышленности и сельского хозяйства. В рамках концепций «Сельское хозяйство 4.0» и «Индустрия 4.0» рассмотрены вопросы цифровизации цепочки производства и переработки продуктов питания, обеспечения продовольственной безопасности и укрепления продовольственной безопасности путем совершенствования организационно-экономических механизмов «умного сельского хозяйства» и «умной промышленности».

- **Ключевые слова:** продовольственная безопасность, цепочка производства и поставок продуктов питания, продовольственный рацион, цепочка создания стоимости, цифровая трансформация, цифровые технологии, искусственный интеллект, промышленность 4.0, умная промышленность, умное производство, облачные технологии, сельское хозяйство 4.0, умное сельское хозяйство, умный сад, умная теплица, умные кластеры.
- **Abstract.** The article is devoted to strengthening food security in Uzbekistan through the development of digital technologies in the food production and processing chain. In particular, an assessment of the factors affecting food security in the context of sustainable development of industry and agriculture is given. Within the framework of the concepts of "Agriculture 4.0" and "Industry 4.0", issues of digitalization of the food production and processing chain, ensuring food security and strengthening food security by improving the organizational and economic mechanisms of "smart agriculture" and "smart industry" are considered.
- **Keywords:** food security, food production and supply chain, food ration, hunger elimination, value chain, digital transformation, digital technologies, artificial intelligence, industry 4.0, smart industry, smart production, cloud technologies, agriculture 4.0, smart agriculture, smart garden, smart greenhouse, smart clusters.

KIRISH

Barqaror oziq-ovqat ta'minoti va xavfsizligi masalalari global muammolardan biriga aylanib bormoqda. So'nggi yillarda dunyoda ro'y bergan turli inqirozlar, iqlim o'zgarishlari, siyosiy tanglik va urushlar, pandemiyalar tufayli ochlik va qashshoqlik darajasi oshdi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti (FAO), Qishloq xo'jaligini rivojlantirish xalqaro jamg'armasi (IFAD), Birlashgan Millatlar Tashkilotining Xalqaro bolalar jamg'armasi (YUNISEF), Jahon oziq-ovqat dasturi (WFP) va Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) qo'shma tadqiqotlariga ko'ra: global ochlik va to'yib ovqatlanmaslik darajasi COVID-19 pandemiyasi boshlanishidan oldingidan yuqori; 2022 yilda dunyoda 690 dan 783 milliongacha odam ochlikdan aziyat chekdi, bu pandemiyadan oldingidan 122 million kishiga ko'p; 2022-yilda ochlikning o'sish sur'ati 2021-yilga nisbatan 3,8 million kishiga kamaygan bo'lsa-da, energiya va oziq-ovqat narxlarining oshishi dunyo bo'ylab urushlar va boshqa mojarolar tufayli vaziyatni yana murakkablashtirmoqda. Sog'lom oziq-ovqat narxining yuqoriligi tufayli dunyoda qashshoqlik va daromadlar tengsizligi yuqori bo'lgan deyarli 3 milliard odam yetarlicha ovqatlana olmaydi va dunyo aholisining 11,7 foizi kelajakda oziq-ovqat xavfsizligiga duch kelishi mumkin (FAO, IFAD, UNICEF, WFP va JSST, 2023).

Jahon oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash masalasi, birinchi navbatda, oziq-ovqat ishlab chiqarish va qayta ishlash zanjirida ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va raqamlashtirish, jumladan, "Sanoat 4.0" va "Qishloq xo'jaligi 4.0" konsepsiyalari doirasida "Aqlli sanoat" va "Aqlli qishloq xo'jaligi"ni joriy etish bilan bog'liq [1, 2, 3].

ADABIYOTLAR TAHLILI

Global oziq-ovqat ta'minoti va xavfsizligini ta'minlash,

oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash zanjiriga raqamli texnologiyalarni joriy etish masalalari bo'yicha bir qancha milliy va xorijiy olimlar tomonidan ilmiy tadqiqotlar olib borildi. Xususan, D.Krigs, Parris Robertov, T.G. Varas, M. Tszen, D.Ilina, E. Yusupov, D. Djalolova va boshqalarni e'tirof etish mumkin.

Griggs D. va olimlar guruhi tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, "inson bosimining keyingi xavflari Yer tizimidagi asosiy jarayonlarda keng tarqalgan, keskin va ehtimol qaytarib bo'lmaydigan o'zgarishlarga olib keladi. Suv tanqisligi, ekstremal ob-havo, oziq-ovqat ishlab chiqarish uchun yomonlashuv sharoitlari, ekotizimning yo'qolishi, okeanlarning kislotaliligi va dengiz sathining ko'tarilishi insoniyat rivojlanishiga jiddiy xavf tug'dirishi mumkin. Dunyodagi kambag'allar orasida o'sib borayotgan farovonlik va rivojlanish huquqi barcha xalqlarning barqaror turmush tarziga o'tishini talab qiladi (Griggs D. va boshqalar, (2013).

S.Gryaznov ta'kidlaganidek, "aqlli sanoat"ning oqibatlarini anglash biznes va jamiyat o'rtaidagi munosabatlarni chuqurroq tushunishni talab qiladi. 4-sanoat inqilobi nafaqat texnologik, balki kirib kelayotgan "yuqori texnologiyalar" ortida qanday oqibatlarga olib kelishini tushunish uchun jiddiy yondashishni talab qiluvchi ijtimoiy muammodir (S.Gryaznov, 2021).

FAO tadqiqotiga ko'ra, "oziq-ovqat ishlab chiqarish zanjirini raqamlashtirish va avtomatlashtirish SDGning "Qashshoqlikka barham berish" birinchi maqsadi va "Ochlikka barham berish" ikkinchi maqsadi hamda ekologik barqarorlik va iqlim o'zgarishini amalga oshirishda muhim omil bo'lishi mumkin. Bunga tashqi ta'sirlarga barqarorlikni ta'minlash, resurslardan samarali foydalanish, oziq-ovqat mahsulotlari sifati va xavfsizligini oshirish (FAO202,) orqali erishish mumkin.

AQSh Xalqaro hamkorlik agentligi (USAID) ekspertlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra,

qishloq-oziq-ovqat sohasida mobil texnologiyalarning keng tarqalishi, ma'lumotlarni masofadan uzatish va qayta ishlash xizmatlari hozirgi vaqtda oziq-ovqat ishlab chiqaruvchilarining axborot, ishlab chiqarish resurslari, bozorlar va moliyaviy xizmatlar hamda ta'limdan foydalanish imkoniyatlarini o'zgartirmoqda. olish imkoniyatini oshiradi. Raqamli texnologiyalar kichik fermer xo'jaliklari uchun raqamli qishloq-oziq-ovqat tizimlariga integratsiyalashuvi uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda (USAID, 2018).

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Jahon oziq-ovqat xavfsizligi hamda raqamli oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va yetkazib berish zanjiri tahlili bilan shug'ullanuvchi milliy va xorijlik olimlarning ilmiy izlanishlari natijalari ushbu tadqiqot uchun nazariy va uslubiy asos bo'lib xizmat qildi. Maqolani tayyorlashda abstrakt va analitik kuzatish, tahlil va sintez, me'yoriy va ijobiy tahlil, qiyosiy va omilli tahlil, ko'p o'lchovli korrelyatsiya tahlili, iqtisodiy-statistik va boshqa usullar qo'llaniladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, agro-oziq-ovqat tizimlari ekstremal iqlim o'zgarishi, mojarolar va iqtisodiy inqirozlar ta'siriga kuchli bog'liq bo'lib, daromadlar tengsizligi, qashshoqlik, ochlik va to'yib ovqatlanmaslik kabi global muammolarni yanada kuchaytiradi. Ochlik va to'yib ovqatlanmaslik odamlarning mehnat qobiliyatining pasayishiga va kasalliklarga moyilligining oshishiga,

pirovardida hayot sifatining yomonlashishiga olib keladi va jahon iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga to'siq bo'lib qolmoqda. Natijada, insoniyatni jismoniy va iqtisodiy jihatdan xavfsiz va to'liq oziq-ovqat bilan ta'minlash tobora qiyinlashmoqda.

O'zbekiston Respublikasida BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash bo'yicha tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash bo'yicha ko'rilgan chora-tadbirlar natijasida so'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi Global ochlik indeksi (GHI) reytingida o'z o'rnini yaxshiladi va 2023-yilda 125 davlat ichida 21-o'rinni egalladi va 5,0 ball bilan ochlik darajasi past davlat deb tan olindi.

Yer va suv resurslaridan foydalanish samaradorligining pastligi, aholi jon boshiga ekin maydonlarining kamayishi, hosilni yig'ishtirib olish, tashish va saqlash jarayonlarida ko'p miqdorda yo'qotishlar oziq-ovqat yetishmovchiligining asosiy sabablaridandir. Shu bilan birga, sayyoramiz iqlimidagi keskin o'zgarishlar, "global isish" va atrof-muhitning ifloslanishi qishloq xo'jaligi hosildorligiga ta'sir qiladi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yig'ish, tashish, saqlash va yetkazib berishdagi nuqsonlar tufayli har yili 1 milliard dollarlik 1,3 milliard tonna oziq-ovqat yo'qotiladi.

Oziq-ovqat ta'minoti va xavfsizligi birinchi navbatda qishloq xo'jaligining salohiyatiga tayanadi. 2000-2022 yillarda qishloq xo'jaligi yalpi mahsulotining mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 34,4 foizdan 25,1 foizga, iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida band bo'lgan aholi sonidagi qishloq xo'jaligi ulushi 34,4 foizdan 25,0 foizga qisqargan bo'lsa-da, qishloq xo'jaligi tarmog'i O'zbekiston iqtisodiyotining eng yirik tarmoqlaridan biri bo'lib qolmoqda (T.11).

1-jadval.

O'zbekistonda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari dinamikasi

KO'RSATKICHLAR	2002	2007	2012	2017	2024
Qishloq xo'jaligining YalMdagi ulushi, %	34,4	29,5	32,9	34,1	25,1
Qishloq xo'jaligining asosiy kapital qo'yilmalaridagi ulushi, %	5,7	4,4	3,5	3,3	5,9
Iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida band bo'lgan aholi sonida qishloq xo'jaligining ulushi, %	34,4	29,1	26,8	27,6	25
Qishloq xo'jaligi yalpi mahsulotining yillik o'sish sur'atlari, o'tgan yilga nisbatan %	103,1	105,4	106,3	106,1	103,6

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining ma'lumotlariga ko'ra, 2022-2024-yillarda aholi jon boshiga bug'doy yetishtirish 40,6 foizga, sabzavot yetishtirish 191,8 foizga, kartoshka 225,2 foizga, poliz

mahsulotlari 271,0 foizga, meva 162,0 foizga, uzum 92,0 foizga, uzum 92 foizga oshgan. Go'sht 124,3%, sut 121,3% (2-jadval).

1-jadval.

O'zbekistonda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari dinamikasi

KO'RSATKICHLAR	YILLAR					2024 DA 2002 GA QARAGANDA, %
	2002	2007	2012	2017	2024	
Bug'doy	159.4	231.5	236.1	222.5	224.1	140.6
Sabzavotlar	107.3	134.4	222.2	320.8	313.1	291.8
Kartoshka	29.7	35.3	59.3	85.4	96.6	325.2
Poliz ekinlari	18.3	23.5	41.4	58.7	67.9	371.0
Mevalar	32.1	36.3	59.9	87.0	84.1	262.0
Uzum	25.3	24.5	34.6	50.0	49.4	195.2
Go'sht (tirik vaznda)	34.1	40.6	51.3	61.4	76.5	224.3
Sut	147.4	174.1	216.0	288.4	326.2	221.3

Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish, eng avvalo, ekin maydonlari, o'rmonlar va oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan boshqa tabiiy resurslardan maksimal samaradorlik bilan va atrof-muhitga zarar yetkazmasdan optimal foydalanishni nazarda tutadi. Insoniyat tabiiy resurslardan unumli foydalanmasa, bugungi kundagi aholi ehtiyojlarini to'liq qondirish, kelajak avlodni ta'minlash qiyin kechadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar iqtisodiy erkin, o'zlari iqtisodiy siyosatlarini o'zlari belgilab, mahsulot ishlab chiqarish uchun buyurtmalarni o'zlari shakllantirib, ish-lab chiqarish va mahsulot realizatsiyasini o'zlari amalga oshirib, xo'jalik yuritish faoliyatiga to'liq o'zlari javobgar ekanlar, bularning hammasi, shubhasiz, tadbirkorlik xavfsizligini ta'minlash masalalari dolzarbligini oshiradi. Agar boshqa tarmoqlarda korxonalar xavfsizligini professional yordamida ta'minlash imkoni katta bo'lsa, qishloq xo'jaligida esa tarmoqning o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra dehqon va fermer xo'jaliklarining o'zlari zimmlarida bo'ladi.

Tahlil qilingan 1 va 2-jadvallardan ma'lumki, 2002-2024 yillar davomida O'zbekiston Respublikasi oziq-ovqat sanoati sohasida oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmining barqaror o'sish tendentsiyalari kuzatildi. Biroq jahon taraqqiyotidagi global o'zgarishlar (pandemiya, iqlim o'zgarishlari, siyosiy keskinlik va mojarolar, iqtisodiy inqirozlar) sharoitida qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat sanoati tarmoqlarining samaradorlik ko'rsatkichlari past bo'lib, bu

barqaror oziq-ovqat ta'minoti va xavfsizligini ta'minlashga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda [20, 21].

Qishloq xo'jaligi rivojlanishiga salbiy ta'sir etuvchi omillar:

- qishloq xo'jaligi sohasida mehnat unumdorligi;
 - sug'orishda eski an'anaviy usullardan foydalanish suvning ortiqcha sarflanishiga va yer osti suvlarining ko'tarilishiga olib keladi, buning natijasida sug'oriladigan ekin maydonlarining 45 foizdan ortig'i sho'rlanib, hosildorlik pasayadi;
 - aksariyat qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarida tuproqni agrokimyoviy tahlil qilish, ekinlarni sun'iy yo'ldosh navigatsiya tizimlari orqali optimal joylashtirish, avtomatik oziqlantirish, vegetatsiya davrida monitoring qilish uchun elektron platformalar mavjud emas;
 - chorvachilik ish jarayonlarining aksariyati qo'lda bajariladi, chorva mollarini avtomatik oziqlantirish va nazorat qilish va boshqa ish jarayonlarini ta'minlaydigan ilg'or texnologiyalar amalda qo'llanilmaydi.
 - qishloq xo'jaligi texnika parki eskirgan ;
 - chorvachilikda aksariyat ish jarayonlari qo'lda bajariladi, chorva mollarini boqish va nazorat qilishning ilg'or texnologiyalari hamda chorvachilikda avtomatik rejimda boshqa ish jarayonlari deyarli qo'llanilmaydi.
- Oziq-ovqat sanoati tarmog'ining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar:
- qishloq xo'jaligi xomashyosini qayta ishlash darajasi mavjud imkoniyat va resurslarga mos kelmaydi;
 - qayta ishlash korxonalarining quvvatlardan foydalanish

darajasi past bo'lib, ularda ko'p miqdorda eskirgan uskunalar mavjud;

- jahon standartlari va zamonaviy raqamli texnologiyalar asosidagi "intellektual zavodlar" yetishmaydi;

- qishloq xo'jaligi xomashyosini ishlab chiqaruvchilar va qayta ishlash korxonalari hamkorligiga asoslangan, yagona elektron platforma orqali ulangan zamonaviy ishlab chiqarish sexlari, sovetlash kameralari, saralash va qadoqlash punktlari, shuningdek, ularni tashishda ishtirok etuvchi maxsus transport-logistika tizimlari yetarli darajada rivojlanmaganligi va hokazo.

Natijada bularning barchasi respublikamiz aholisini o'rta va uzoq muddatli istiqbolida barqaror oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash, oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash, qishloq aholisining bandligi va moddiy farovonligini oshirish, ular uchun munosib turmush tarzini yaratish masalalariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

I.Abdullayeva va B.Ahmedovlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, "aqlli qishloq xo'jaligi"dan foydalanish orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- "Aqlli issiqxonalar" o'g'itlar, kimyoviy moddalar va suvdan tejimkorlik bilan foydalanish, shuningdek, ekinlarni parvarish qilish uchun zarur bo'lgan xodimlar sonini optimallashtirish va inson omili ta'sirida yo'qotishlarni kamaytirish imkonini beradi; ular shuningdek, butun sug'orish jarayonini va mikroiklimni nazorat qilish imkonini beradi. Bundan tashqari, barcha tizimlarning rentabelligi va sifatini nazorat qilish mumkin, bu ishlab chiqarilgan mahsulot sifatini yaxshilash va xarajatlarni kamaytirish bilan birga unumdorlikni 20-40% ga oshirish imkonini beradi;

- aqlli fermalar chorvachilik mahsuldorligi va mahsulot sifatini oshirishi, shuningdek, xarajatlarni kamaytirishi mumkin. Avtomatlashtirilgan oziqlantirish, sog'ish va hayvonlar salomatligi monitoringi tizimlaridan foydalanish sut mahsuldorligini 30-40 foizga oshirish va mavjud ozuqa zaxiralaridan samarali foydalanish imkonini beradi (Abdullaeva I.M., Axmedov B.R., 2020).

Tractica kompaniyasi hisob-kitoblariga ko'ra, 2024 yilga borib agrosanoat majmuasiga 594 ming donagacha qishloq xo'jaligi robotlari yetkazib beriladi. Tahlilchilar raqamli texnologiyalarni qishloq xo'jaligi sohasida qo'llashning quyidagi muhim yo'nalishlariga e'tibor qaratishadi: uchuvchisiz traktorlar va samolyotlar; moddiy resurslarni boshqarish; vegetatsiya davrida ekinlarni parvarish qilishning avtomatlashtirilgan tizimlari; chorvachilik fermalarini boshqarishning avtomatlashtirilgan tizimlari (Karimov N., Qulmatova B., Buranova D., 2021 y.).

"To'rtinchi sanoat inqilobi" (Sanoat 4.0)¹ deb atalmish ko'plab tarmoqlarning "katta yutuq" raqamli innovatsiyalar - blokcheyn, narsalar Interneti, sun'iy intellekt va immersiv haqiqat ta'siri ostida tez o'zgarishi bilan birga keladi.

Qishloq-oziq-ovqat sohasida mobil texnologiyalar, masofaviy zondlash xizmatlari va taqsimlangan ma'lumotlarni qayta ishlashning keng tarqalishi kichik fermer xo'jaliklarining axborot, ishlab chiqarish resurslari, bozorlar, moliya va ta'lim olish imkoniyatlarini allaqachon oshirmoqda. Raqamli texnologiyalar kichik fermer xo'jaliklarini raqamli qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat tizimlariga integratsiya qilish uchun yangi imkoniyatlarni taqdim etadi (USAID, 2018).

Ma'lumki, raqamli texnologiyalardan foydalanish va raqamli infratuzilmalarni rivojlantirish qishloq xo'jaligida hosildorlik va samaradorlikning oshishiga olib keladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6079-son Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 17-dekabrdagi 794-son "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida kompleksi va O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligi" va boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlar yer, suv va boshqa tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini avtomatlashtirish, mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash uchun innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni joriy etishga qaratilgan "Aqlli qishloq xo'jaligi" va "Qishloq xo'jaligi 4.0" konsepsiyasi asosida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining zamonaviy usullaridan foydalanish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligida "Aqlli qishloq xo'jaligi" va "Qishloq xo'jaligi 4.0" konsepsiyalarini joriy etish endigina boshlanmoqda. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 17-dekabrdagi "O'zbekiston Respublikasi agrosanoat majmuini va qishloq xo'jaligini raqamlashtirish tizimini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 794-son qarori bilan tasdiqlangan "Aqlli qishloq xo'jaligi strategiyasi"ni ishlab chiqish quyidagi vazifalarni amalga oshirishni nazarda tutadi: yerlardan raqamli texnologiyalardan foydalanishni joriy etish; zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda suv resurslarini boshqarish va ulardan foydalanish; intensiv bog'lar tashkil etish va meva-sabzavot yetishtirishda avtomatlashtirilgan boshqaruv texnologiyalarini joriy etish; issiqxonalarda avtomatlashtirilgan, kompyuterlashtirilgan intellektual texnologiyalarni joriy etish; qishloq xo'jaligi mahsulotlarini saqlash va qayta ishlash jarayonlariga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan jihozlangan logistika va savdo markazlarini tashkil etish; qishloq xo'jaligining barcha sohalari uchun "aqlli qishloq xo'jaligi" texnologiyalari bo'yicha malakali kadrlar tayyorlash va kadrlar malakasini oshirish; "aqlli qishloq xo'jaligi" texnologiyalarini joriy etish bo'yicha me'yoriy-huquqiy bazani shakllantirish.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ushbu tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, biz O'zbekistonda raqamli va aqlli sanoat va qishloq xo'jaligini rivojlantirish orqali oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash bo'yicha quyidagi tavsiyalarni beramiz:

- mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning strategik maqsadlarini hisobga olgan holda, sanoat tarmoqlarining o'ziga xos xususiyatlarini, innovatsion rivojlanishni hisobga olgan holda raqamli texnologiyalarga asoslangan "Sanoat 4.0" konsepsiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish, rivojlangan mamlakatlarning mavjud amaliyotini chuqur o'rganish zarur;
- "aqlli ustaxona", "intellektual ishlab chiqarish", "katta ma'lumotlar", "bulutli texnologiyalar", "aqlli maydon", "aqlli bog'", "aqlli issiqxona", "agrosanoat majmuasini boshqarishda raqamli texnologiyalar", "aqlli qishloq xo'jaligi" kabi innovatsion usullarni joriy etish mexanizmlarini ishlab chiqish;
- "Qishloq xo'jaligi 4.0" va "Aqlli qishloq xo'jaligi" konsepsiyalarining nazariy va uslubiy asoslarini o'rganishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish;
- O'zbekistonda raqamli qishloq xo'jaligi texnologiyalarining joriy holatini tahlil qilish asosida shu bilan bog'liq mavjud muammolarni, ularga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va ularning yechimlarini izlash;
- raqamli texnologiyalardan foydalangan holda ekinlarni optimal joylashtirishning muvozanatli modellarini yaratish va prognozlash, uzoq muddatli iqlim o'zgarishini hisobga olgan holda oziq-ovqat va resurs bozorlarining rivojlanish tendentsiyalarini prognozlash;
- rivojlangan mamlakatlarda "Aqlli qishloq xo'jaligi" tizimi va raqamli texnologiyalardan foydalanish tajribasini o'rganish asosida eng maqbulini tanlash va ularni O'zbekiston Respublikasi sharoitlariga moslashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish;
- qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini samarali tashkil etish uchun zamonaviy intellektual texnologiyalarni boshqarish va monitoring qilish platformalari.
- "Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish – saqlash – birlamchi va chuqur qayta ishlash – sotish" zanjiri bo'yicha "qo'shilgan qiymat zanjiri" monitoringi va mahsulot yo'qotilishi bilan bog'liq yo'qotishlarni kamaytirish uchun yagona raqamli platformani ishlab chiqish.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Saidova Gulnoza Tulkunovna Qarshi davlat texnika universiteti ilmiy tadqiqotchisi / Саидова Гульноза Тулкуновна Научный сотрудник Каршинского государственного технического университета / Saidova Gulnoza Tulkunovna Scientific researcher of the Karshi State Technical University

► gulnoz0410@gmail.com

■ ORCID: 0009-0001-5436-2344

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Qobilov A.U., Bozorov J.R., Rajabov Sh.B., Abdulaxatov M.M., Sapaev I.B., (2023). O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish. E3S Web of Conf. Xalqaro ilmiy Sibir transport forumi - TransSibir 2023. jild 402. 08038 (2023). <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202340208038>
- [2]. Bobur Ortiqmirzaevich Tursunov, Xusniddin Faxriddinovich O'ktamov va Adolat Odiljon qizi To'xtamuratova. 2022. RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANISHDA OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH YO'LLARI. Kelajakdagi tarmoqlar va taqsimlangan tizimlar bo'yicha 6-xalqaro konferentsiyada (ICFNDS '22), 2022 yil 15 dekabr, Toshkent, TAS, O'zbekiston. ACM, Nyu-York, NY, AQSh, 11 sahifalar.
- [3]. Saidova G.T., QISHLOQ XO'JALIGIDA OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING IQTISODIY MASALALARI. INNOVATSION IQTISODIYOT ilmiy-amaliy elektron jurnal. 3-jild 2-son iyun, 2025.110-115-betlar.
- [4]. Yusupov M. (2022). O'ZBEKISTONDA OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI MUSTAHKAMLASH VA Qishloq XO'jaligini Barqaror RIVOJLANISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI. Iqtisodiyot Va ta'lim, 23 (Maxsus_ son), 435–447.
- [5]. Abdullaeva I.M., Axmedov B.R. Aqlli qishloq xo'jaligi: xorijiy tajriba va innovatsion texnologiyalar // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 5, sentyabr-oktyabr, 2020 yil. 3-5-betlar.
- [6]. Karimov N., Qulmatova B., Buranova D. Qishloq xo'jaligiga raqamli texnologiyalarni joriy etish masalalari // Ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar. 2-jild. 2-son. 2021-yil. 4-bet.

Рақамли иқтисодиёт шароитида солиқ сиёсати ва унинг билвосита солиқлар механизмига таъсири

Джалилов Раҳмонкул Ҳамидович (PhD)

Налоговая политика в цифровой экономике и ее влияние на механизм косвенных налогов

Джалилов Раҳмонкул Ҳамидович (PhD)

Tax policy in the digital economy and its effect on the mechanism of indirect taxes

Djalilov Rahmonkul Hamidovich (PhD)

Received: September 17, 2025 Revised: September 20, 2025

■ Accepted: September 23, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Аннотация.** Ушбу мақолада солиқ тизимида рақамли иқтисодиёт шароитида солиқ соҳасида амалга оширилаётган солиқ сиёсатнинг билвосита солиқларни ҳисобга олиш механизмларига таъсири ўрганилган.
- **Abstract.** This article examines the impact of tax policies implemented in the tax sector in the context of the digital economy on the mechanisms for accounting for indirect taxes in the tax system.
- **Аннотация.** В данной статье исследуется влияние налоговой политики, реализуемой в налоговом секторе в контексте цифровой экономики, на механизмы учета косвенных налогов в налоговой системе.
- **Калит сўзлар:** Рақамли иқтисодиёт, солиқ тизими, солиқ назорати, солиқ маъмуриятчилиги, билвосита солиқлар, электрон, рақамли солиққа тортиш.
- **Key words:** Digital economy, tax system, tax control, tax administration, indirect taxes, electronic and digital taxation.
- **Ключевые слова:** Цифровая экономика, налоговая система, налоговый контроль, налоговое администрирование, косвенные налоги, электронное, цифровое налогообложение.

■ КИРИШ

Дунёнинг кўпгина мамлакатларида жумладан, бизнинг мамлакатимизнинг замонавий солиқ тизимида

муҳим ўринни билвосита солиқлар эгаллайди, уларнинг афзаллиги муҳим фискал салоҳиятда намоён бўлишидадир. Хорижий мамлакатлар солиқ тизимларида билвосита солиқлардан бўйин товлашнинг олдини олишнинг энг яхши амалиёти бугунги кунда

рақамли иқтисодиёт имкониятларидан фойдаланиш ҳисобланади.

Иқтисодиётни рақамлаштириш, солиққа тортиш маъмуриятчилигини рақамлаштириш бевосита барча турдаги солиқлар, шу жумладан, билвосита солиқлар механизмига ҳам таъсир кўрсатади.

Иқтисодий ўсишнинг барқарорликни таъминлаш, ислохотларнинг амалий натижадорлигини оширишда рақамли иқтисодиётни шакллантириш ва уни амалиётга кенг жорий этиш муҳим ҳисобланади. Бу борада, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг қуйидаги фикрларини келтиришимиз мумкин: “Рақамли иқтисодиётга фаол ўтиш – келгуси 5 йилдаги энг устувор вазифаларимиздан бири бўлади. Рақамли технологиялар нафақат маҳсулот ва хизматлар сифатини оширади, ортиқча харажатларни камайтиради. Шу билан бирга, мени жуда қаттиқ ташвишга соладиган ва безовта қиладиган энг оғир иллат – коррупция балосини йўқотишда ҳам улар самарали воситадир” [1]. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5-октябрдаги “Рақамли Ўзбекистон - 2030» стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6079 сонли Фармонининг қабул қилиниши мамлакатимизда рақамли иқтисодиётга ўтишнинг стратегиясини белгилаб берди [2]. “Рақамли Ўзбекистон - 2030» стратегияси бевосита солиқ назоратини рақамли иқтисодиёт талабларига мослаштириш заруриятини келтириб чиқаради.

2021-йил ҳолатига кўра, рақамли иқтисодиётнинг Ўзбекистон ялпи ички маҳсулотидagi улуши 1,6 фоизни, АҚШда – 9,3 фоизни, Хитойда – 3,8 фоизни, Ҳиндистонда – 8 фоизни ташкил этди. 2025 йилга бориб жаҳон рақамли иқтисодиёти 23 триллион долларга етади, унинг жаҳон ялпи ички маҳсулотидagi улуши ҳозирги 17,1 фоиздан 24,3 фоизгача ошади [7].

Россия Федерациясида рақамлаштиришнинг асоси бўлган янги ахборот технологияларга катта миқдорда маблағ йўналтирилмоқда. Мамлакатда АТни ривожлантиришга инвестициялар 2022 йилда 384,3 миллиард рублдан 521,9 миллиард рублгача ўсди. Шу билан бирга, 2030 йилгача инвестициялар 400 фоизга ўсиши керак [8].

Мамлакатимизда иқтисодиётни рақамлаштиришни ривожлантириш шароитида қонун бузилиши, солиқ солинадиган базани пасайтириш, солиқ тўлашдан бўйин товлаш ҳолатларининг олдини олиш учун солиқ тизимини такомиллаштириш ва солиқ маъмуриятчилигини рақамли иқтисодиёт талабларига мослаштиришни зарурият қилиб қўймоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 10 июлдаги “Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш

бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4389 сонли Қарори билан “Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш стратегиясини амалга ошириш бўйича “Йўл харитаси”” [3] ҳам маъқулланган.

■ АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Иқтисодиётни рақамлаштириш шароитида солиқ маъмуриятчилиги солиқ тўловчилар томонидан солиқ мажбуриятларининг бажарилиши тўғрисидаги маълумотларни таҳлил қилиш ва таққослаш қўшимча солиқлар, жарималар ва пенялар шаклида бюджетга қўшимча тўловларни ундириш имконини берувчи ҳамда бу орқали солиқ қонунчилиги бузилишининг олдини олиш ёки минималлаштиришни таъминлайдиган турли рақамли ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий этиш ва қўллашга асосланади.

Солиқ маъмуриятчилигини рақамлаштириш зарурияти хусусида С.Гупта қуйидагиларни таъкидлайди: “Рақамлаштириш солиқ маъмуриятлари фаолиятини ўзгартириб, жараён самарадорлиги ва хизматлар кўрсатишни яхшилашга ёрдам беради. Ёрқин мисол – фирмалар ва солиқ органи ўртасида ҳисоб-китоб маълумотларини автоматик тарзда ўтказиш имконини берувчи электрон ҳисобварақ-фактуранинг (е-инвойсинг) қабул қилиниши” [9].

Ф.И.Исаев “Рақамли иқтисодиётни солиқ тизимида жорий этганда:

- йирик корхоналар томонидан қўлланилган солиқларни тўлашдан бош тортиш тизимларнинг кенг доирасига ойдинлик киритади, бу адолатли солиққа тортиш зарурлиги тўғрисида жамоатчилик ўртасида қизғин мунозараларни келтириб чиқаради;

- хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий, статистик ва солиқ ҳисоботларини тезда таҳлил қилиш имконини беради;

- таҳлика-таҳлил ишларини йўлга қўйганда, керакли ҳисоботлар асосида тезда маълумотларни қайта ишлаб, хулоса олишни соддалаштиради;

- ҳар қандай хўжалик юритувчи субъект фаолияти бўйича объектив баҳо берилишини таъминлайди;

- ҳозирги вақтда фойдаланувчи маълумотлари муҳокама марказида бўлса-да, иқтисодиётнинг рақамлаштирилиши яқин келажакда маълумотларнинг кенг спектрларини ақлли маълумотларга айлантиришга ёрдам беради” [10].

Рақамлаштириш нафақат солиққа тортишнинг янги объектларнинг пайдо бўлишини назарда тутаяди, балки солиқ маъмуриятчилигида солиқ тўловчилар билан ўзаро ҳамкорлик жараёнларини соддалаштириш нуқтаи

назаридан қўшимча имкониятлар яратади.

Солиқ маъмуриятчилигини рақамлаштириш асосида такомиллаштириш борасида Европада маълум ишлар амалга оширилмоқда. Европада алоҳида мамлакатларда ягона ҳисобот стандарти жорий қилинган. ИХТТ (иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти, Organisation for Economic Cooperation and Development) томонидан ишлаб чиқилган ягона ҳисобот стандарти SAF-T (Standard Audit File for Tax) Европа Иттифоқининг турли мамлакатларида фаол амалга оширилмоқда. Масалан, 2020 йилда ушбу ягона стандарт Норвегия томонидан жорий этилган [11].

SAF-Tнинг амалга оширилиши солиқ органларига кўпроқ маълумот тўплаш имконини беради, натижада йиғимлар кўпаяди ва ҚҚС бўшлиқлари камаёди. Европа мамлакатларининг ягона ҳисобот стандарти SAF-T (Standard Audit File for Tax)ни қўллаш тажрибасини мамлакатимиз амалиётида фойдаланишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

SAF-T-буташилотлардан миллий солиқ органиёкиташқи аудиторларга ишончли бухгалтерия маълумотларини электрон алмашиш имконини яратадиган халқаро стандарт. У тадбиркорлик субъектлари ва солиқ органлари ўртасида солиқ маълумотларини самарали ва барқарор алмашинуви таъминлаш учун мўлжалланган.

Шунингдек, криптовалюталар билан операцияларни солиққа тортиш соҳасида Австралия ва АҚШ амалиётларини Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси фаолиятига жорий этиш, криптовалюталардан молиявий схемаларида фойдаланаётган солиқ тўловчиларнинг ҳисобини юритиш имконини беради [12]. Бунинг учун Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси ва бошқа меъёрий ҳужжатларга криптовалюталарни солиққа тортиш бўйича тегишли ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш зарур.

Солиқ маъмуриятчилигига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этишда “онлайн назорат касса машиналари”, “Электрон ҳисобварақ-фактуралар” ва бошқа марказлашган тизимлар орқали шаклланган маълумотларни қайта ишлаш натижасида бозор конъюнктурасини ўрганиш, қўшилган қиймат солиғи занжирини назоратга олиш, товар ва хизматларнинг иқтисодиётда ҳаракатланишини мониторинг қилиш, солиқ тўловчи шахсий кабинетининг фойдаланиш доирасини кенгайтириш лозим.

Ҳ.Х.Насруллаев солиқ маъмуриятчилигини рақамлаштириш борасида қуйидаги фикрларни билдиради: Солиқ тизимини ахборотлаштириш солиқ маъмурчилиги жараёнларига рақамли технологияларни кенг жорий этиш орқали, инсон омилини кескин

қисқартириш, солиқ қонунчилигига риоя қилиш учун зарур бўлган ахборот хизматларини шаффоф ва самарали механизмлар ёрдамида солиқ тўловчига тақдим этиш ҳисобланади [13].

Солиқ соҳасида рақамлаштиришнинг жорий этилишини ўзига хос ижобий томонлари ҳам мавжуд. Мамлакатимизда рақамли иқтисодиётни шакллантириш ва уни амалиётга кенг жорий этиш, бевосита бухгалтерия ҳисоби ва солиққа тортиш методологиясини такомиллаштиришни талаб этади.

Солиқ тизимининг рақамли ўзгаришига ёрдам берадиган муҳим омиллар қаторида солиқ декларациясининг универсал шакллари, солиқ маданиятининг юқори даражаси, яширин иқтисодиётга қарши қатъий чоралар кўриш зарур.

С.Синельников-Мурылев, Н.Милогонов, А.Берберовлар солиқ маъмуриятчилигини рақамлаштириш жараёнини қуйидагича эътироф этади: “Солиқ маъмуриятчилигининг рақамли ривожланиши солиқ тўлашдан бўйин товлашга қарши самарали кураш олиб боради, солиқ қоидаларининг ишончилигини оширади ва кўпроқ даромад келтиради. Минимал бошқарув харажатлари билан давлат молиясининг барқарорлигини таъминлайди. Бизнес томонида солиқларни ҳисоблаш ва тўлаш жараёнларини рақамлаштириш шаффофликни оширади, компанияларнинг бошқарув жараёнлари техник хизмат кўрсатиш харажатларини камайтиради” [14].

■ ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Тадқиқотимиз методологияси бўлиб, солиқ сиёсати ва билвосита солиқлар бўйича иқтисодий муносабатлар ҳисобланади. Солиқ маъмуриятчилигини рақамлаштириш бўйича назарий асослар умумлаштирилди ҳамда унинг ҳисобини такомиллаштириш тадқиқ қилинди. Тадқиқот жараёнида амалий материалларни таққослаш ва гуруҳлаш каби усуллардан фойдаланилиб, хулоса ва таклифлар ишлаб чиқилди.

■ ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Солиқ маъмуриятчилигини рақамлаштириш солиқ турлари маъмуриятчилиги ва механизмига таъсир кўрсатади. Бошқача айтганда, солиқ маъмуриятчилигини рақамлаштириш қўшилган қиймат солиғи базасини аниқлаш, ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш механизмининг рақамли трансформация этишни талаб этади. Қўшилган

қиймат солиғи бўйича баъзи маълумотларни келтириб ўтамыз.

Ўзбекистон Республикасининг 2021-2024 йиллардаги япши ички маҳсулоти, бюджет даромадлари, билвосита солиқлар тушуми ҳамда солиқнинг япши ички маҳсулот ва бюджет даромадларидаги улуши динамикаси келтирилган (1-жадвал).

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики билвосита солиқларнинг ЯИМ ва бюджет даромадларидаги улуши йилдан йилга ошиб бормоқда. Жумладан, билвосита солиқларнинг ЯИМдаги улуши 2021 йилда 6,86 фоизни ташкил этган бўлса, 2022 йилда 8,04 фоизни, 2023 йилда 6,92 фоизни, 2024 йилда эса 6,07 фоиз бўлган.

1-жадвал

Ўзбекистон Республикасида 2021-2024 йилларда билвосита солиқлар тушумининг динамикаси

КЎРСАТКИЧЛАР	2021	2022	2023	2024
ЯИМ, трлн. сўм ҳисобида	820,54	888,3	1 204,48	1454,57
Бюджет даромадлари, трлн. сўм ҳисобида	164,7	202	231,72	274,4
Билвосита солиқлар, трлн. сўм ҳисобида	56,29	71,39	83,32	88,34
Даромадни ЯИМдаги улуши, % ҳисобида	20,07	22,74	19,24	18,86
Билвосита солиқларнинг ЯИМдаги улуши, % ҳисобида	6,86	8,04	6,92	6,07
Билвосита солиқларни жами даромаддаги улуши, % ҳисобида	34,18	35,34	35,96	32,19

Билвосита солиқлар бўйича тушумлар 2024 йилда 88,34 трлн сўмни ташкил этиб, 2021 йилга нисбатан 32,05 трлн сўмга ёки 1,57 баробарга ошди. Билвосита солиқларнинг улуши жами солиқлар тушумига нисбатан йилдан-йилга камайиш тенденциясида бўлаётганлиги билан бирга доимий равишда билвосита солиқлар тушуми миқдорининг ортиб боришини кузатишимиз мумкин. Бу жараёни солиқлар бўйича тушумларнинг ўсиши иқтисодий фаолликнинг ошиши, солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштирилиши билан бир қаторда, солиқ тўловчилар сонининг ортиб бориши билан шартланади.

Юқоридаги маълумотлардан кўриниб турибдики билвосита солиқларнинг бюджет тушумларидаги улуши юқори бўлиб, унинг маъмуриятчилигини рақамлаштиришни заруриятини келтириб чиқармоқда. Бу борада иқтисодчиларнинг фикрларини таҳлил қилиб кўрамыз.

Россия Федерациясида қўшилган қиймат солиғини рақамлаштириш аҳамияти ва заруриятини О.М. Карпова ва И.А. Майбуrowлар қуйидагича изоҳлайди: Россияда қонунчилик даражасида рақамлаштириш биринчи марта 2017 йилда "Рақамли иқтисодиёт" миллий дастури билан белгиланди. Дастур доирасида "рақамли солиққа тортиш" йўналиши, хусусан, рақамли ҚҚС пайдо бўлди.

Бу атама расмий эмас, лекин ишлатилиши мумкин, чунки ҚҚС рақамлаштириш кўлами бўйича Россия солиқлари орасида етакчи ҳисобланади [15].

АСК-НДС автоматлаштирилган тизим хавфга асосланган ёндашувдан фойдаланган ҳолда, тўланадиган ҚҚСни кам кўрсатиш ёки ортиқча тўлаш фактларини аниқлаш жуда самарали назорат воситасидир. Агар ҚҚС занжирида узулишлар аниқланса, автоматик равишда солиқ тўловчига келишмовчиликлар сабабларини ошкор қилиш сўрови билан хат юборилади, бу эса солиқ инспекторларига ҚҚС декларацияси, сотиб олиш ва сотиш китоблари маълумотларини солиштиришдан кўра камроқ оддий операцияларга эътибор қаратиш имконини беради [14].

Мамлакатимизда ҳам қўшилган қиймат солиғини ҳисоблашвабюджетга тўлаш жараёнини рақамлаштириш масаласида мақсадли ишлар олиб борилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 25 июндаги "Ўзаро ҳисоб-китоблар тизимида электрон шаклдаги ҳисобварақ-фактуралардан фойдаланишни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 522-сон қарор билан тасдиқланган "Ўзаро ҳисоб-китоблар тизимида электрон шаклдаги ҳисобварақ-фактуралардан фойдаланиш тартиби тўғрисида"НИЗОМ"да электрон ҳисобварақ-фактура

расмийлаштириш асосида қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш жараёни рақамлаштириш асосида инсон омили таъсирини камайтириш амалга оширилмоқда [5]. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 22 сентябрдаги “Солиқ тўловчиларни ҳисобга олишни янада такомиллаштириш ва қўшилган қиймат солиғининг ўрнини қоплаш тартибини соддалаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 595-сон қарори билан “Қўшилган қиймат солиғи тўловчиларини солиқ органларида қўшилган қиймат солиғи бўйича махсус рўйхатдан ўтказиш тартиби тўғрисида Низом” тасдиқланди [6]. Ушбу низомда ҳам қўшилган қиймат солиғи жараёнини рақамлаштириш ва автоматлаштириш мақсадида қуйидаги вазифалар белгилаб берилди: Махсус рўйхатга олиш бўйича ариза берган ҚҚС солиқ тўловчиларнинг хавфини автоматлаштирилган тарзда таҳлил қилиш бўйича махсус ахборот платформасини ишлаб чиқиш ва жорий этиш. Бунда солиқ органлари томонидан белгиланган муддатда аризаларга жавоб тақдим этилмаган тақдирда рўйхатга олиш гувоҳномасини автоматик бериш тизимини назарда тутиш.

Электрон ҳисобварақ — фактураларни расмийлаштиришда етказиб берувчида товарларнинг мавжудлигини автоматик равишда аниқлаш электрон хизматини Ягона миллий электрон каталог идентификацион кодлари асосида жорий этиш.

Мамлакатимизда иқтисодиётни рақамлаштиришни ривожлантиришда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 28 апрелдаги “Рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4699-сон қарори ҳам муҳим аҳамиятга эга [4]. Қуйидагилар рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни янада ривожлантиришнинг қўшимча вазифалари этиб белгиланган:

2023 йилга келиб рақамли иқтисодиётнинг мамлакат ялпи ички маҳсулотидаги улушини 2 бараварга кўпайтиришни назарда тутган ҳолда, шу жумладан ишлаб чиқаришни бошқаришда ахборот тизимлари комплексини жорий қилиш, молиявий-хўжалик фаолиятда ҳисобот юритишда дастурий маҳсулотлардан кенг фойдаланиш, шунингдек, технологик жараёнларни автоматлаштириш орқали уни жадал шакллантириш; дастурий маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва технологик майдончалар яратиш орқали «рақамли тадбиркорлик»ни ривожлантириш, 2023 йилга келиб ушбу соҳадаги хизматлар ҳажмини 3 бараварга ошириш ва уларнинг экспортини 100 миллион долларга етказиш.

Ушбу вазифаларни амалга ошириш мамлакатимизда, шу жумладан солиқ тизимида рақамлаштиришни ривожлантиришга ҳисса қўшади. Бу эса қўшилган қиймат

солиғи маъмуриятчилигига белгиланган тартибда таъсир кўрсатади.

Хулоса ва таклифлар

асосан хулоса қиладиган бўлсак, солиқ маъмуриятчилигини рақамлаштиришни ягона ҳисобот стандарти SAF-T (Standard Audit File for Tax) талаблари асосида юритиш мақсадга мувофиқ.

Умуман олганда Солиқ маъмуриятчилигига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этишда “онлайн назорат касса машиналари”, “Электрон ҳисобварақ-фактуралар” ва бошқа марказлашган тизимлар орқали шаклланган маълумотларни қайта ишлаш натижасида бозор конъюнктурасини ўрганиш, қўшилган қиймат солиғи занжирини назоратга олиш, товар ва хизматларнинг иқтисодиётда ҳаракатланишини мониторинг қилиш, солиқ тўловчи шахсий кабинетининг фойдаланиш доирасини кенгайтириш лозим.

Муаллиф ҳақида / Сведения об авторе / Author details

1. Джалилов Раҳмонкул Ҳамидович (PhD) Қарши давлат техника университети доценти / Джалилов Раҳмонкул Ҳамидович (PhD) доцент Каршинского государственного технического университета / Jalilov Rahmonkul Hamidovich (PhD) Associate Professor, Karshi State Technical University

► djalilovrahmonqul@gmail.com

■ ORCID: 0009-0002-1029-1027

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- [1]. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 24-январь 2020 йил.
- [2]. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5-октябрдаги “Рақамли Ўзбекистон - 2030» стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6079 сонли Фармони.
- [3]. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 10 июлдаги “Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4389 сонли Қарорига 2-илова “Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш стратегиясини амалга ошириш бўйича “Йўл харитаси””.
- [4]. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 28 апрелдаги “Рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматни кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4699-сон қарори.

- [5]. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 25 июндаги “Ўзаро ҳисоб-китоблар тизимида электрон шаклдаги ҳисобварақ-фактуралардан фойдаланишни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 522-сон қарори.
- [6]. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 22 сентябрдаги “Солиқ тўловчиларни ҳисобга олишни янада такомиллаштириш ва қўшилган қиймат солиғининг ўрнини қоплаш тартибини соддалаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 595-сон қарори.
- [7]. Ахмедов Б.Состояние цифровой экономики в Узбекистане и перспективы ее развития. <https://infocom.uz/ru/%D1%81%>. 8.04.2023.
- [8]. Чернышенко Д., Шадаев М. 2023: Россия уходит от «колониальной зависимости» в ИТ. <https://www.tadviser.ru/index.php/2023>.
- [9]. Sanjeev Gupta, Michael Keen, Alpa Shah, and Genevieve Verdier “Digital Revolutions in Public Finance” Chapter 2. “Digitalization and Taxation”. © 2017 International Monetary Fund. 26-27.
- [10]. Исаев Ф.И. Солиқ текширувларини рақамлаштириш зарурияти. “Бизнес-эксперт” илмий журнали. 2021. - № 6. - 52-54 б.
- [11]. SAF-T Financial [Электронный ресурс] // The Norwegian Tax Administration 2019 URL: <https://www.skatteetaten.no/> (Дата обращения: 7.09.2022).
- [12]. Секушин А.Ю. — Цифровизация и налоговый контроль: опыт зарубежных администраций и возможности его имплементации в России // Налоги и налогообложение. – 2021. – № 3. – С. 26 - 38.
- [13]. Насруллаев Ҳ.Х. Солиқ маъмурчилиги замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш орқали солиқ базасини кенгайтириш истиқболлари. Диссертация автореферати. 2022.
- [14]. С. Синельников-Мурылев, Н. Милогонов, А. Берберов. Цифровизация налогового администрирования в России: возможности и риски. Экономическая политика. 2022. №2. С.8–33.
- [15]. Карпова О.М., Майбуrow И.А. Трансформации налога на добавленную стоимость в условиях форсированной цифровизации Российской экономики. Вестник Томского государственного университета. Экономика. 2019. № 46.

Mintaqa va
tarmoqlar
iqtisodiyoti

Экономика региона
и отрасли

Economy of the
region and industry

Теоретические основы развития региональной системы медицинских услуг на основе государственно-частного партнерства

Хамраева Сайёра Насимовна, Отабекова Гулбадан Отабек кизи

Davlat-xususiy sheriklik (DXSH) asosida mintaqaviy tibbiy xizmatlar tizimini rivojlantirishning nazariy asoslari

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, Otabekova Gulbadan Otabek qizi

Theoretical foundations for developing a regional system of medical services based on public-private partnership (PPP) production

Khamraeva Sayyora Nasimovna, Otabekova Gulbadan Otabek kyzy

Received: September 7, 2025 Revised: September 10, 2025

■ Accepted: September 13, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Аннотация.** В статье теоретически обосновываются основания развития региональной системы медицинских услуг на базе государственно-частного партнёрства (ГЧП). На основе анализа отечественной и зарубежной литературы, нормативно-правовых актов Республики Узбекистан, данных национальной статистики и материалов аналитических агентств раскрываются три ключевых методологических рамки: институциональный, контрактный и системный подходы. Показано, что институциональная среда определяет возможности внедрения ГЧП; контрактная теория задаёт принципы распределения рисков и механизмы оплаты; системный подход требует интеграции проектов в единую региональную сеть помощи. Предложены направления повышения результативности: прединвестиционная оценка «ценности за деньги», типовые KPI для повторяемых моделей и усиление контракт-менеджмента в органах здравоохранения. Материалы и выводы предназначены для научного сообщества и практиков региональной политики здравоохранения.
- **Ключевые слова:** государственно-частное партнёрств, здравоохранение, региональная система, медицинские услуги, инфраструктурные модели (BOT, BOOT, DBFO), сервисные контракты, оплата по результату (P4P), институциональная среда, распределение рисков, эффективность и KPI.
- **Annotatsiya.** Maqolada davlat-xususiy sheriklik (DXSh) asosida mintaqaviy tibbiy xizmatlar tizimini rivojlantirishning nazariy asoslari yoritiladi. O'zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy hujjatlari, milliy statistika ma'lumotlari, tahliliy agentliklar materiallari hamda mahalliy va xalqaro adabiyot tahliliga tayangan holda uchta asosiy metodologik doira ochib beriladi: institutsional, kontrakt (shartnoma) va tizimli yondashuvlar. Institut-sional muhit DXShni joriy

etish imkoniyatlarini belgilashi; kontrakt nazariyasi risklarni taqsimlash tamoyillari va to'lov mexanizmlarini aniqlashi; tizimli yondashuv esa loyihalarni yagona mintaqaviy tibbiy yordam tarmog'iga integratsiya qilishni talab etishi ko'rsatiladi. Samaradorlikni oshirish yo'nalishlari taklif etiladi: oldindan investitsion "value for money" (VfM) baholashi, takrorlanadigan modellar uchun tipik KPI ko'rsatkichlari va sog'liqni saqlash organlarida kontrakt-menejmentni kuchaytirish. Materiallar va xulosalar ilmiy hamjamiyat hamda mintaqaviy sog'liqni saqlash siyosati amaliyotchilariga mo'ljallangan.

- **Kalit so'zlar:** davlat-xususiy sheriklik (DXSh); sog'liqni saqlash; mintaqaviy tizim; tibbiy xizmatlar; infratuzilma modellari (BOT, BOOT, DBFO); servis (xizmat) kontraktlari; natija bo'yicha to'lov (P4P); institutsional muhit; risklarni taqsimlash; samaradorlik va KPIlar.
- **Abstract.** The article provides a theoretical rationale for developing a regional system of medical services based on public-private partnership (PPP). Drawing on an analysis of domestic and international literature, the regulatory framework of the Republic of Uzbekistan, national statistics, and reports by analytical agencies, it identifies three core methodological frameworks: institutional, contractual, and systems approaches. It shows that the institutional environment determines the feasibility of PPP implementation; contract theory defines principles of risk allocation and payment mechanisms; and the systems approach requires integrating projects into a unified regional care network. The paper proposes ways to enhance effectiveness: ex-ante value-for-money (VfM) assessment, standard KPIs for replicable models, and stronger contract management within health authorities. The materials and conclusions are intended for the academic community and practitioners of regional health policy.
- **Keywords:** public-private partnership; PPP; healthcare; regional system; medical services; infrastructure models (BOT, BOOT, DBFO); service contracts; pay-for-performance (P4P); institutional environment; risk allocation; effectiveness and KPIs.

■ ВВЕДЕНИЕ

Недостаточно высокая экономическая эффективность функционирования бюджетных учреждений здравоохранения, ограниченность общественных ресурсов и другие факторы неизбежно ставят вопрос о наиболее приемлемых формах организации взаимоотношений бюджетных медицинских учреждений и частных организаций на рынке медицинских услуг. Профилактика и выявление болезней на ранних этапах является важнейшим фактором сохранения и роста благосостояния отдельных граждан, а также способствует относительному снижению расходов на здравоохранения за счет сокращения хронических заболеваний и повышению уровня капитала здоровья. Поэтому поиск резервов для развития сети амбулаторно-поликлинических учреждений является одной из важных задач органов управления здравоохранением на федеральном, региональном и муниципальном уровнях. Качество социальной инфраструктуры, важнейшей частью которой выступают медучреждения, прямо влияет на уровень и комфорт жизни населения. При умеренных темпах экономического роста, дефиците бюджетов и ограниченных возможностях прямого финансирования строительства и обновления объектов здравоохранения особенно востребованы новые

механизмы привлечения внебюджетных средств для решения социальных задач.

Государственно-частное партнёрство уже показало эффективность в развитии социальной инфраструктуры, в том числе в кризисные периоды, когда риски для «здоровье сберегающего» потенциала общества возрастают. Международная практика убедительно демонстрирует целесообразность дальнейшего применения ГЧП и в системе здравоохранения Узбекистана. Дополнительным фактором устойчивости выступает стабильный спрос населения на современную и качественную медпомощь, что поддерживает сегменты платных услуг и частной инициативы.

■ ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

В условиях ограниченности бюджетных ресурсов и необходимости модернизации инфраструктуры здравоохранения особую актуальность приобретает использование механизмов государственно-частного партнёрства (ГЧП). Данный инструмент позволяет сочетать финансовые и организационные возможности государства с инвестиционным потенциалом и управленческим опытом частного сектора, что способствует повышению качества и доступности медицинских услуг на региональном уровне [1].

Теоретическое осмысление ГЧП в здравоохранении включает институциональный, контрактный и системный подходы, позволяющие раскрыть сущность и эффективность данного механизма.

С точки зрения институциональной теории ГЧП представляет собой изменение правил взаимодействия между государственными органами, инвесторами и медицинскими организациями. В рамках этого подхода внимание уделяется формированию правовой базы, механизмам координации интересов сторон и снижению институциональных барьеров [2].

Медицинские услуги, с одной стороны, обладают признаками товарности, служа для удовлетворения частных потребностей индивидуумов в поддержании своего здоровья, а с другой, – выступают в виде общественного нематериального блага, имеющего высокую социальную значимость. На основе вышесказанного можно констатировать, что медицинской услуге имманентно присущи как общественные, так и индивидуальные аспекты. Отметим, что качество медицинской услуги в значительной мере обуславливается неэкономическими факторами. Во многом это является следствием того, что на практике потребителям во многих случаях довольно проблематично мгновенно оценить качество оказанных им медицинских услуг, в связи с чем их принято относить к такой категории как доверительные блага. Первым данный термин ввел в научный оборот Ф. Нельсон, охарактеризовав подобным образом специфическую группу товаров и услуг, измерение качественных характеристик которых сопряжено с чрезмерно высокими издержками [3]. В частности, примером доверительных благ являются медицинские, консалтинговые, образовательные, страховые услуги.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Научной базой исследования являются публикации отечественных и зарубежных ученых по вопросам развития государственно-частного партнерства в системе медицинских услуг. Информационной базой исследования выступили нормативные правовые акты Республики Узбекистан, материалы аналитических агентств, данные Национального комитета Республики Узбекистан по статистике. Методы исследования: статистический, системно-аналитический, абстрактно логический, контент-анализ.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Контрактная теория рассматривает ГЧП как систему долгосрочных соглашений, в рамках которых

государство и частный сектор разделяют риски и выгоды. Ключевым элементом выступает правильное распределение рисков между сторонами, а также закрепление механизмов оплаты — по доступности, результату или фиксированному тарифу [4].

Системный подход исходит из необходимости интеграции проектов ГЧП в существующую региональную систему здравоохранения. Речь идёт не только о строительстве объектов, но и о формировании единой сети медицинских услуг, маршрутизации пациентов и увязке проектов с системой обязательного медицинского страхования [5].

В литературе и практике выделяются несколько моделей реализации ГЧП:

- Инфраструктурные модели (BOT, BOOT, DBFO) — строительство, эксплуатация и передача объектов;
- Сервисные контракты — передача частному сектору отдельных функций (лаборатории, логистика, клининг);
- Модели с оплатой по результату (P4P) — привязка финансирования к качеству услуг и клиническим исходам;
- Смешанные модели, включающие элементы концессий, аренды или совместного управления.

Каждая модель имеет свои преимущества и ограничения, и её выбор зависит от целей проекта, уровня институциональной зрелости региона и потребностей населения.

Применение ГЧП в сфере медицинских услуг на региональном уровне позволяет:

- привлекать дополнительные инвестиции в медицину;
- ускорять модернизацию инфраструктуры;
- внедрять современные стандарты менеджмента и медицинские технологии;
- повышать доступность и качество медицинских услуг;
- снижать нагрузку на государственный бюджет.

Однако ГЧП несёт и определённые риски:

- недостаточная прозрачность контрактов;
- возможное перераспределение ресурсов в пользу экономически более привлекательных регионов;
- риск снижения социальной ориентации услуг;
- сложность мониторинга и контроля исполнения проектов.

Для их минимизации необходимы институциональные реформы, развитие компетенций в области управления проектами и внедрение механизмов общественного контроля.

Региональная система медицинских услуг обладает спецификой: разнообразием инфраструктуры,

неоднородностью финансирования и различиями в уровне развития кадрового потенциала. В этих условиях ГЧП может стать эффективным механизмом сглаживания диспропорций, обеспечивая равномерное развитие медицинских услуг и формирование устойчивой модели социального партнёрства.

Международные исследования демонстрируют успешное применение ГЧП в странах Европы, Латинской Америки и Азии, где партнёрские модели позволили ускорить модернизацию первичной медико-санитарной помощи и специализированных клиник [6]. В Республике Узбекистан отрасли социальной сферы, в первую очередь здравоохранение и образование, постоянно находятся в центре внимания государства. Потенциальный интерес к участию в «социальных» проектах как в сфере производства и сбыта услуг, имеющих устойчивый массовый спрос, существует и у бизнеса. Тем не менее, опыт ГЧП в социальной сфере крайне ограничен. Одним перспективным направлением внедрения механизмов ГЧП, как одно из наиболее привлекательных для бизнеса, является сфера санаторно-курортного обслуживания, профилактического лечения и отдыха. В этих видах деятельности получение прибыли наиболее очевидно. Развитие подобных рекреационных зон благоприятно сказывается на инвестиционном климате страны, способствует увеличению притока инвестиций.

■ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Таким образом, теоретические основы развития региональной системы медицинских услуг на основе ГЧП опираются на институциональный, контрактный и системный подходы. ГЧП представляет собой эффективный механизм модернизации здравоохранения при условии правильного распределения рисков, прозрачности контрактов и интеграции проектов в региональную систему здравоохранения. Для Узбекистана важной задачей остаётся формирование институциональных условий, обеспечивающих успешную реализацию ГЧП-проектов в сфере медицины.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Xamrayeva Sayyora Nasimovna - Qarshi davlat texnika universiteti - "Innovatsion iqtisodiyot" kafedrası mudiri, i.f.d., professor / Хамраева Сайёра Насимовна - Каршинский государственный технический университет - Заведующий кафедрой «Инновационная экономика», доктор экономических наук, профессор / Khamraeva Sayyora

Nasimovna - Karshi State Technical University - Head of the Department of Innovative Economics, Doctor of Economics, Professor

► xamrayevasayyora@gmail.com

■ ORCID: 0000-0001-6516-5226

2. Otabekova Gulbadan Otabek qizi - Qarshi davlat texnika universiteti, ilmiy tadqiqotchi / Отабекова Гулбадан Отабек кизи - Каршинский государственный технический университет, научный сотрудник / Otabekova Gulbadan Otabek kzy - Karshi State Technical University, research scientist

► gulbadan.otabekova@mail.ru

■ ORCID: 0009-0008-4672-3139

Использованная литература:

- [1]. Всемирный банк. Public-Private Partnerships for Health: Best Practices. Washington, 2021.
- [2]. Roehrich J.K., Lewis M.A., George G. Are public-private partnerships a healthy option? // Public Management Review. – 2014. – №16(1). – С. 69–89.
- [3]. Курс институциональной экономики: институты, сети, трансакционные издержки, контракты / Я.И. Кузьминов, К.А. Бендукидзе, М.М. Юдкевич. - М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2006. – С. 233.
- [4]. Rodrigues N.J.P., Oliveira R., Gomes C.F. Public-Private Partnerships Model Applied to Hospitals // Sustainability. – 2023. – №15(14). – DOI: 10.3390/su151412345.
- [5]. Wong E.L.Y. How shall we examine and learn about public-private partnerships in the health sector? // Health Policy and Planning. – 2015. – №30(2). – С. 291–298.
- [6]. World Bank. Public-Private Partnerships in Health: Evidence from Developing Countries. Washington, 2018.
- [7]. Khamraeva S. N., Alimova M. Y. Scientific and Theoretical Foundations of Social Infrastructure Development. – 2023.

O'zbekiston aksiyalar bozorining global bozorda tutgan o'rnini

Alikulov Azamat Tuygunovich

Роль Узбекского фондового рынка на мировом рынке

Аликулов Азамат Туйгунович

The role of the Uzbek stock market in the global market

Alikulov Azamat Tuygunovich

Received: September 7, 2025 Revised: September 10, 2025

■ Accepted: September 13, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya:** Maqola 2020–2024 yillarda O'zbekiston aksiyalar bozorining dinamikasi va uni xalqaro tajriba bilan qiyoslashga qaratilgan. Kapitalizatsiya va uning YaIMga nisbati o'sish sur'atlarini ko'rsatgan bo'lsa-da, listingdagi kompaniyalar sonining kamayishi kuzatiladi. AQSh, Yaponiya, Koreya, Rossiya, Qozog'iston va boshqa davlatlar bilan qiyosiy tahlil natijasida milliy bozorning ustun va zaif jihatlari aniqlangan. Shuningdek, investorlar bazasining torligi, korporativ boshqaruvning yetarli darajada shakllanmaganligi va infratuzilmaviy cheklovlar muammolari yoritilgan. Xulosa qismida bozorni rivojlantirish uchun IPO va xususiyashtirish jarayonlarini jadallashtirish, institutsional investorlarni keng jalb etish, elektron savdo tizimlari hamda korporativ boshqaruv standartlarini takomillashtirish bo'yicha takliflar berilgan.
- **Kalit so'zlar.** aksiyalar bozori, kapitalizatsiya, savdo hajmi, likvidlik, turnover ratio, listing kompaniyalar, qiyosiy tahlil, IPO, xususiyashtirish, korporativ boshqaruv, investitsion infratuzilma, institutsional investorlar, regulyator.
- **Аннотация:** Статья посвящена анализу динамики фондового рынка акций Узбекистана в 2020–2024 гг. и его сопоставлению с международным опытом. Несмотря на рост капитализации и её соотношения с ВВП, наблюдается сокращение числа компаний, включённых в листинг. Сравнительный анализ с США, Японией, Кореей, Россией, Казахстаном и другими странами позволил выявить сильные и слабые стороны национального рынка. Кроме того, освещены проблемы узкой базы инвесторов, недостаточного уровня корпоративного управления и инфраструктурных ограничений. В заключении предложены меры по развитию рынка: ускорение процессов IPO и приватизации, расширение участия институциональных инвесторов, совершенствование электронных торговых систем и стандартов корпоративного управления.
- **Ключевые слова:** фондовый рынок акций, капитализация, объём торгов, ликвидность, turnover ratio, листинговые компании, сравнительный анализ, IPO, приватизация, корпоративное управление, инвестиционная инфраструктура, институциональные инвесторы, регулятор.

- **Abstract:** The article is devoted to analyzing the dynamics of Uzbekistan's stock market in 2020–2024 and its comparison with international experience. Despite the growth of capitalization and its ratio to GDP, a decline in the number of listed companies is observed. A comparative analysis with the USA, Japan, Korea, Russia, Kazakhstan, and other countries has revealed the strengths and weaknesses of the national market. In addition, the problems of a narrow investor base, insufficient corporate governance, and infrastructural limitations are highlighted. The conclusion provides recommendations for market development, including accelerating IPO and privatization processes, expanding the participation of institutional investors, and improving electronic trading systems and corporate governance standards.
- **Keywords:** stock market, capitalization, trading volume, liquidity, turnover ratio, listed companies, comparative analysis, IPO, privatization, corporate governance, investment infrastructure, institutional investors, regulator.

KIRISH

Bozor iqtisodiyotining muhim infratuzilmasidan biri – bu moliya bozori bo'lib, aksiyalar bozori uning asosiy segmenti hisoblanadi. Aksiyalar bozori kapitalning erkin aylanishini ta'minlaydi, investitsiya oqimlarini rag'batlantiradi va korxonalarning moliyaviy resurslarga bo'lgan ehtiyojini qondiradi. O'zbekistonda so'nggi yillarda qimmatli qog'ozlar bozori, xususan aksiyalar bozorini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. 2020–2024 yillar davomida Toshkent fond birjasida aksiyalar bo'yicha umumiy kapitalizatsiya hajmi qariyb 3,6 barobarga o'sdi, YaIMga nisbatan ulushi 16,4% ni tashkil etdi [1]. Taqqoslash uchun, 2024-yilda Qozog'istonda ushbu ko'rsatkich 21,8% ni, Rossiyada (2023-yilda) esa 31,4% ni tashkil etdi, rivojlangan davlatlarda esa bu ko'rsatkich ancha yuqori: masalan, AQShda 213,1%, Yaponiya va Koreyada 100% dan ortiq [2]. Shuningdek, aksiyalar savdosi aylanma koeffitsienti (turnover ratio) ham O'zbekistonda 7,9% darajasigacha ko'tarilgan bo'lsada, Yaponiyada 117%, AQShda esa 68% dan yuqori ekanini kuzatiladi [3]. Bu esa mamlakatimiz fond bozorining nafaqat hajm, balki likvidlik jihatidan ham sezilarli o'rqada ekanligini ko'rsatadi. Yuqoridagilarni hisobga olgan holda aytish mumkinki aksiyalar bozorini har tomonlama chuqur o'rganish, rivojlanish darajasini xalqaro mezonlar asosida baholash va mavjud muammolarni aniqlash zaruriyatini yuzaga keltiradi. Chunki, rivojlangan aksiyalar bozori moliya tizimining barqarorligini ta'minlabgina qolmay, iqtisodiy o'sishni tezlashtirish, xususiylashtirish jarayonini shaffof o'tkazish hamda xorijiy investorlarni jalb etishda asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Shu bois ushbu mavzu nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Aksiyalar bozorining rivojlanganlik darajasini o'rganishda

turli ilmiy yondashuvlar mavjud bo'lib, ular iqtisodiy ko'rsatkichlarni tahlil qilish, xalqaro mezonlar bilan taqqoslash va statistik-ekonometrika usullaridan foydalanishga asoslanadi. Ushbu tadqiqotda ham milliy, ham xorijiy olimlarning ilmiy ishlari metodik asos sifatida qo'llanildi. Xususan, quyidagi mahalliy olimlarning ilmiy ishlari o'rganildi:

O. Alimov va F. Mukhamedovlar o'z tadqiqotlarida O'zbekistonda aksiyalar bozorining iqtisodiy o'sishga ta'siri o'rganilib, bozor hajmining pastligi investitsiya oqimlari uchun to'siq bo'layotgani ta'kidlangan. Mualliflar kapital bozorini modernizatsiya qilish va institutsional investorlar sonini oshirish zarurligini ko'rsatib o'tishgan [4].

J. Butaev ilmiy ishlarida milliy fond bozoridagi mavjud muammolar, xususan, past likvidlik, axborot shaffofligining yetarli emasligi va korporativ boshqaruvdagi kamchiliklarni aniqlab, ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalarni ishlab chiqqan [5].

A. Ro'ziqulov esa ikkilamchi bozor faoliyatini tahlil qilib, savdo hajmi va emitentlar sonining o'sishiga qaramay, ularning xalqaro talablar darajasidan pastligini ko'rsatgan. Bu esa investorlarning bozorga bo'lgan qiziqishini cheklab qo'yishi mumkinligini ta'kidlaydi [6].

Shuningdek, quyidagi xorijiy olimlarning ilmiy ishlari tahlil qilindi:

D. Levine va R. Zervoslarning klassik tadqiqotida aksiyalar bozorining rivojlanishi iqtisodiy o'sish bilan bevosita bog'liqligi aniqlangan. Xususan, kapitalizatsiya/YaIM va savdo aylanmasi ko'rsatkichlari iqtisodiy taraqqiyotning muhim indikatorlari sifatida taklif etilgan [7].

M. Demirgüç-Kunt va R. Levine ilmiy ishlarida aksiyalar bozorining rivojlanganlik darajasini baholashda likvidlik, bozor hajmi va investorlar ishtiroki kabi mezonlarni asosiy indikator sifatida belgilashgan. Ularning fikricha, bozor hajmining kengayishi moliyaviy vositachilik tizimining samaradorligini oshiradi [8].

Chakraborty esa rivojlanayotgan davlatlar misolida olib borgan tadqiqotida aksiyalar bozorining rivojlanishiga siyosiy

barqarorlik, huquqiy muhit va iqtisodiy erkinlik darajasi sezilarli ta'sir ko'rsatishini ta'kidlagan [9].

TAHLIL VA NATIJLAR

AQSh fond bozori dunyodagi eng yirik va eng likvid bozor hisoblanadi. 2024-yilda Nyu-York fond birjasi (NYSE) va NASDAQ birjalarida umumiy bozor kapitalizatsiyasi 62 trillion AQSh dollaridan oshdi, bu mamlakat YalMining qariyb 213% ini tashkil etdi [2]. Bozor yuqori darajada rivojlangan bo'lib keng qamrovli institutsional investorlar (pensiya jamg'armalari, sug'urta kompaniyalari), samarali axborot oshkoraligi va regulatsiya tizimi (SEC nazorati), ilg'or raqamli texnologiyalar asosida elektron savdolar orqali savdolar tashkil etiladi.

Yevropa mintaqasida Buyuk Britaniya va Germaniyada eng rivojlangan aksiyalar bozori yuqori darajada rivojlangan. Masalan, 2024-yilda London fond birjasida kapitalizatsiya hajmi YalMganisbatan 83,8% [10] darajasida, Germaniyada esa

bu ko'rsatkich 43,9% atrofida [3]. Yevropada transchegaraviy integratsiya kuchli rivojlangan bo'lib xalqaro standartlar (IFRS) asosida moliyaviy hisobot yuritish majburiyligi hamda aksiyalar bozorini bank tizimi bilan muvofiqlashtirilgan holda faoliyat yuritishi savdo jarayonlarini tashkil etishda yuqori darajada qulaylik yaratadi.

Osiyo mamlakatlari oxirgi o'n yillikda fond bozorlari rivojida yuqori o'sish sur'atlarini namoyon etmoqda. Xususan, 2024-yilda Yaponiyada aksiyalar kapitalizatsiyasi YalMga nisbatan 156% dan yuqori, bozorning barqarorligi esa uzoq yillik korporativ boshqaruv an'analari bilan bog'liq. Janubiy Koreyada esa bozor kapitalizatsiyasi 2024-yilda 90,4% [10] ga teng bo'lgan va innovatsion texnologiyalar asosida elektron savdo tizimlari joriy etish tendensiyalari yuqori. Xitoy fond bozori esa jadal rivojlanib, 2024-yilda kapitalizatsiya hajmi 11 trillion AQSh dollaridan YalMdagi ulushi esa 62 %dan oshdi. Xitoy tajribasi shuni ko'rsatadiki, davlat tomonidan bosqichma-bosqich liberallashtirish va chet ellik investorlar uchun kvotalar joriy etish bozorni jadal kengaytirishga xizmat qilmoqda.

1-jadval.

O'zbekistonda aksiyalar bozorining asosiy ko'rsatkichlari (2020–2024)

YIL	KAPITALIZATSIYA (MLN. \$)	KAPITALIZATSIYA /YAIM (%)	SAVDO AYLANMASI (MLN. \$)	MAHALLIY AKSIYALAR AYLANMASI (%) (TURNOVER RATIO)	LISTINGA KIRGAN KOMPAINIYALAR SONI
2020	5 230,00	7,9	48,8	0,9	144
2021	5 194,00	6,7	105,9	2	135
2022	8 426,80	9,4	419,2	5	107
2023	13 721,6	13,4	212,4	1,5	112
2024	18 799,6	16,4	1 484,70	7,9	89

Manba: uzse.uz sayti ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

Yuqoridagi jadval ma'lumotlarini tahlil qiladigan bo'lsak O'zbekistonda bozor kapitalizatsiyasi 2024-yilda 2020-yilga nisbatan 3,6 barobarga oshganligining hamda YalMga nisbatan 8,5 foizga oshganligining guvohi bo'lish mumkin. Bu esa oxirgi yillarda fond bozorining kapitalizatsiyasi barqaror o'sayotganligidan hamda mamalakat iqtisodiyotida fond bozorining ulushi ortayotganligidan dalolat beradi. Savdo aylanmasi ham o'sish tendensiyasiga ega bo'lib 2024-yilda 2020-yilga nisbatan 30 barobardan ziyodga oshgan

bo'lib bozor likvidligi va faolligi yuqori darajada oshganligini ko'rsatadi.

Kapitalizatsiya va savdo hajmi oshayotgan bo'lsa-da, listingga kirgan aksiyalar soni listing talabalarining oshishi va ushbu talablarga javob berish masalasida kamaygan. Bu shuni anglatadiki, yirik kompaniyalar asosiy o'sishni ta'minlayotganligi hamda ushbu kompaniyalar, nisbatan kichik kompaniyalar esa fond bozorida kamroq ishtirok etayotganligidan dalolat beradi.

2-jadval.

Ba'zi mamlakatlarda aksiyalar bozori ko'rsatkichlari (2024)

Mamlakatlar	Kapitalizatsiya (mlrd \$)	Kapitalizatsiya /YaIM (%)	Savdo aylanmasi (mlrd. \$)	Mahalliy aksiyalar aylanmasi (%) (Turnover ratio)	Listinga kirgan kompaniyalar soni
O'zbekiston	18,8	16,4	1,5	7,9	89
Qozog'iston	62,82	21,8	456,52	0,7	79
Rossiya	650,49*	31,4*	214,43*	33*	194*
Korea	1560	114,9*	3130	200,8	2599
AQSh	62190	213,1	42600	68,5	4010
Yaponiya	6310	156,7	7380	117	3971
Azarbayjon	1,64	2,2	0,007	0,4	36
Turkiya	378,96	28,6	959,19	253,1	551
Malaysiya	449,47	106,5	165,92	36,9	1031

Manba: Jahon banki. *Ma'lumotlar 2023-yilga tegishli

Yuqoridagi jadval ma'lumotlarini tahlil qiladigan bo'lsak, O'zbekistonda bozor kapitalizatsiyasi Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarnikidan juda past, lekin YaIMga nisbati Markaziy Osiyodagi ko'plab mamlakatlarga qaraganda yaxshiroq. Bu shundan dalolat beradiki, O'zbekiston bozor kapitalizatsiyani oshirishi umumiy bozor holati bilan ham bog'liq. Ya'ni mamalakatning iqtisodiy o'sishi fond bozorining o'sishiga turtki berishi mumkin.

O'zbekistonning fond bozori hajm jihatidan hali kichik, savdo faolligi past, lekin potensial jihatdan ijobiy o'sish imkoniyatlariga ega. Buning uchun likvidlikni oshirish, investorlarni jalb etish, IPO va xususiyashtirish dasturlarini faol davom ettirish lozim.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekistonda aksiyalar bozorining rivojlanishi ijobiy dinamikaga ega, biroq xalqaro mezonlarga ko'ra hali yetarlicha rivojlanmagan hisoblanadi. Xalqaro tajribalardan O'zbekiston uchun AQSh modeli - shaffoflik va investorlarni himoya qilishni kuchaytirish orqali bozor likvidligini oshirish imkoniyatlarini yaratsa, Yevropa modeli transchegaraviy integratsiya va standartlashtirilgan moliyaviy hisobotlarga (MXXS) o'tish zarurati borligini ko'rsatadi. Osiyo modeli esa bosqichma-bosqich islohotlar va texnologik innovatsiyalarni aksiyalar bozoriga tadbqiq etsih bozorning tezkor

rivojlantirishga olib kelishiga yordam beradi.

Bozorni rivojlantirish uchun quyidagi tavsiyalarni berishimiz maqsadga muvofiq:

1. Davlat ishtirokidagi korxonalarni xususiyashtirish va IPO jarayonlarini tezlashtirish;
2. Institutsional investorlar — pensiya fondlari, sug'urta kompaniyalari va investitsiya fondlarini rivojlantirish;
3. Korporativ boshqaruv standartlarini kuchaytirish;
4. Aloqa tizimlari hamda zamonaviy savdo platformalarini rivjlantirish;
5. Xorijiy investorlarga qulay sharoit yaratish, reguliator va axborot manbai masalalarini hal etish muhim hisoblanadi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Alikulov Azamat Tuygunovich Axborot texnologiyalari va menejment universiteti "Iqtisodiyot" kafedrası mudiri, PhD, dotsent / Аликулов Азамат Туйгунович Заведующий кафедрой «Экономика» Университета информационных технологий и управления, PhD, доцент / Alikulov Azamat Tuygunovich Head of the Department of "Economics" of the University of Information Technologies and Management, PhD, Associate Professor

► azamat1441@mail.ru

■ ORCID: 0000-0001-7717-3274

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Toshkent Respublika Fond birjasi. Yillik hisobotlar (2020–2024). <https://www.uzse.uz>
- [2]. World Bank — World Development Indicators (WDI). Market capitalization (% of GDP), Turnover ratio (%). <https://data.worldbank.org>
- [3]. TheGlobalEconomy.com — Stock market indicators for selected countries. <https://www.theglobaleconomy.com>
- [4]. Alimov, O., & Mukhamedov, F. (2021). The Stock Market in Uzbekistan as the Backbone of Country's Economic Development. SSRN.
- [5]. Butaev, J. I. (2023). Actual Analysis of Uzbekistan's Stock Market: Problem, Solution and Suggestions. International Journal of Research.
- [6]. Ro'ziqulov, A. (2023). O'zbekistonda ikkilamchi qimmatli qog'ozlar bozori: hozirgi holat tahlili. Finance and Banking Journal.
- [7]. Levine, R., & Zervos, S. (1998). Stock Markets, Banks, and Economic Growth. American Economic Review, 88(3), 537–558.
- [8]. Demirgüç-Kunt, A., & Levine, R. (2001). Financial Structure and Economic Growth: A Cross-Country Comparison. MIT Press.
- [9]. Chakraborty, I. (2012). Institutions, Economic Reforms and Stock Market Development: Evidence from Emerging Economies. Economic Modelling, 29(3), 1025–1034.
- [10]. www.ceicdata.com
- [11]. Narmamatov, I. B. (2024). OPPORTUNITIES FOR IMPROVING THE PAYMENT SYSTEM THROUGH ENHANCEMENT OF MONETARY POLICY. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 254-258.
- [12]. Aminov, F. B. (2023). Living Standard of Population in Uzbekistan. International Journal of Scientific Trends, 2(10), 40-46.
- [13]. Ma'ruf, A., & Tilovbek, S. (2024). THE ROLE OF SOCIAL SECURITY CONTRIBUTIONS IN PENSION PROVISION. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 4(05), 51-56.

Inson kapitali
iqtisodiyoti

Экономика
человеческого
капитала

Economics of
human capital

Franchayzing modeli asosida ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish va barqaror iqtisodiyotni rivojlantirish yoʻnalishlari

Nasimov Dilshodbek Hotam oʻgʻli, Xodjayev Anvar Rasulovich

Направления диверсификации производства и развития устойчивой экономики на основе франшизной модели

Насимов Дилшодбек Хотам угли, Ходжаев Анвар Расулович

Directions of production diversification and development of a sustainable economy based on a franchise model

Nasimov Dilshodbek Khotam ugli, Khodjayev Anvar Rasulovich

Received: September 7, 2025 Revised: September 10, 2025

■ Accepted: September 13, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya:** Mazkur maqolada franchayzing modeli iqtisodiy diversifikatsiya va barqaror rivojlanish jarayonlaridagi oʻrni tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, franchayzing mexanizmi xorijiy kapital va texnologiyalarni jalb etish, bozor risklarini kamaytirish, hududlararo iqtisodiy tengsizlikni qisqartirish hamda yangi ish oʻrinlari yaratish orqali iqtisodiyotning barqarorligini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, huquqiy-institutsional bazaning yetarlicha rivojlanmaganligi, moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatining cheklanganligi va mahalliy tadbirkorlarning boshqaruv tajribasi yetarli emasligi muammolar sifatida qayd etilgan. Maqolada franchayzingning ESG (ekologik, ijtimoiy va boshqaruv) standartlari asosida joriy etilishi iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy barqarorlikni taʼminlashdagi muhim omil sifatida koʻrsatib oʻtilgan. Tadqiqot natijalari asosida Oʻzbekiston sharoitida franchayzing asosida diversifikatsiyani qoʻllab-quvvatlash boʻyicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.
- **Kalit soʻzlar:** franchayzing, diversifikatsiya, barqaror iqtisodiyot, huquqiy-institutsional asoslar, ESG standartlari, investitsiya.
- **Аннотация:** В данной статье анализируется роль модели франчайзинга в диверсификации экономики и устойчивом развитии. Результаты исследования показывают, что механизмы франчайзинга укрепляют экономическую стабильность за счет привлечения иностранного капитала и передовых технологий, снижения рыночных рисков, смягчения регионального экономического неравенства и создания новых рабочих мест. В то же время, в качестве ключевых проблем выделяются неразвитость правовой и институциональной базы, ограниченный доступ к финансовым ресурсам и недостаточный управленческий

опыт местных предпринимателей. В исследовании подчеркивается, что внедрение франчайзинга на основе стандартов ESG (экология, социальные вопросы и управление) является важнейшим фактором обеспечения не только экономической, но и экологической и социальной устойчивости. На основе полученных результатов разработаны практические рекомендации по поддержке диверсификации посредством франчайзинга в условиях Узбекистана.

- **Ключевые слова:** франчайзинг, диверсификация, устойчивая экономика, институционально-правовая база, стандарты ESG, инвестиции.
- **Abstract:** This article analyzes the role of the franchising model in economic diversification and sustainable development. The research findings indicate that franchising mechanisms strengthen economic stability by attracting foreign capital and advanced technologies, reducing market risks, mitigating regional economic disparities, and creating new jobs. At the same time, underdeveloped legal and institutional frameworks, limited access to financial resources, and insufficient managerial experience of local entrepreneurs are highlighted as key challenges. The study emphasizes that the implementation of franchising based on ESG (Environmental, Social, and Governance) standards is an essential factor in ensuring not only economic, but also ecological and social sustainability. Based on the results, practical recommendations are developed to support diversification through franchising in the context of Uzbekistan.
- **Keywords:** franchising, diversification, sustainable economy, legal-institutional framework, ESG standards, investment.

KIRISH

So'nggi yillarda global iqtisodiy taraqqiyotda diversifikatsiya jarayonlari muhim omil sifatida qaralmoqda. Chunki ishlab chiqarishni tor sohada saqlab qolish iqtisodiyotning inqirozlarga bardoshliligini pasaytiradi, resurslardan foydalanish samaradorligini cheklaydi hamda ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka tahdid soladi. Shu jihatdan ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish barqaror iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim shartidir. Diversifikatsiya nafaqat ishlab chiqarishning yangi yo'nalishlarini ochishni, balki mavjud tarmoqlarda ham innovatsion yangilanishlarni amalga oshirishni talab etadi. Jahon iqtisodiy tajribasida ko'plab mamlakatlar iqtisodiy inqiroz davrlarida bir sohalariga haddan tashqari tayanib qolganligi sababli katta yo'qotishlarga duch kelgan. Masalan, ayrim davlatlar xomashyo eksportiga ortiqcha bog'lanib qolganligi sababli jahon bozorida narxlarning pasayishi ularning butun iqtisodiyotiga katta zarba bergan. Shu sababli diversifikatsiya milliy iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi.

Franchayzing modeli esa ushbu jarayonda samarali mexanizm sifatida maydonga chiqmoqda. Franchayzing nafaqat yangi tarmoqlarni rivojlantirish, balki mavjud ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va tadbirkorlik subyektlari o'rtasida kooperatsiyani mustahkamlash imkonini beradi. Ushbu tizim bozor iqtisodiyotining eng moslashuvchan va barqaror mexanizmlaridan biri sifatida tan olingan. Franchayzing brend, texnologiya, nou-xau va boshqaruv tizimlarini mahalliy tadbirkorlarga yetkazadi, ular esa shu

asosda o'z faoliyatini yo'lga qo'yadi. Natijada ishlab chiqarish faoliyatida yangilanishlar yuz beradi, yangi yo'nalishlar ochiladi va diversifikatsiya jarayoni tezlashadi.

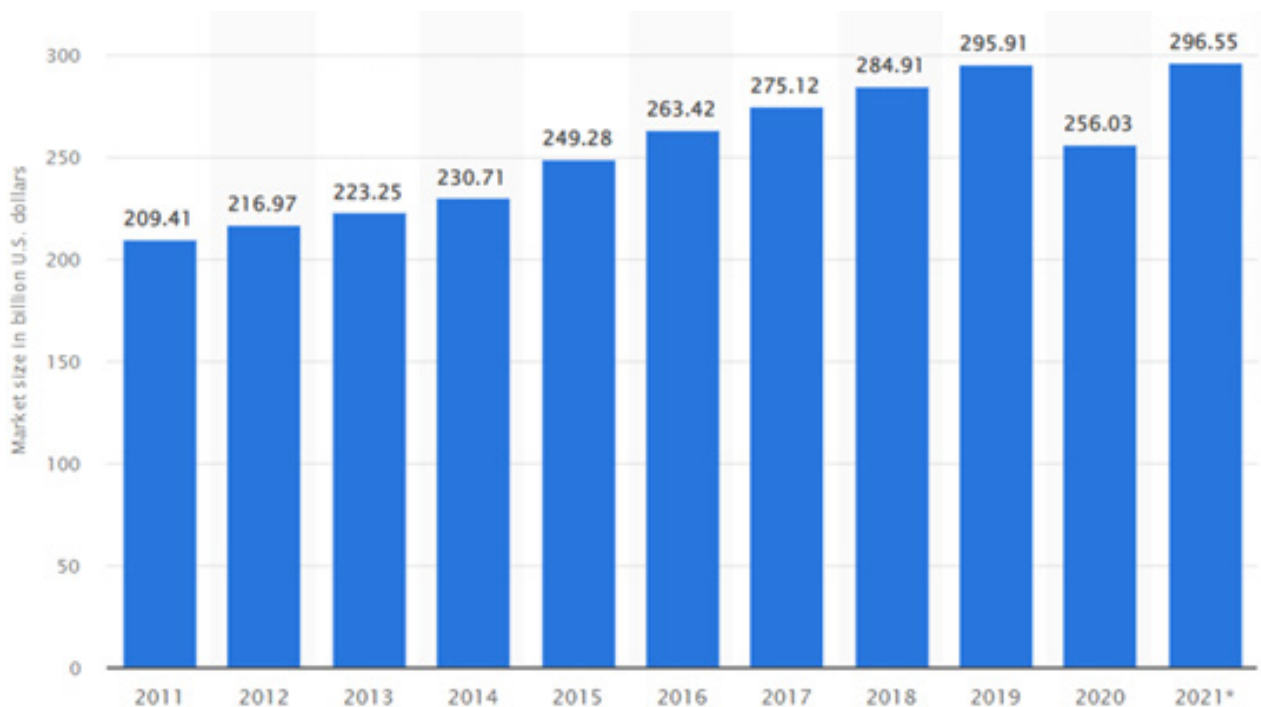
Franchayzing modeli birinchi navbatda kichik va o'rta biznesni rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Chunki mustaqil ravishda yangi ishlab chiqarish liniyasini yo'lga qo'yish katta risk va sarmoya talab qiladi. Franchayzing esa risklarni kamaytiradi, chunki franchayzing tayyor biznes modelini oladi va uni o'z hududida tatbiq etadi. Bu jarayon ishlab chiqarishni tor sohadan chiqarib, yangi tarmoqlarga yoyish imkonini beradi. Ayniqsa, innovatsion texnologiyalar, ekologik toza ishlab chiqarish usullari, raqamli xizmatlar kabi yo'nalishlar franchayzing asosida tezroq yoyiladi. Shu bois franchayzing modeli diversifikatsiya jarayonida kuchli katalizator sifatida namoyon bo'lmoqda.[1]

Xalqaro franshiza tizimlari global biznesning muhim qismi sifatida o'z o'rnini mustahkamlagan. Ushbu tizimlar brendlarni dunyo bo'ylab kengaytirish, yangi bozorlarni egallash va mahalliy iqtisodiyotlar bilan integratsiyalashish imkonini beradi. Biroq, bu jarayon o'ziga xos strategiyalar va e'tiborga molik qiyinchiliklarni talab qiladi. Xalqaro franshizalar faoliyatini kengaytirishda qo'llaniladigan uslubiy yondashuvlar va ularga ta'sir etuvchi omillar, shuningdek, sohada duch kelinadigan muammolar ushbu jarayonning murakkabligini ko'rsatadi.

1-rasm ko'rinib turibdiki, 2011-yilda franshiza bozorining hajmi 209,41 milliard AQSh dollarini tashkil etgan. 2012-yilda bu ko'rsatkich 216,97 milliard dollarga ko'tarilib, o'sish tendentsiyasining boshlanishini ko'rsatdi. 2013-yilda bozor hajmi 223,25 milliard dollarga yetdi, bu esa o'tgan yilga nisbatan 2,9% o'sishni anglatadi. 2014-yilda franshiza bozori 230,71 milliard dollarga yetib, yillik o'sish sur'ati 3,3% atrofida

bo'ldi. 2015-yilda bozor hajmi 249,28 milliard dollarga o'sdi, bu esa 8% ga yaqin sezilarli o'sishni ko'rsatadi. 2016-yilda bozor hajmi 262,42 milliard dollarga yetib, yillik o'sish 5,3% ni tashkil etdi. 2017-yilda franshiza bozori 275,12 milliard dollarga ko'tarildi, bu 4,8% o'sishni anglatadi. 2018-yilda

bozor 284,91 milliard dollar bilan o'zining barqaror o'sishini davom ettirdi, yillik o'sish sur'ati 3,6% bo'ldi. 2019-yilda franshiza bozori eng yuqori cho'qqisiga chiqib, 295,91 milliard dollarga yetdi, bu esa o'tgan yilga nisbatan 3,9% o'sishni ko'rsatdi.

1-rasm. Franshiza bozorining hajmi

Biroq, 2020-yilda bozor hajmi 256,03 milliard dollarga tushib ketdi, bu 13,5% ga yaqin pasayishni anglatadi. Bu pasayish, ehtimol, global pandemiya va iqtisodiy inqirozlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin, chunki bu davrda ko'plab bizneslar, ayniqsa, franshiza tarmoqlari jiddiy qiyinchiliklarga duch keldi. 2021-yilda bozor hajmi 296,55 milliard dollarga ko'tarilib, o'tgan yilga nisbatan 15,8% o'sishni qayd etdi. Bu ko'rsatkich bozorning tiklanish jarayoniga kirganini va franshiza sanoatining barqarorligini namoyish etadi. Shu bilan birga, 2021-yilda umumiy iqtisodiy qiymat 780 milliard dollarga yetishi kutilmoqda, bu franshiza sanoatining AQSh iqtisodiyotidagi muhim o'rnini yana bir bor tasdiqlaydi.

2013-2019 yillar oralig'ida franshiza bozori 223,25 milliard dollardan 295,91 milliard dollarga o'sib, umumiy o'sish sur'ati 37,9% ni tashkil etdi. Bu davrda o'rtacha yillik o'sish sur'ati taxminan 5,2% bo'ldi, bu franshiza sanoatining barqaror va doimiy rivojlanishini ko'rsatadi. Ushbu o'sish tendentsiyasi franshiza modelining iqtisodiy samaradorligi va moslashuvchanligini ta'kidlaydi, ammo 2020-yildagi pasayish global iqtisodiy sharoitlarning soha faoliyatiga ta'sirini yaqqol namoyish etadi.[2]

Barqaror iqtisodiyotni shakllantirishda franchayzingning

ahamiyati bir necha jihatdan ko'rinadi. Birinchidan, franchayzing asosida diversifikatsiya iqtisodiy shoklarga chidamlilikni oshiradi. Chunki iqtisodiyot bir yo'nalishga qaram bo'lib qolmaydi, balki turli tarmoqlarga tarqaladi. Masalan, faqat neft-gaz eksportiga tayanib qolgan davlatlar jahon bozorida narxlar pasayganda katta yo'qotishga uchraydi, ammo ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, turizm, axborot texnologiyalari kabi sohalarga diversifikatsiya qilingan iqtisodiyot bunday xavflarga bardoshlilik ko'rsatadi. Ikkinchidan, franchayzing asosida yangi ishlab chiqarish quvvatlari yaratish bandlikni kengaytiradi. Bu esa ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi, aholining daromad manbalarini ko'paytiradi va ijtimoiy tenglikka hissa qo'shadi. Uchinchidan, franchayzing orqali innovatsion rivojlanish tezlashadi. Chunki franchayzing tizimida ishlovchi brendlar odatda ilg'or texnologiyalarga asoslanadi. Bu texnologiyalar mahalliy ishlab chiqarishga kirib keladi va uni modernizatsiya qiladi. To'rtinchidan, franchayzing tizimi ko'pincha ekologik standartlarga amal qiladi, ya'ni atrof-muhitni muhofaza qilish talablari bilan uyg'unlashadi. Demak, franchayzing diversifikatsiya orqali nafaqat iqtisodiy, balki ekologik barqarorlikka ham xizmat qiladi.

O'zbekiston sharoitida ham franchayzing modelining imkoniyatlari keng. So'nggi yillarda respublikada iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, xizmat ko'rsatish sohasini kengaytirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Shu jarayonda franchayzing modeli samarali vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Hozirda O'zbekistonda franchayzing tizimi asosan kafe, restoran, chakana savdo, turizm kabi xizmat ko'rsatish sohalarida rivojlanmoqda. Ammo ishlab chiqarish sohalarida, xususan, yengil sanoat, oziq-ovqat, qurilish materiallari, farmatsevtika kabi yo'nalishlarda franchayzing asosida diversifikatsiya qilish imkoniyatlari keng. Masalan, xorijiy brendlar bilan hamkorlikda yangi ishlab chiqarish liniyalarini yo'lga qo'yish, mahalliy korxonalarni ularning texnologiyalari asosida ishlashga jalb qilish orqali nafaqat ichki bozor ta'minlanadi, balki eksport imkoniyatlari ham kengayadi.

Diversifikatsiya jarayonida franchayzingning asosiy afzalliklaridan biri risklarni kamaytirishdir. Chunki franchayzer va franchayzi o'rtasida risklar bo'linadi. Bu esa ishlab chiqarishning yangi yo'nalishlarini ochishda tadbirkorlarning xavfsizligini ta'minlaydi. Bundan tashqari, franchayzing tizimida marketing, boshqaruv, moliyaviy rejalashtirish kabi ko'plab muhim jarayonlar franchayzer tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Natijada franchayzi o'z hududida samarali faoliyat yuritish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bilan birga franchayzing brendlari xalqaro bozorlarga chiqishda ham yordam beradi. Bu esa milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi va barqaror rivojlanishga hissa qo'shadi. [3]

Shu bilan birga franchayzing asosida diversifikatsiya qilishda qator cheklovlar ham mavjud. Eng avvalo, normativ-huquqiy baza yetarlicha rivojlanmaganligi muammosi turibdi. Franchayzing bitimlarini ro'yxatdan o'tkazish, intellektual mulk huquqlarini himoya qilish, soliq imtiyozlarini belgilash kabi masalalarda huquqiy asoslarni takomillashtirish zarur. Ikkinchi cheklov moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatining cheklanganligidir. Ko'plab tadbirkorlar franchayzing loyihalariga kirishga qiziqish bildirishadi, ammo bank kreditlari yoki investitsion manbalarga kirish qiyinligi ularni cheklaydi. Uchinchi muammo mahalliy tadbirkorlarning franchayzing boshqaruv mexanizmlarini yetarlicha o'zlashtirmaganligidir. Bu esa franchayzingni ishlab chiqarishda samarali tatbiq etishga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli davlat siyosati darajasida franchayzing asosida diversifikatsiyani qo'llab-quvvatlash, huquqiy asoslarni takomillashtirish, moliyaviy resurslarni kengaytirish va tadbirkorlarni o'qitish muhim ahamiyat kasb etadi.

Jahon tajribasiga murojaat qilsak, franchayzing asosida diversifikatsiya qilish ko'plab davlatlarda muvaffaqiyatli natija bergan. Masalan, Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari

franchayzing modeli orqali oziq-ovqat, kiyim-kechak, elektronika ishlab chiqarishda diversifikatsiyaga erishgan. AQSh va Yevropa davlatlarida esa franchayzing asosan xizmat ko'rsatish sohasida keng tarqalgan bo'lsa-da, keyinchalik ishlab chiqarish tarmoqlariga ham kirib kelgan. Bu jarayon nafaqat ishlab chiqarishni, balki innovatsion rivojlanishni ham tezlashtirgan. Demak, O'zbekiston uchun ham ushbu tajribadan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Fikrimizcha, franchayzing modeli ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish va barqaror iqtisodiyotni rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. U risklarni kamaytiradi, kapital va texnologiya oqimini ta'minlaydi, bandlikni oshiradi, innovatsiyalarni joriy etadi va ekologik barqarorlikni mustahkamlaydi. Shu bilan birga franchayzing asosida diversifikatsiya qilish uchun huquqiy, moliyaviy va institutsional asoslarni yanada takomillashtirish zarur. O'zbekiston sharoitida franchayzing asosida ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish iqtisodiy modernizatsiya va barqaror rivojlanishning muhim yo'nalishi sifatida qaralishi mumkin. Shu bois davlat siyosatida franchayzing tizimini qo'llab-quvvatlash, xorijiy brendlarni jalb qilish, mahalliy tadbirkorlarni o'qitish va moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirish asosiy vazifalardan biri bo'lishi lozim. Shundagina franchayzing modeli milliy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va uni barqaror rivojlantirishda muhim mexanizm sifatida o'z o'rnini topadi.

Franchayzing modelining ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishdagi roli zamonaviy iqtisodiy jarayonlarda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Diversifikatsiya – bu ishlab chiqarishni bir yoki bir necha tor sohadan chiqarib, uni kengroq, turli tarmoqlar va yo'nalishlarga yoyish orqali iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash jarayonidir. Jahon amaliyotida diversifikatsiya siyosati iqtisodiy shoklar va inqirozlarga qarshi asosiy vositalardan biri sifatida qaraladi. Shu nuqtayi nazardan, franchayzing modeli ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishning eng samarali mexanizmlaridan biri sifatida ko'rilmogda. Chunki franchayzing o'zida tayyor biznes modeli, ilg'or texnologiyalar, brend qadriyati va boshqaruv uslublarini mujassam etadi hamda ularni mahalliy tadbirkorlarga transfer qiladi. Natijada yangi ishlab chiqarish yo'nalishlari tezroq va xavfsizroq shakllanadi, diversifikatsiya jarayoni tezlashadi va barqaror iqtisodiy rivojlanishga zamin yaratiladi.

Franchayzing modeli yangi ishlab chiqarish yo'nalishlarini qisqa muddatda joriy etish imkoniyatini beradi. Masalan, xalqaro oziq-ovqat va chakana savdo brendlari O'zbekiston yoki boshqa rivojlanayotgan mamlakat hududlariga kirib kelganda, ular nafaqat tayyor mahsulotlarni yetkazib beradi, balki mahalliy hududda ishlab chiqarish bazasini shakllantiradi. Bu jarayon franchayzing bitimlari orqali amalga oshadi va yangi ishlab chiqarish quvvatlarini

yaratadi. Shu tariqa hududiy diversifikatsiya yuz beradi. Masalan, poytaxtda shakllangan franchayzing tarmog'i qisqa vaqt ichida viloyatlarda ham ochilishi mumkin, bu esa ishlab chiqarishni hududiy kesimda kengaytiradi. Diversifikatsiyaning ushbu ko'rinishi iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shadi, chunki ishlab chiqarish bir necha hududga yoyiladi va iqtisodiy faollik notekis taqsimlanmaydi. Shuningdek, franchayzing modeli mahalliy tadbirkorlar uchun ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish imkoniyatini yaratadi. Boshqacha aytganda, franchayzing texnologik transfer mexanizmi sifatida ham xizmat qiladi. Masalan, xorijiy franchayzer o'z brendini mahalliy bozorga olib kirarkan, o'zining ishlab chiqarish texnologiyalari, boshqaruv usullari va xizmat ko'rsatish standartlarini ham franchayzi subyektlariga beradi. Mahalliy tadbirkor esa ularni o'z hududida qo'llaydi va shu orqali texnologiyalarni o'zlashtiradi. Bu esa ishlab chiqarishni turli tarmoqlarga yoyish, mahsulot sifati va samaradorligini oshirish imkonini beradi. Natijada diversifikatsiya nafaqat tarmoqlar kesimida, balki texnologik jihatdan ham yuz beradi. Bu jarayon iqtisodiyotda innovatsion faollikni kuchaytiradi va raqobatbardoshlikni oshiradi.[6]

Franchayzing asosida diversifikatsiya qilish jarayonida yana bir muhim jihat – bu risklarni bo'lishish mexanizmidir. "Risk sharing" deb ataluvchi ushbu mexanizm bozor xavf-xatarlarini franchayzer va franchayzi o'rtasida taqsimlashga asoslanadi. Masalan, mustaqil tadbirkor yangi ishlab chiqarish loyihasini o'zi boshlasa, u butun xavf-xatarlarga yolg'iz duch keladi. Ammo franchayzing tizimida u franchayzerning brendi, marketingi, texnologiyasi va boshqaruv tajribasidan foydalanadi. Bu esa uning risklarini kamaytiradi, chunki bozorni o'rganish, iste'molchilarga ishonch uyg'otish va sifat kafolatlarini franchayzer zimmasiga oladi. Shu bilan birga franchayzer ham o'z brendining xalqaro miqyosda rivojlanishini ta'minlash uchun franchayzi subyektlarini qo'llab-quvvatlashga intiladi. Natijada risklar ikki tomonlama taqsimlanadi va diversifikatsiya jarayoni nisbatan xavfsizroq amalga oshadi.

Franchayzing modelining ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishdagi yana bir roli shundaki, u kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarini jalb etadi. Diversifikatsiya ko'pincha yirik sarmoyadorlar qo'li bilan amalga oshiriladi, ammo franchayzing tizimi kichik tadbirkorlar uchun ham keng imkoniyat yaratadi. Chunki franchayzi bo'lish uchun odatda mustaqil ravishda butun ishlab chiqarish liniyasini yo'lga qo'yishga qaraganda ancha kam mablag' talab etiladi. Shu sababli kichik tadbirkorlar franchayzing orqali yangi tarmoqlarga kirib boradi va diversifikatsiya jarayonida faol ishtirok etadi. Bu esa iqtisodiy o'sishni ijtimoiy jihatdan ham barqaror qiladi, chunki ko'plab aholi qatlamlari tadbirkorlik faoliyatiga jalb etiladi.

Jahon tajribasida franchayzing modeli ishlab chiqarishni

diversifikatsiya qilishning samarali vositasi ekanligi ko'p marotaba isbotlangan. Masalan, Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlarida oziq-ovqat, yengil sanoat va elektronika tarmoqlarida franchayzing asosida ishlab chiqarish kengaygan. Natijada bu mamlakatlar iqtisodiy barqarorlikka erishgan, ishsizlik darajasi kamaygan va eksport salohiyati oshgan. AQShda esa franchayzing dastlab xizmat ko'rsatish sohasida rivojlangan bo'lsa-da, keyinchalik ishlab chiqarishga ham kirib bordi va innovatsion rivojlanishga turtki berdi. Demak, franchayzing modeli ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishda nafaqat yangi tarmoqlarni ochish, balki mavjud tarmoqlarni modernizatsiya qilish uchun ham qulay vosita hisoblanadi.

O'zbekiston sharoitida ham franchayzingning ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishdagi roli sezilarli bo'lishi mumkin. Hozircha franchayzing asosan xizmat ko'rsatish sohasida keng rivojlanmoqda, lekin ishlab chiqarishda ham katta imkoniyatlarga ega. Masalan, yengil sanoatda xorijiy franchayzing brendlari bilan hamkorlik qilib, yangi ishlab chiqarish liniyalarini ochish, oziq-ovqat sanoatida franchayzing asosida zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, farmatsevtikada xalqaro brendlar bilan hamkorlik qilish orqali yangi mahsulotlarni ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish mumkin. Bu jarayon ishlab chiqarishni turli tarmoqlarga yoyadi, eksport salohiyatini oshiradi va ichki bozorni sifatli mahsulotlar bilan ta'minlaydi.

Franchayzing modeli orqali amalga oshirilayotgan diversifikatsiyaning ijobiy ta'sirlaridan yana biri – hududiy rivojlanishdir. Masalan, franchayzing asosida yangi ishlab chiqarish korxonalari viloyatlarda ochilsa, bu nafaqat iqtisodiy faollikni oshiradi, balki hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutni kamaytiradi. Hududiy diversifikatsiya mamlakat iqtisodiyotining yanada barqaror bo'lishini ta'minlaydi. Chunki ishlab chiqarish faqat poytaxt yoki yirik shaharlarda emas, balki kichik shahar va qishloqlarda ham rivojlanadi. Shu orqali yangi ish o'rinlari yaratiladi, migratsiya bosimi kamayadi va ijtimoiy barqarorlik kuchayadi.[7]

Shuningdek, franchayzing modeli ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishda ekologik omillarni ham inobatga oladi. Ko'plab xalqaro franchayzing brendlari ESG standartlariga amal qiladi, ya'ni atrof-muhitni muhofaza qilish, ijtimoiy mas'uliyat va korporativ boshqaruv tamoyillariga asoslanadi. Mahalliy franchayzi subyektlari ham ushbu standartlarga rioya qilishga majbur bo'ladi. Bu esa ishlab chiqarishda ekologik toza texnologiyalarning joriy etilishiga, chiqindilarni kamaytirishga va tabiiy resurslardan samarali foydalanishga olib keladi. Shu tariqa franchayzing nafaqat iqtisodiy, balki ekologik barqarorlikni ham ta'minlaydi.

Fikrimizcha, franchayzing modelining ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishdagi roli ko'p qirrali va keng ko'lamli. U yangi ishlab chiqarish yo'nalishlarini tezkorlik bilan joriy

etish, ilg'or texnologiyalar va boshqaruv uslublarini mahalliy tadbirkorlarga yetkazish, risklarni bo'lishish mexanizmini yaratish, kichik va o'rta biznesni jalb etish, hududiy rivojlanishni ta'minlash hamda ekologik standartlarni joriy etish orqali diversifikatsiya jarayonini samarali amalga oshiradi. Bu jarayon esa o'z navbatida barqaror iqtisodiyotni shakllantirishga xizmat qiladi. O'zbekiston sharoitida ham franchayzingning ushbu imkoniyatlarini to'liq ishga solish orqali ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va innovatsion rivojlanishni jadallashtirish mumkin. Shu bois franchayzing modeli nafaqat tijorat mexanizmi, balki milliy iqtisodiy strategiyaning muhim elementi sifatida qaralishi lozim.

Barqaror iqtisodiyotni rivojlantirish bugungi kunda barcha davlatlar uchun eng dolzarb vazifalardan biridir. Chunki global iqtisodiy tizim tobora murakkablashib bormoqda, bozor kon'yunkturasidagi o'zgarishlar, xalqaro moliyaviy inqirozlar, geosiyosiy beqarorlik va ekologik muammolar iqtisodiyotning barqarorligini ta'minlashda jiddiy sinovlar tug'dirmoqda. Shu nuqtayi nazardan, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish orqali iqtisodiy tizimni yanada mustahkamlash va uni turli omillar ta'siriga bardoshli qilish zaruriyati tug'iladi. Franchayzing modeli esa ushbu jarayonda muhim mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Chunki franchayzing nafaqat ishlab chiqarishni turli tarmoqlarga yoyadi, balki innovatsiyalarni joriy etadi, bandlikni kengaytiradi, hududiy rivojlanishni ta'minlaydi va ekologik standartlarga rioya qilishni talab qiladi. Shu bois franchayzing asosida diversifikatsiya qilish barqaror iqtisodiyotni rivojlantirishning samarali yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi. [8]

Birinci navbatda, franchayzing asosida diversifikatsiya iqtisodiyotni iqtisodiy shoklarga chidamli qiladi. Jahon tajribasidan ma'lumki, faqat bir yoki ikkita soha hisobiga rivojlanayotgan mamlakatlar global iqtisodiy inqiroz davrida katta zarar ko'radi. Masalan, xomashyo eksportiga ortiqcha tayanib qolgan davlatlar jahon bozorida narxlar pasayganda iqtisodiy inqirozga duch keladi. Ammo diversifikatsiya qilingan iqtisodiyotda ishlab chiqarish turli yo'nalishlarga tarqaladi, natijada bir sohada yuz bergan salbiy o'zgarishlar boshqa tarmoqlardagi ijobiy natijalar hisobiga qoplanadi. Franchayzing modeli esa bu jarayonni tezlashtiradi. Chunki franchayzing orqali yangi ishlab chiqarish yo'nalishlari qisqa muddatda yo'lga qo'yiladi, bozor xavf-xatarlari esa franchayzer va franchayzi o'rtasida bo'linadi. Demak, franchayzing nafaqat diversifikatsiyani amalga oshiradi, balki uni iqtisodiy shoklarga chidamli shaklda tashkil etadi. O'zbekiston sharoitida ham franchayzing modeli yordamida ishlab chiqarishning turli yo'nalishlarini rivojlantirish iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchi muhim yo'nalish – bu barqaror bandlik yaratishdir.

Franchayzing asosida ochilgan yangi ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish korxonalari mehnat bozorini sezilarli darajada kengaytiradi. Ayniqsa, kichik va o'rta tadbirkorlik franchayzing tizimida faol ishtirok etadi, bu esa aholining keng qatlamlari uchun ish o'rinlari yaratadi. Jahon amaliyotida franchayzing eng ko'p ishchi o'rinlari yaratuvchi biznes modellaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Masalan, AQShda franchayzing asosida faoliyat yuritayotgan korxonalar millionlab odamlarni ish bilan ta'minlamoqda. O'zbekistonda esa franchayzing asosan xizmat ko'rsatish sohasida rivojlanayotgan bo'lsa-da, uni ishlab chiqarish tarmoqlarida keng joriy etish bandlik darajasini yanada oshirishi mumkin. Masalan, yengil sanoat, oziq-ovqat, farmatsevtika, qurilish materiallari ishlab chiqarish sohalarida franchayzing asosida yangi korxonalar ochilishi minglab yangi ish o'rinlarini yaratadi. Bu nafaqat iqtisodiy barqarorlik, balki ijtimoiy barqarorlikni ham ta'minlaydi.

Uchinchi yo'nalish – innovatsion rivojlanishdir. Franchayzing modeli o'z mohiyatiga ko'ra texnologik transferni amalga oshiradi. Franchayzer o'z brendi bilan birga ilg'or texnologiyalarni, nou-xauni, boshqaruv uslublarini ham franchayziga beradi. Mahalliy tadbirkor esa bularni o'z hududida tatbiq etadi. Natijada innovatsiyalar hududlarga tezroq kirib boradi va ishlab chiqarishga integratsiya qilinadi. Bu jarayon iqtisodiy rivojlanishni tezlashtiradi va uning sifatini oshiradi. Chunki innovatsiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, mahsulot sifatini yaxshilaydi, resurslardan foydalanishni optimallashtiradi. Bundan tashqari, innovatsion rivojlanish milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ham oshiradi. Masalan, xalqaro bozorda muvaffaqiyatli raqobatlashish uchun zamonaviy texnologiyalarga ega bo'lish zarur. Franchayzing modeli esa bu texnologiyalarni tezkorlik bilan olib kirish va ularni ishlab chiqarishga tatbiq etish imkoniyatini beradi. O'zbekistonda innovatsion rivojlanishni jadallashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, franchayzing modeli bu borada muhim vosita bo'lishi mumkin. [9]

To'rtinchi yo'nalish – atrof-muhitni muhofaza qilish imkoniyatlarini kuchaytirishdir. Hozirgi kunda ekologik barqarorlik iqtisodiy barqarorlik bilan uzviy bog'liq. Chunki resurslarning cheklanganligi, iqlim o'zgarishi, chiqindilar muammosi global miqyosda dolzarb masalalarga aylangan. Shu sababli ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilishda ekologik omillarni hisobga olish zarur. Franchayzing modeli bu jarayonda ham samarali vosita bo'lishi mumkin. Ko'plab xalqaro franchayzing brendlari ESG standartlariga amal qiladi. ESG – bu ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv tamoyillarini ifodalaydi. Bu standartlarga ko'ra, korxona nafaqat iqtisodiy foydani, balki ekologik xavfsizlikni va ijtimoiy mas'uliyatni ham ta'minlashi kerak. Franchayzing bitimlari orqali mahalliy tadbirkorlar ham ushbu standartlarga rioya

qilishga majbur bo'ladi. Natijada atrof-muhitni muhofaza qilish imkoniyatlari kuchayadi. Masalan, chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalari, energiya tejamkor uskunalar, resurslardan samarali foydalanish amaliyotlari franchayzing korxonalari orqali hududlarga kirib keladi. Bu esa nafaqat iqtisodiy, balki ekologik barqarorlikni ham ta'minlaydi.

Shuningdek, franchayzing asosida diversifikatsiya ijtimoiy barqarorlikni ham mustahkamlaydi. Chunki franchayzing nafaqat ish o'rinlari yaratadi, balki ijtimoiy xizmatlar sifatini oshiradi, aholining iste'mol madaniyatini o'zgartiradi va mahalliy ishlab chiqaruvchilarni global standartlarga moslashishga majbur qiladi. Bu jarayon aholining turmush darajasini yaxshilashga xizmat qiladi. Masalan, franchayzing asosida ochilgan oziq-ovqat korxonalari sifatli va xavfsiz mahsulotlar ishlab chiqaradi, franchayzing asosida tashkil etilgan dorixonalar esa aholiga yuqori sifatli farmatsevtika mahsulotlarini taqdim etadi. Shu orqali ijtimoiy barqarorlik mustahkamlanadi.

Jahon tajribasidan ko'rinib turibdiki, franchayzing asosida diversifikatsiya qilingan iqtisodiyotlar iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik barqarorlikka tezroq erishadi. Masalan, Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari franchayzing asosida ishlab chiqarishni turli tarmoqlarga yoyib, nafaqat iqtisodiy o'sishga, balki barqaror rivojlanishga ham erishdi. Yevropa davlatlari esa franchayzing orqali ekologik standartlarni joriy etib, yashil iqtisodiyot tamoyillarini rivojlantirdi. O'zbekiston uchun ham bu tajriba muhimdir. Chunki mamlakatda ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, barqaror bandlik yaratish, innovatsiyalarni joriy etish va ekologik barqarorlikni ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Shunday qilib, franchayzing asosida diversifikatsiya barqaror iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan biridir. U iqtisodiyotni shoklarga chidamli qiladi, barqaror bandlik yaratadi, innovatsion rivojlanishni tezlashtiradi va atrof-muhitni muhofaza qilish imkoniyatlarini kuchaytiradi. Bu jarayon nafaqat iqtisodiy barqarorlikni, balki ijtimoiy va ekologik barqarorlikni ham ta'minlaydi. Shu sababli franchayzing modeli O'zbekiston sharoitida iqtisodiy modernizatsiya va barqaror rivojlanishning strategik vositasi sifatida qaralishi lozim. Agar ushbu imkoniyatlar to'liq ishga solinsa, mamlakat iqtisodiyoti nafaqat tezkor o'sishga, balki uzoq muddatli barqaror rivojlanishga ham erishadi.[10]

TAHLIL VA NATIJALAR

Franchayzing modeli bugungi kunda iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi, hududlar o'rtasida iqtisodiy tengsizlikni kamaytirish va aholining turmush darajasini oshirishda muhim mexanizmlardan biri sifatida qaralmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, franchayzing asosida amalga

oshiriladigan diversifikatsiya bir qator ustuvor afzalliklarni beradi, shu bilan birga, u turli cheklovlar va muammolar bilan ham yuzlashadi. Shu sababli, ushbu mexanizmi samarali qo'llash uchun davlat siyosati, huquqiy asoslar va mahalliy tadbirkorlarning boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Franchayzing modeli eng avvalo kapital va texnologiya oqimini ta'minlaydi. Xorijiy brendlar mahalliy bozorga kirar ekan, ular bilan birga ilg'or boshqaruv texnologiyalari, marketing uslublari va ishlab chiqarish standartlari ham olib kelinadi. Bu esa mamlakatda ishlab chiqarishning zamonaviylashishiga, raqobatbardoshlikning oshishiga hamda yangi mahsulot va xizmatlarning tezkor joriy etilishiga yordam beradi. Masalan, dunyo miqyosida keng tarqalgan franchayzing tarmoqlari – fast-fud, savdo va xizmat ko'rsatish sohaslarida faoliyat yurituvchi kompaniyalar – o'zining aniq ishlash standartlari orqali mahalliy bozorga tezda moslashadi. Shu bilan birga, ular ishlab chiqarishning samaradorligini oshirishga ham katta hissa qo'shadi.

Franchayzingning ikkinchi muhim ustunligi – bozor risklarini kamaytirish. Yangi tadbirkorlik faoliyatini boshlash, odatda, yuqori xavf bilan bog'liq bo'ladi. Chunki yangi brendni shakllantirish, marketing strategiyasini ishlab chiqish, iste'molchilarni jalb qilish va ishlab chiqarish zanjirini yo'lga qo'yish katta vaqt va mablag' talab etadi. Franchayzing tizimi esa bu xavflarni sezilarli darajada kamaytiradi. Chunki franchayzing doirasida faoliyat yuritayotgan tadbirkor allaqachon xalqaro bozorda sinovdan o'tgan brend va biznes modelga tayanadi. Bu esa bozorga tezroq kirish imkoniyatini yaratadi va muvaffaqiyat ehtimolini oshiradi. Shu sababli franchayzing yangi ishbilarmonlar uchun xavfsizroq va ishonchliroq yo'l sifatida qaralmoqda.

Uchinchi afzallik – hududiy barqarorlikni ta'minlash. Franchayzing orqali viloyatlarda ishlab chiqarishning diversifikatsiya qilinishi iqtisodiy tengsizlikni kamaytirishga xizmat qiladi. Masalan, poytaxt va yirik shaharlarda to'plangan ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish imkoniyatlari franchayzing tarmoqlari orqali chekka hududlarga ham kirib boradi. Bu esa mintaqalar o'rtasida iqtisodiy imkoniyatlarning teng taqsimlanishiga, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga hamda ichki bozorning yanada kengayishiga yordam beradi. Hududlarda franchayzing asosida ochilgan korxonalar aholi uchun yangi ish o'rinlari yaratadi, mahalliy xomashyo va resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi.

To'rtinchi afzallik – ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash. Franchayzing doirasida yaratiladigan yangi ish o'rinlari mehnat bozorini kengaytiradi, ishsizlik darajasini pasaytiradi va aholining daromad manbalarini ko'paytiradi. Shu bilan birga, franchayzing asosida faoliyat yurituvchi korxonalar mahalliy aholi uchun yangi kasbiy ko'nikmalar va malakalarni

shakllantirish imkoniyatini yaratadi. Bu jarayon ijtimoiy guruhlar o'rtasida iqtisodiy farqlarni kamaytiradi hamda aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytiradi. Ayniqsa, yoshlar va ayollar uchun franchayzing asosida yangi biznes imkoniyatlari ochilishi ularning jamiyatdagi iqtisodiy faoliyatini kengaytiradi.

Biroq, franchayzing asosida diversifikatsiyani amalga oshirishda bir qator cheklolar ham mavjud. Birinchi navbatda, normativ-huquqiy bazaning yetarlicha rivojlanmaganligi muammosi mavjud. Franchayzing bo'yicha shartnomalar, litsenziya, intellektual mulk huquqlari va soliqqa oid tartibotlar ko'plab mamlakatlarda, jumladan, O'zbekistonda ham to'liq takomillashmagan. Bu esa franchayzingni keng joriy etishda huquqiy muammolarni yuzaga keltiradi. Ikkinchi cheklov – moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatining cheklanganligi. Ko'plab kichik va o'rta biznes subyektlari franchayzing litsenziyalarini xarid qilish yoki franchayzing tarmog'iga qo'shilish uchun yetarli moliyaviy imkoniyatga ega emas. Shu bois, franchayzingning keng joriy etilishi uchun imtiyozli kreditlar, davlat kafolatlari va investitsion fondlarning yaratilishi zarur.

Uchinchi muammo – mahalliy tadbirkorlarning franchayzing boshqaruv mexanizmlarini to'liq o'zlashtirmaganligi. Franchayzing o'zining qat'iy boshqaruv standartlari, marketing siyosati va moliyaviy nazorat tizimiga ega bo'ladi. Shu sababli, franchayzing tizimida ishlashni boshlagan tadbirkorlar ko'pincha bu standartlarga to'liq amal qilishda qiyinchiliklarga duch keladi. Mahalliy tadbirkorlarning menejment, marketing va moliya sohasidagi bilim va ko'nikmalari yetarli darajada bo'lmasa, franchayzing samaradorligi pasayadi.

Shu bois, davlat siyosati darajasida franchayzing asosida diversifikatsiyani qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Avvalo, franchayzing bo'yicha huquqiy asoslarni takomillashtirish, franchayzing shartnomalarini xalqaro standartlarga moslashtirish zarur. Bundan tashqari, franchayzingni moliyalashtirish mexanizmlarini rivojlantirish, imtiyozli kreditlar va davlat kafolatlarini kengaytirish lozim. Shu bilan birga, franchayzingni rivojlantirishda xalqaro brendlarni jalb qilish, mahalliy tadbirkorlarni o'qitish va malakasini oshirish dasturlarini amalga oshirish ham dolzarb masala hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, franchayzing asosida diversifikatsiya iqtisodiyot uchun muhim strategik imkoniyatlarni taqdim etadi. U kapital va texnologiya oqimini ta'minlaydi, bozor risklarini kamaytiradi, hududiy va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Shu bilan birga, uning samarali rivojlanishi uchun huquqiy, moliyaviy va boshqaruv muammolarini hal etish talab etiladi. Agar ushbu yo'nalishlarda tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilsa, franchayzing modeli mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida asosiy tayanchlardan

biriga aylanishi mumkin.

Xulosa. Franchayzing modeli bugungi kunda global iqtisodiyotning muhim mexanizmlaridan biri sifatida tan olinmoqda. Bu model nafaqat kichik biznesni rivojlantirish, balki ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va jamiyatda ijtimoiy hamda ekologik muvozanatni yaratishda ham beqiyos ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda ham franchayzing so'nggi yillarda tobora dolzarb mavzu bo'lib, uni turli sohalarida joriy etish bo'yicha ilmiy-nazariy asoslar ishlab chiqilmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, franchayzing modeli barqaror iqtisodiyotni rivojlantirishda samarali vosita bo'lib, u to'rt asosiy yo'nalishda muhim ahamiyat kasb etadi: ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, bozor risklarini kamaytirish, huquqiy-institutsional asoslarni mustahkamlash va ekologik hamda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash.

Birinchidan, franchayzing ishlab chiqarishni turli tarmoqlarga yoyish orqali iqtisodiy risklarni kamaytiradi. Bir mamlakat yoki hudud faqat bitta soha yoki mahsulot turiga tayanib qolsa, global bozordagi narx tebranishlari yoki iqtisodiy inqirozlar bu hududga katta salbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, faqat paxta yoki gaz eksportiga bog'liq bo'lish mamlakatni tashqi xavflarga ochiq qilib qo'yadi. Franchayzing esa turli yo'nalishlarda, jumladan, savdo, xizmat ko'rsatish, sanoat ishlab chiqarishi va qishloq xo'jaligida ham yangi korxonalar ochish imkonini beradi. Bu esa iqtisodiy barqarorlikning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Diversifikatsiya nafaqat iqtisodiy shoklarga chidamlilikni oshiradi, balki yangi sohalarida innovatsiyalarni joriy etishga ham zamin yaratadi. Ikkinchidan, barqaror iqtisodiyotni shakllantirish uchun franchayzing nafaqat xizmat ko'rsatish, balki sanoat ishlab chiqarish sohalarida ham keng tatbiq etilishi zarur. Ayni paytda O'zbekistonda franchayzing asosan umumiy ovqatlanish, savdo va xizmat ko'rsatish sohalarida faol rivojlanmoqda. Ammo sanoat ishlab chiqarishida franchayzing mexanizmlaridan yetarlicha foydalanilmayapti. Masalan, yirik xalqaro avtomobil ishlab chiqaruvchilar, qurilish materiallari ishlab chiqaruvchilar yoki farmatsevtika kompaniyalari franchayzing asosida ishlab chiqarish liniyalarini hududlarga joylashtirsa, bu sohaning samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Shu orqali mahalliy hududlarda yangi texnologiyalar joriy qilinadi, xalqaro sifat standartlari tatbiq etiladi va mahalliy resurslardan samarali foydalaniladi.

Uchinchidan, O'zbekiston sharoitida franchayzing asosida diversifikatsiyani keng joriy etish uchun huquqiy va institutsional asoslarni mustahkamlash dolzarbdur. Ayni paytda franchayzing munosabatlarini tartibga soluvchi qonun va normativ-huquqiy hujjatlar mavjud bo'lsa-da, ular yetarli darajada mukammal emas. Shu sababli franchayzing shartnomalarining huquqiy kuchini oshirish, litsenziyalash

jarayonlarini soddalashtirish, intellektual mulk huquqlarini kafolatlash hamda soliqqa oid imtiyozlarni kengaytirish zarur. Bundan tashqari, franchayzingni moliyalashtirish bo'yicha maxsus mexanizmlarni ishlab chiqish – imtiyozli kreditlar, davlat kafolatlari va franchayzing investitsiya fondlarini yaratish – tadbirkorlarning franchayzing tarmog'iga qo'shilish imkoniyatlarini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, mahalliy tadbirkorlarning boshqaruv, marketing va moliya bo'yicha bilimlarini oshirish ham muhim vazifa hisoblanadi.

To'rtinchidan, franchayzingni ESG (Environmental, Social, Governance) standartlari asosida joriy etish nafaqat iqtisodiy, balki ekologik va ijtimoiy barqarorlikni ham ta'minlaydi. Bugungi global iqtisodiy sharoitda barqarorlik tushunchasi faqat iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan cheklanib qolmaydi, balki ekologik muhofaza, ijtimoiy adolat va korporativ boshqaruvning shaffofligini ham o'z ichiga oladi. Franchayzing tarmoqlarida ekologik toza texnologiyalardan foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, energiya samaradorligini oshirish orqali atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish mumkin. Shu bilan birga, franchayzing asosida yaratilgan yangi ish o'rinlari aholining turli qatlamlarini, jumladan, yoshlar va ayollarni iqtisodiy faoliyatga keng jalb etadi. Bu esa ijtimoiy barqarorlikning mustahkamlanishiga olib keladi.

Xalqaro tajribaga murojaat qilsak, franchayzing modeli rivojlangan davlatlarda iqtisodiy o'sishning muhim drayverlaridan biri sifatida qaraladi. Masalan, AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya va Janubiy Koreyada franchayzing nafaqat xizmat ko'rsatish, balki ishlab chiqarish, qishloq xo'jaligi va farmatsevtika sohalarida ham keng joriy etilgan. Bu davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, franchayzing orqali hududiy iqtisodiy tengsizliklarni kamaytirish, bandlikni oshirish va eksport salohiyatini rivojlantirish mumkin. O'zbekiston uchun ham ushbu tajribadan foydalanish, xalqaro franchayzing assotsiatsiyalari bilan hamkorlik qilish, xorijiy brendlarni jalb etish va milliy brendlarni franchayzing asosida eksport qilish strategik ahamiyat kasb etadi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Nasimov Dilshodbek Hotam o'g'li; Buxoro Davlat universiteti; Iqtisodiyot va turizm fakulteti; Bank ishi talim yo'nalishi talabasi / Насимов Дилшодбек Хотам оглы; Бухарский государственный университет; Факультет экономики и туризма; Студент кафедры банковского дела / Nasimov Dilshodbek Hotam oglu; Bukhara State University; Faculty of Economics and Tourism; Student of the Banking Department

► Nasimov_12@gmail.com

■ ORCID: 0009-0002-3469-3098

2. Xodjayev Anvar Rasulovich, Buxoro Davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi, i.f.f.d (PhD) / Ходжаев Анвар Расулович, преподаватель кафедры экономики Бухарского государственного университета, доктор экономических наук / Khodjaev Anvar Rasulovich, lecturer at the Department of Economics at Bukhara State University, Doctor of Economics

► anikxodja1989@gmail.com

■ ORCID: 0000-0001-8662-759X

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Drucker, P. F. (1985). *Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles*. New York: Harper & Row.
- [2]. Marshall, A. (1920). *Principles of Economics* (8th ed.). London: Macmillan.
- [3]. Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- [4]. International Franchise Association (IFA). (2021). *Franchise Business Economic Outlook 2021*. Washington, DC: IFA.
- [5]. Kaufmann, P. J., & Dant, R. P. (1999). Franchising and the domain of entrepreneurship research. *Journal of Business Venturing*, 14*(1), 5–16. [[https://doi.org/10.1016/S0883-9026\(97\)00095-5](https://doi.org/10.1016/S0883-9026(97)00095-5)] (<https://doi.org/10.1016/S0883-9026%2897%2900095-5>)
- [6]. Mendelsohn, M. (2004). *The Guide to Franchising* (7th ed.). London: Thomson Learning.
- [7]. Shane, S. A. (1996). Hybrid organizational arrangements and their implications for firm growth and survival: A study of new franchisors. *Academy of Management Journal*, 39*(1), 216–234. [<https://doi.org/10.2307/256636>] (<https://doi.org/10.2307/256636>)
- [8]. U.S. Department of Commerce. (2019). *Franchising in the U.S. Economy: Economic Impact Study*. Washington, DC.
- [9]. World Bank. (2020). *World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains*. Washington, DC: World Bank Publications.
- [10]. OECD. (2018). *OECD SME and Entrepreneurship Outlook 2019*. Paris: OECD Publishing.

Menejment va
marketing

Менеджмент и
маркетинг

Management and
Marketing

Sug'urta da'volarini boshqarish yo'llari

Iskandarov Abdurasul Mirjalil o'g'li

Пути управления страховыми исками

Искандаров Абдурасул Миржамил углы

Ways of managing insurance claims

Iskandarov Abdurasul Mirjalil ugli

Received: September 7, 2025 Revised: September 10, 2025

■ Accepted: September 13, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya:** Mazkur maqolada sug'urta da'volarini boshqarishning nazariy va amaliy jihatlarini, sug'urta bozori ishtirokchilarining o'zaro munosabatlari hamda samarali boshqaruv yo'llari ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, xorijiy tajriba tahlil qilinib, O'zbekiston sug'urta kompaniyalari uchun amaliy takliflar ishlab chiqilgan.
- **Аннотация:** В данной статье раскрыты теоретические и практические аспекты управления страховыми исками, взаимоотношения участников страхового рынка, а также эффективные пути управления. Проанализирован зарубежный опыт и выработаны практические предложения для страховых компаний Узбекистана.
- **Abstract:** This article highlights the theoretical and practical aspects of insurance claims management, the interaction of insurance market participants, and effective management methods. Foreign experience has been analyzed and practical recommendations have been developed for Uzbekistan's insurance companies.
- **Kalit so'zlar:** Sug'urta, sug'urta da'volari, boshqaruv, risk, moliya, ishonch, raqamlashtirish, samaradorlik, xalqaro tajriba.
- **Ключевые слова:** Страхование, страховые требования, управление, риск, финансы, доверие, цифровизация, эффективность, международный опыт.
- **Keywords:** Insurance, insurance claims, management, risk, finance, trust, digitalization, efficiency, international experience.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sug'urta kompaniyalari moliya tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Sug'urta hodisasi yuz berganda da'vo arizalarini adolatli va tezkor ko'rib chiqish jarayoni sug'urta bozorining barqaror faoliyat yuritishini ta'minlaydi. Shu sababli sug'urta da'volarini boshqarish masalasi dolzarb ilmiy va amaliy muammolardan biri sifatida ko'riladi.

Sug'urta da'volarini boshqarish nafaqat sug'urta

kompaniyasining moliyaviy barqarorligi, balki mijozlarning unga bo'lgan ishonchini ham belgilaydi. Bugungi kunda mijozlar kompaniyadan tezkorlik, shaffoflik va adolat kutadi. Shu bois sug'urta da'volarini boshqarish tizimini takomillashtirish O'zbekiston sug'urta bozorida ham eng muhim vazifalardan biridir.

Hozirgi kunda dunyo tajribasida sug'urta da'volarini boshqarishda raqamlashtirish va avtomatlashtirish jarayoni keng qo'llanilmoqda. Elektron platformalar, sun'iy intellekt asosida zararni baholash tizimlari va mobil ilovalar orqali mijozlarga xizmat ko'rsatish imkoniyatlari sug'urta bozorida

samaradorlikni sezilarli darajada oshirmoqda.

O'zbekiston sug'urta bozorida ham so'nggi yillarda ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda. Xususan, "O'zbekinvest", "Kafolat" va boshqa yirik kompaniyalar o'z faoliyatida zamonaviy boshqaruv usullarini joriy qilmoqda. Biroq, amaliyotda hali ham qator muammolar saqlanib qolmoqda. Shu sababli, ushbu maqolada sug'urta da'volarini boshqarishning nazariy asoslari, mavjud muammolar, xorijiy tajriba va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Sug'urta da'volarini boshqarish masalasi bugungi kunda sug'urta bozorining samarali faoliyat yuritishi, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish va sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda eng muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bu borada nafaqat mahalliy, balki xalqaro miqyosda ham ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. O'zbekistonlik tadqiqotchilar tomonidan sug'urta tizimining rivojlanishi, uning huquqiy asoslari va amaliy jihatlari keng o'rganilgan. Xususan, X. Yusupov (2021) sug'urta bozorida risklarni baholash va da'volarni ko'rib chiqish jarayonida shaffoflikning muhimligini ta'kidlaydi. A. Mamatqulov (2022) esa sug'urta da'volarini tezkor ko'rib chiqish orqali mijozlarning ishonchini mustahkamlash mumkinligini qayd etadi. O'zbekistonda sug'urta faoliyatining raqamlashtirilishi jarayonida "O'zbekinvest" va boshqa kompaniyalarning amaliyotlari da'vo jarayonini soddalashtirishda muhim tajriba bo'lib xizmat qilmoqda. Xalqaro miqyosda sug'urta da'volarini boshqarish bo'yicha bir qator fundamental ilmiy ishlanmalar mavjud. Rejda (Rejda, 2017) o'zining "Principles of Risk Management and Insurance" asarida da'volarni boshqarish sug'urta kompaniyalari uchun eng katta xarajat manbalaridan biri ekanligini ko'rsatib, ularni samarali nazorat qilish zarurligini ta'kidlaydi. Skipper va Kwon (2007) esa da'volar boshqaruvi jarayonida aktuar hisob-kitoblarning ahamiyatiga e'tibor

qaratadi. So'nggi yillarda digital claims management (raqamli da'volarni boshqarish) konsepsiyasi keng rivojlanmoqda. PwC (2020) va McKinsey (2021) tadqiqotlarida raqamlashtirish orqali sug'urta da'volarini ko'rib chiqish vaqti 30–40% ga qisqarishi, xarajatlar kamayishi va mijozlar qoniqishi oshishi ko'rsatilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda sug'urta da'volarini boshqarish tizimini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va samarali yo'llarni taklif etish maqsad qilingan.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Sug'urta da'volari sug'urtalanuvchi tomonidan sug'urta hodisasi sodir bo'lganidan keyin sug'urta kompaniyasiga murojaat qilish huquqini anglatadi. Bunda sug'urta kompaniyasi o'z zimmasiga olgan majburiyatni bajarib, zarar miqdorini qoplab berishi lozim. Nazariy jihatdan sug'urta da'volarini boshqarish jarayoni bir nechta asosiy bosqichlardan iborat bo'lib, ular:

- da'vo arizasini qabul qilish,
- hujjatlarni yig'ish va tekshirish,
- zararni baholash,
- sug'urta tovonini to'lash jarayonlarini o'z ichiga oladi.

Ushbu bosqichlarning har biri sug'urta kompaniyasi faoliyatida muhim ahamiyatga ega. Agar bir bosqichda sustkashlik yoki xatolik yuz bersa, butun jarayonning samaradorligi pasayadi va mijoz ishonchi kamayadi.

Shuningdek, nazariy manbalarda qayd etilishicha, sug'urta da'volarining samarali boshqaruvi sug'urta kompaniyasining nafaqat moliyaviy barqarorligini, balki butun sug'urta bozorida raqobatbardoshligini ham belgilab beradi. Chunki mijozlar sug'urta kompaniyasi faoliyatini, avvalo, da'vo to'lovlari tezligi va adolatligiga qarab baholaydi.

1-jadval.

Sug'urta da'volarini boshqarish jarayonining asosiy bosqichlari

BOSQICH	MAZMUNI	MAS'UL SUBYEKT
Da'vo arizasini qabul qilish	Sug'urta hodisasi yuzasidan murojaatni qabul qilish	Sug'urta kompaniyasi
Hujjatlarni tekshirish	Kerakli hujjatlar yig'ilishi va tekshirilishi	Ekspert, kompaniya vakili
Zararni baholash	Hodisa oqibatida yetgan zararni aniqlash	Mustaqil baholovchi
Tovon to'lovini amalga oshirish	Sug'urta puli to'lash	Sug'urta kompaniyasi

Nazariy jihatdan sug'urta da'volarining boshqaruvi ijtimoiy himoya tizimi bilan ham chambarchas bog'liqdir. Chunki sug'urta nafaqat moliyaviy xizmat, balki aholini turli xavf-xatarlardan himoya qilish mexanizmi sifatida ham qaraladi. Shu bois, sug'urta da'volarini tez va adolatli hal qilish davlatning ijtimoiy siyosatini samarali amalga oshirishning muhim bo'g'inidir.

Amaliyotda sug'urta kompaniyalari da'volarni ko'rib chiqishda turli qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Quyidagi muammolar eng ko'p uchraydi:

1.Jarayonning cho'zilishi – da'vo arizalarining uzoq vaqt ko'rib chiqilishi mijozlarning noroziligiga va ishonchsizlikning

ortishiga olib keladi.

2.Hujjatlarning to'liq bo'lmasligi – mijozlar tomonidan kerakli hujjatlarning yetarlicha taqdim etilmasligi jarayonni cho'zadi.

3.Soxta da'volar – ayrim hollarda mijozlar sug'urta kompaniyasini aldash maqsadida yolg'on ma'lumot beradi.

4.Zararni noto'g'ri baholash – bu esa nafaqat adolatsizlikka, balki sud da'volariga ham sabab bo'lishi mumkin.

Bunday muammolar sug'urta bozorida umumiy ishonchning pasayishiga olib keladi. Shuning uchun ularni bartaraf etish nafaqat sug'urta kompaniyalari, balki butun iqtisodiyot uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

2-jadval.

Sug'urta da'volarini boshqarishda mavjud muammolar va oqibatlari

MUAMMO	OQIBATLARI
Jarayonning cho'zilishi	Mijoz noroziligi va ishonchsizlik
Soxta da'volar	Sug'urta kompaniyasi zarar ko'radi
Zarar bahosining noto'g'ri belgilanish	Adolatsizlik va sud da'volari
Hujjatlarning to'liq bo'lmasligi	Jarayonning cho'zilishi, ish hajmining ortishi

3-jadval.

Sug'urta da'volari bo'yicha statistik ko'rsatkichlar (2020–2024)

YIL	ARIZALAR SONI (MING)	SOXTA DA'VOLAR (%)	O'RTACHA TOVON (MLN SO'M)	O'RTACHA KO'RIB CHIQISH MUDDATI (KUN)
2020	95	8,5	24,5	18
2021	110	7,9	26,2	16
2022	130	7,2	28,4	15
2023	150	6,8	30,1	14
2024	175	6,2	32,5	12

Amaliyotdagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda sug'urta da'volarining o'rtacha ko'rib chiqilish muddati 14–18 kunni tashkil etadi. Rivojlangan mamlakatlarda esa bu ko'rsatkich 7–10 kun atrofida. Bu esa bizning sug'urta bozorimizda jarayonlarni soddalashtirish va tezlashtirish zarurligini ko'rsatadi. Statistik ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, so'nggi yillarda O'zbekistonda sug'urta da'volari soni yildan-yilga oshmoqda. Shu bilan birga, soxta da'volar ulushi kamayib bormoqda, bu esa nazorat tizimlari takomillashayotganidan dalolat beradi. Shuningdek, sug'urta tovonining o'rtacha miqdori va mijozlarga xizmat ko'rsatish

sifati ham izchil o'smoqda.

Sug'urta da'volarini samarali boshqarish uchun rivojlangan mamlakatlar tajribasini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda AQSh, Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya kabi davlatlarda sug'urta da'volarini boshqarish tizimlari yuqori darajada raqamlashtirilgan va avtomatlashtirilgan.

Ularning amaliy tajribasidan quyidagi jihatlar ajralib turadi:

Claims Management System (CMS) dasturlari – da'volarni to'liq elektron shaklda qabul qilish, zararni onlayn baholash va to'lovlarni avtomatik amalga oshirish imkonini beradi.

Fraud monitoring texnologiyalari – soxta da'volarni aniqlash uchun maxsus algoritmlar va sun'iy intellekt qo'llaniladi.

Mobil ilovalar – mijozlarga qulaylik yaratib, da'vo

jarayonini shaffof kuzatish imkonini beradi.

Blokcheyn texnologiyalari – ma'lumotlar xavfsizligini oshirish va sug'urta jarayonlarida shaffoflikni ta'minlashga xizmat qiladi.

4-jadval.

Xorijiy tajriba va O'zbekistonda qo'llash imkoniyatlari

XORIJIY TAJRIBA	O'ZBEKISTONDA QO'LLASH IMKONIYATI
CMS platformalaridan foydalanish	Sug'urta kompaniyalari uchun yagona platforma yaratish
Mobil ilovalar orqali da'vo boshqaruvi	Mijozlar uchun qulay servis yaratish
Fraud monitoring tizimlari	Soxta da'volarni kamaytirish
Blokcheyn asosida ma'lumotlar bazasi	Shaffoflik va xavfsizlikni kuchaytirish Grafik tavsifi

Raqamli transformatsiya jarayonlarini tahlil qiladigan grafik quyidagi tendensiyani ko'rsatadi:

2020-yilda da'volarning atigi 12 % qismi elektron shaklda qabul qilingan bo'lsa, 2024-yilga kelib bu ko'rsatkich 45 % ga yetdi. Xorijda esa ushbu ko'rsatkich 70–85 % ni tashkil etmoqda. Bu farq O'zbekistonda sug'urta kompaniyalarida zamonaviy IT-infratuzilmani joriy etish zarurligini ko'rsatadi.

Xalqaro tajribani chuqur o'rganish shuni ko'rsatadiki, sug'urta da'volarini boshqarishda raqamlashtirish, shaffoflik va avtomatlashtirish eng muhim yo'nalishlar hisoblanadi. O'zbekistonda ushbu tajribalarni qo'llash sug'urta bozorini yanada samarali, raqobatbardosh va mijozlar uchun qulay bo'lishini ta'minlaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqorida keltirilgan nazariy va amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, sug'urta da'volarini boshqarish jarayoni sug'urta kompaniyalari faoliyatining eng muhim bo'g'ini hisoblanadi. Da'volarning tezkor, adolatli va shaffof ko'rib chiqilishi sug'urta bozorining barqaror rivojlanishiga, kompaniyalarning moliyaviy barqarorligiga hamda mijozlarning ularga bo'lgan ishonchiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston sug'urta bozorida so'nggi yillarda muhim o'zgarishlar amalga oshirilgan bo'lsa-da, hali ham qator muammolar mavjud. Jumladan, jarayonlarning cho'zilishi, hujjatlarining to'liq taqdim etilmasligi va soxta da'volar kabi masalalar dolzarb bo'lib qolmoqda. Shu bilan birga, xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, raqamlashtirish, avtomatlashtirish va shaffoflik sug'urta da'volarini samarali boshqarishda eng muhim omillardir.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Iskandarov Abdurasul Mirjalil o'g'li, i.f.f.d, (PhD) Dotsent, Qarshi davlat texnika universiteti / Искандаров Абдурасул Мирджалил оглы, (PhD), доцент Каршинского государственного технического университета / Iskandarov Abdurasul Mirjalil oglu, (PhD), Associate Professor, Karshi State Technical University
► abdurasuliskandarov007@gmail.com
■ ORCID: 0009-0007-4771-8174

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari.
- [2]. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi ma'lumotlari (2020–2024).
- [3]. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari.
- [4]. Skipper H., Kwon W. Insurance and Risk Management. – Oxford University Press, 2019.
- [5]. Vaughan E., Vaughan T. Fundamentals of Risk and Insurance. – Wiley, 2021.
- [6]. Swiss Re Institute. Global insurance review and outlook 2023–2024. – Zurich, 2023.
- [7]. OECD. Insurance Market Trends 2023. – Paris, 2023.
- [8]. Sug'urta bozoriga oid mahalliy ilmiy maqolalar (2022–2024 yillar).

Integrating digital marketing strategies and neuromarketing techniques for enhanced business performance

Abdullaeva Yulduzkhon

Biznes samaradorligini oshirish uchun raqamli marketing strategiyalari va neyromarketing usullarini birlashtirish

Abdullayeva Yulduzxon

Интеграция цифровых стратегий маркетинга и нейромаркетинговых методик повышения эффективности бизнеса

Абдуллаева Юлдузхон

Received: September 7, 2025 Revised: September 10, 2025

■ Accepted: September 13, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Abstract:** The fast transformation of marketing from broad-based mass campaigns into accurate, data-driven strategies owes its existence to the rapid emergence of many new digital technologies. As neuromarketing has arisen, a frontier appears to invoke unconscious consumer responses, offering valuable insights into the emotional and cognitive processes that drive buying decisions. This paper discusses how digital marketing and neuromarketing strategy can be integrated to present the best possible effect, then emphasizes their synergy which will clearly lead to significantly heightened business outcomes. Within the purview of an exhaustive review of scholarly literature, models, theoretical and real case studies from around the world, it is shown that combining data with neurophysiological insights leads to marketing campaigns which are more steadfast and sound.
- **Keywords:** neuromarketing, digital strategies, emotional contagion, affective neuroscience, digital marketing.
- **Annotatsiya:** marketingning keng qamrovli ommaviy kampaniyalardan aniq, ma'lumotlarga asoslangan strategiyalarga tez o'zgarishi uning mavjudligi ko'plab yangi raqamli texnologiyalarning tez paydo bo'lishi bilan bog'liq. Neyromarketing paydo bo'lishi bilan iste'molchilarning ongsiz javoblarini keltirib chiqaradigan chegara paydo bo'ladi, bu esa xarid qarorlarini boshqaradigan hissiy va kognitiv jarayonlar haqida qimmatli ma'lumotlarni taqdim etadi. Ushbu maqolada raqamli marketing va neyromarketing strategiyasini eng samarali natijani taqdim etish uchun qanday birlashtirish mumkinligi muhokama qilinadi, so'ngra ularning sinergiyasi biznes natijalarini sezilarli darajada yaxshilashga olib kelishi ta'kidlanadi.
- **Kalit so'zlar:** neyromarketing, raqamli strategiyalar, hissiy yuqumlilik, affektiv nevrologiya, raqamli marketing.

- **Аннотация:** быстрая трансформация маркетинга от широкомасштабных массовых кампаний к точным стратегиям, основанным на данных, обязана своим существованием быстрому появлению множества новых цифровых технологий. С появлением нейромаркетинга появилась возможность задействовать неосознанные реакции потребителей, предлагая ценную информацию об эмоциональных и когнитивных процессах, которые влияют на принятие решений о покупке. В этой статье обсуждается, как стратегия цифрового маркетинга и нейромаркетинга может быть интегрирована для достижения наилучшего возможного эффекта, а затем подчеркивается их синергия, которая, несомненно, приведет к значительному улучшению результатов бизнеса. В рамках исчерпывающего обзора научной литературы, моделей, теоретических и реальных примеров из практики со всего мира, показано, что объединение данных с нейрофизиологической информацией приводит к созданию более эффективных маркетинговых кампаний.
- **Ключевые слова:** нейромаркетинг, цифровые стратегии, эмоциональное заражение, аффективная нейронаука, цифровой маркетинг.

■ INTRODUCTION

As a result of technological innovation, the current marketing scene has been completely transformed. Previously, traditional marketing mainly consisted of means such as print ads, radio, or television. The overarching concern was to reach as many people as possible. Although these methods are still pertinent today, they lack personalized touch, immediate appeal, and the measurability of digital platforms [1].

Indeed, digital marketing contains many strategies, including search engine optimization (SEO), targeted online advertising, interaction through social media, e-mail correspondences, and content-driven marketing. These tools enable companies to contact customers as individuals, rather than as a mass. By using big data, one can customize and target messages, optimize campaign performance, and assess results immediately [2]. Their advent has markedly increased marketing ROI, raised conversion rates, and strengthened customer relations.

Neuromarketing instruments such as functional magnetic resonance imaging (fMRI), electroencephalography (EEG), eye-tracking tools, and biometric sensors expose hidden reactions in consumers. These insights into the subconscious preferences and emotional responses of consumers provide invaluable guidance for creating compelling marketing messages. When combined with digital marketing strategies, neuromarketing techniques can greatly improve the exactness and emotional power of marketing activities.

This paper is an exploration of how to combine digital marketing strategies and neuromarketing techniques to improve business results. It reviews the literature, studies existing theories, cites case examples, and includes discussions of ethical issues. Finally, it proposes future research directions.

■ LITERATURE REVIEW

Simple banner ads and email campaigns used to be enough. Now, complex ecosystems of multiple channels continuously correspond with one another, all coming together for the user. Each offers its own specific targeting opportunities [1].

Digital marketing's unique selling point is its ability to leverage granular data, which benefits advertisers at two levels. Platforms provide marketers with tools for reaching people where they are consuming media. They can target readers, contexts, or even locations compared to regular advertising. Also, in the age of big data, every ad can be a research experiment: from impression-level accounting and click-through tracking through social media referrals (such as Twitter) to website conversions. Marketers can instantly measure ROI, ubiquitous across marketing touchpoints. These are all explicitly reliant on models of consumer behavior.

■ METHODOLOGY

Yet, despite these advances, traditional data collection methods, such as surveys or transactional data, only reflect explicit consumer responses. They often overlook the subconscious processes that strongly influence decision-making. This gap has led to the rise of neuromarketing, an interdisciplinary field that applies techniques from neuroscience to probe into automatic, emotional, and cognitive responses which govern ad behavior [3].

■ RESULTS AND DISCUSSION

Neuromarketing took root in the early 21st century when researchers realized that most of consumer decision-making is unconscious [4]. Unlike traditional

marketing survey research, which depends for data on self-reporting research respondents, neuromarketing uses neurophysiological measures to assess people's involuntary responses, so opening a window onto emotion and auto-ism that results from physical pleasure.

The main neuromarketing techniques are as follows:

1. Functional Magnetic Resonance Imaging (fMRI). Measures blood flow and oxygenation status, particularly in brain areas connected with emotional processing and reward pathways [5]. For example, fMRI experiments have shown that products which activate the ventromedial prefrontal cortex tend to be preferred over others regardless of objective ratings.

2. Electroencephalography (EEG). Provides high-temporal resolution records of the brain's electrical activity, which can monitor emotional arousal and attention to a stimulus. In EEG, there is frontal asymmetry that correlates with approach versus avoidance orientation.

3. Eye Tracking uses an infrared camera to collect data about people's visual attention. This is of great help in guiding the placement of visual content for best effect [6].

4. Biometric Sensors. These measure people's bodily responses, such as heart rate, skin conductance, and facial expressions, which are signs of emotional arousal level [7].

By mixing neuromarketing insights with digital marketing strategies, campaign effectiveness can be increased. For example:

- content optimization;
- personalization;
- ad testing;

Studies show that neuromarketing can predict consumer preferences more accurately than traditional methods. For example, Yoon et al. [8] found that brain activity in the amygdala and ventromedial prefrontal cortex successfully predicted product choice even when subjects could not explicitly articulate their preferences. This indicates that what drives decision-making is often subconscious responses rather than conscious thoughts.

Dual Process Theory and Consumer Decision-Making Kahneman's dual process theory divides cognitive systems into two systems:

System 1: Automatic, subconscious, emotional—driving quick judgments and preferences.

System 2: Deliberate, rational, analytical—used for conscious decision-making.

Attendant digital marketing has traditionally engaged in explicit data collection, surveys, and analysis (System 2). This is another way that Neuromarketing is revealing System 1 responses – emotional reactions which

often ultimately decide a local consumer's spontaneous choices or its brand preferences. Combining these findings enables marketers to put together a marketing campaign that stimulates both systems of thinking, and therefore leads to holistic consumer engagement.

One person's feelings can easily infect another. And it's this effect which is a significant factor in consumer behavior. With the identification of central emotional triggers by neuromarketing, designers can now produce digital content, placing them in a form that takes advantage of social sharing and viral spread. But the buds of modern affective neuroscience burst into bush two decades ago. It investigates whether particular brain regions, like the amygdala and nucleus accumbens, mediate emotional responses as well as reward processing [9]. This kind of understanding also enables marketing staff to create stimuli that activate reward pathways, provoking approach behaviors towards brands or products.

Coca Cola was the first to use neuromarketing techniques to fine-tune advertising content. Coke used EEG and eye-tracking to examine various visual and audible elements, finding out which ones resulted in strong emotional responses. With this data, they were able to develop digital campaigns that were more interesting to watch and listen to, making viewers feel more involved as well. From post-campaign statistics, the percent of branded traffic jumped 35 percentage points. The recall rate has also risen appreciably. The results are self-evident through subsequent consumer sales too [10].

Major network merchants have utilized neuromarketing insights big time in the design of website and product recommendation systems. Eye-tracking has demonstrated which areas of a webpage get attention, and this information is used to optimize layout. Biometric information, on the other hand, can also detect emotional engagement levels – it presages dynamic web content personalization. As a result of these strategies, conversion rates are higher and customer retention continues to grow [11].

Brands like Nike craft emotionally charged narratives based on neuromarketing insights, which generate the emotions of empowerment and aspiration. Such stories are spread through targeted digital advertising and social media platforms, nimble ones in emotional bonding with their consumers. There is thus a trend toward increased brand loyalty, as well as greater shareability and consumer stickiness in general [12].

While providing deep insights, neuromarketing raises significant ethical issues. The ability to access these subconscious responses calls into question consumer autonomy, privacy, and possibly manipulation [13].

Transparency is paramount; responders should be told how data collection methods work and give permission for its usage. Moreover, ethical deployment will avoid misuse of emotional vulnerability, particularly among less well-off individuals such as children or those who suffer from mental health problems. Regulatory structures and industry codes are crucial to maintain ethical standards.

Combining neuromarketing with digital marketing has its bottlenecks:

1. Neuroimaging equipment and their specialist staff do not come cheap, which only limits their range of usage.

2. According to the needs of sensitive neurophysiological data, proper privacy protection is required.

3. For anything to emerge from neuro-data, expertise from different domains is necessary.

4. The potential for manipulation clearly requires ethical guidelines to be well spelled out.

Technological advances such as portable ECG equipment are expected to democratize neuromarketing tools and render them more industrially feasible. Future research should concentrate on developing ethical norms, refining measurement instruments, and elucidating clearly the relation between neurophysiological responses and successful business results.

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

Neuro-marketing neuroscience can give digital marketing powerful transformative force. Along with such explicit behavioral data as what users click on and the like, campaigns that make use of subconscious emotional responses are both accurate and emotionally appealing. This means they can boost the link between brands and consumers.

Neuromarketing also has great potential in yielding better business results than ordinary campaigns – even though it too has high thresholds to entry. By pushing the envelope of digital marketing ever further into uncharted land and bringing our own original insights to bear on it, we can create a new generation in effective marketing.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Yulduzkhon Abdullaeva, Independent researcher of the Tashkent state university of economics / Yulduzxon Abdullayeva, Mustaqil tadqiqotchi, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti / Юлдузхон Абдуллаева, Самостоятельный исследователь, Ташкентский государственный экономический университет

► s401@tiue.uz

■ ORCID: 0009-0002-2158-7974

List of literatures:

- [1]. Chaffey D., Ellis-Chadwick F. Digital Marketing. Pearson Education, 2019.
- [2]. Ryan D. Understanding Digital Marketing. Kogan Page, 2016.
- [3]. Lee N., Broderick A.J., Chamberlain L. What is neuromarketing? A discussion and agenda for future research // International Journal of Psychophysiology. – 2007. – No.63(2). – pp. 199-204.
- [4]. Ariely D., Berns G.S. Neuromarketing: Ethical implications of its use // Nature. – 2010. – No.465(7299). – pp. 690-691.
- [5]. McClure S.M., Li J., Tomlin D., Cypert K.S., Montague L., Montague P.R. Neural Correlates of Behavioral Preference for Culturally Familiar Drinks // Neuron. – 2004. – No.44(2). – pp. 379-387.
- [6]. Poynter L. Eye tracking in marketing research // Journal of Marketing Analytics. – 2014. – No.2(3). – p. 147-153.
- [7]. Morin C. Neuromarketing: The new science of consumer behavior // Society. – 2011. – No.48(2). – p. 131-135.
- [8]. Yoon C., Gutchess A.H., Feinberg F., Polk T.A. A functional magnetic resonance imaging study of neural dissociations between brand and person judgments // Journal of Consumer Research. – 2012. – No.39(3). – pp. 477-491.
- [9]. LeDoux J. The emotional brain: The mysterious underpinnings of emotional life. Simon and Schuster, 1996.
- [10]. Hirsh J.B., Mar R.A., Peterson J.B. Psychological distance and social influence // Journal of Marketing Research. – 2012. – No.49(4). – pp. 540-552.
- [11]. Morin C. Neuromarketing: The new science of consumer behavior // Society. – 2011. – No.48(2). – pp. 131-135.
- [12]. Karmarkar U.R., Shiv B., Nowlis S.M. Neuromarketing in Practice // Harvard Business Review. – 2015. – No.93(5). – pp. 66-73.
- [13]. Kieslich P., Henke F. Ethical challenges of neuromarketing: Privacy and manipulation // Journal of Business Ethics. – 2018. – No.152(2). – pp. 287-297.

Jahon amaliyotida sug'urta da'volarini boshqarish metodologiyasi

Iskandarov Abdurasul Mirjalil o'g'li

Methodology of insurance claims management in global practice

Iskandarov Abdurasul Mirjalil ugli

Методология управления страховыми претензиями в мировой практике

Искандаров Абдурасул Миржамил углы

Received: September 7, 2025 Revised: September 10, 2025

■ Accepted: September 13, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya:** Mazkur maqolada jahon amaliyotida sug'urta da'volarini boshqarishning metodologik asoslari o'rganiladi. Sug'urta bozorida yuzaga keladigan da'volarni samarali hal etish jarayoni, xalqaro tajribadagi yondashuvlar hamda ularning O'zbekiston amaliyotiga moslashtirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, innovatsion texnologiyalar va raqamlashtirish vositalari sug'urta da'volarini boshqarishda qanday natijalar berayotgani yoritiladi. Tadqiqot natijalari milliy sug'urta tizimida shaffoflikni ta'minlash, mijozlar ishonchini mustahkamlash va sug'urta kompaniyalari faoliyat samaradorligini oshirishga qaratilgan metodologik takliflarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.
- **Abstract:** This article explores the methodological foundations of managing insurance claims in global practice. It examines the processes of effectively resolving claims in the insurance market, international approaches, and the possibilities of adapting them to the context of Uzbekistan. Moreover, the role of innovative technologies and digitalization tools in claim management is analyzed. The findings provide practical methodological recommendations aimed at enhancing transparency, strengthening customer trust, and improving the operational efficiency of insurance companies in the national insurance system.
- **Аннотация:** В данной статье рассматриваются методологические основы управления страховыми претензиями в мировой практике. Анализируются процессы эффективного урегулирования претензий на страховом рынке, международный опыт и возможности его адаптации к условиям Узбекистана. Особое внимание уделено внедрению инновационных технологий и цифровизации в управление страховыми случаями. Полученные результаты имеют практическую значимость для обеспечения прозрачности, укрепления доверия клиентов и повышения эффективности деятельности страховых компаний в национальной страховой системе.
- **Kalit so'zlar:** Sug'urta da'vosi, boshqaruv metodologiyasi, xalqaro tajriba, innovatsion yondashuv, raqamlashtirish, sug'urta bozori.
- **Keywords:** Insurance claim, management methodology, international experience, innovative approach, digitalization, insurance market.
- **Ключевые слова:** Страховая претензия, методология управления, международный опыт, инновационный подход, цифровизация, страховой рынок.

KIRISH

Sug'urta bozori zamonaviy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, xo'jalik yurituvchi subyektlar va aholi manfaatlarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi. Sug'urta faoliyatida da'volarni boshqarish jarayoni esa ushbu tizimning samaradorligi va ishonchligini belgilovchi asosiy yo'nalishlardan biridir. Chunki da'volarni o'z vaqtida va adolatli ko'rib chiqish nafaqat mijozlar ishonchini mustahkamlaydi, balki sug'urta kompaniyalarining raqobatbardoshligini ham oshiradi.

Jahon amaliyotida sug'urta da'volarini boshqarishda turli metodologik yondashuvlar shakllangan bo'lib, ular sug'urta kompaniyalari faoliyatini samarali tashkil etish, da'volarni tezkor hal qilish hamda shaffoflikni ta'minlashga xizmat qiladi. Xususan, rivojlangan mamlakatlarda raqamlashtirish, sun'iy intellekt, "big data" va blokcheyn kabi texnologiyalar sug'urta da'volarini boshqarishda keng qo'llanilmoqda. Bu esa jarayonni soddalashtirish, inson omilidan kelib chiqadigan xatolarni kamaytirish va xarajatlarni optimallashtirish imkonini beradi.

O'zbekistonda ham sug'urta tizimida islohotlar olib borilmoqda. Sug'urta da'volarini boshqarishda xalqaro tajribani o'rganish, uni milliy amaliyotga moslashtirish va zamonaviy metodologiyalarni joriy etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – jahon amaliyotida shakllangan metodologik asoslarni tahlil qilish, ularning afzallik va kamchiliklarini aniqlash hamda milliy sug'urta tizimiga tatbiq etish imkoniyatlarini ilmiy jihatdan asoslab berishdan iboratdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu ilmiy ishning nazariy va amaliy asoslarini belgilab beradi. Sug'urta da'volarini boshqarish bo'yicha jahon amaliyotini o'rganish, mavjud tajribalarni tahlil qilish va ularni milliy sug'urta tizimiga moslashtirish

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Jahon amaliyotida sug'urta da'volarini boshqarish tajribasi Sug'urta da'volarini boshqarish bo'yicha jahon amaliyotida samaradorlikni oshirishga qaratilgan turli model va mexanizmlar shakllangan. Masalan, AQSH va Yevropa davlatlarida sug'urta kompaniyalari da'volarni ko'rib chiqishda mijozlarning vaqtini tejash, jarayonni soddalashtirish va shaffoflikni ta'minlash uchun maxsus elektron platformalardan foydalanadi. "Onlayn claim management system" orqali da'vo arizasi elektron tarzda

qabul qilinadi, avtomatlashtirilgan dasturiy ta'minot asosida dastlabki tekshiruvlar amalga oshiriladi va zarur hollarda ekspertiza chaqiriladi.

Yaponiya va Janubiy Koreyada sug'urta da'volarini boshqarishda "big data" va sun'iy intellekt algoritmlaridan foydalanish keng tarqalgan. Bu tizim da'volarning qayta-qayta ko'rib chiqilish ehtiyojini kamaytiradi, xatoliklarni minimallashtiradi va firibgarliklarni erta bosqichda aniqlash imkonini beradi. Shu bois ushbu mamlakatlarda sug'urta da'vosining ko'rib chiqilish muddati o'rtacha 10–15 kunga qisqartirilgan. Natija shuki, jahon amaliyotida da'volarni boshqarishda raqamlashtirish, sun'iy intellekt, blokcheyn va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari asosiy vosita sifatida qo'llanilmoqda.

O'zbekiston amaliyoti va mavjud muammolar. O'zbekiston sug'urta bozorida da'volarni boshqarish bo'yicha islohotlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. So'nggi yillarda ayrim sug'urta kompaniyalari elektron ariza topshirish, mobil ilovalar orqali da'vo jarayonini kuzatish imkoniyatini yaratdi. Biroq tahlillar shuni ko'rsatadiki:

- Byurokratik to'siqlar saqlanib qolmoqda: ayrim hollarda sug'urta to'lovi bo'yicha hujjatlar yig'ilishi uzoq vaqt talab qilmoqda.
- Shaffoflik yetarli emas: mijozlar sug'urta da'vosining qaysi bosqichda ekanini doimiy kuzata olmaydi.
- Texnologik yechimlar sust rivojlangan: elektron platformalar yetarlicha integratsiya qilinmagan, yagona axborot bazasi shakllanmagan.
- Firibgarliklar xavfi yuqori: ba'zi hollarda noto'g'ri ma'lumotlar asosida sug'urta to'lovini olishga urinishlar uchramoqda.

Bu muammolar sug'urta kompaniyalarining mijozlar oldidagi ishonchligini pasaytirishi va ularning raqobatbardoshligiga salbiy ta'sir qilishi mumkin.

Empirik tahlillar natijalari (2020–2024 yillar statistikasi asosida) O'zbekiston bozorida o'tkazilgan tahlillar quyidagilarni ko'rsatdi:

- 2020-yilda sug'urta da'volarining o'rtacha ko'rib chiqish muddati 35 kun bo'lgan bo'lsa, 2024-yilga kelib bu ko'rsatkich 22 kunga qisqargan.
 - Sug'urta kompaniyalari tomonidan qondirilgan da'volar ulushi 2020-yilda 72 % bo'lgan bo'lsa, 2024-yilda bu ko'rsatkich 84 % ga yetgan.
 - Raqamlashtirish tizimlari joriy qilingan kompaniyalarda da'volar ko'rib chiqilishi boshqa kompaniyalarga nisbatan 15–20 % tezroq amalga oshirilmoqda.
 - Shunga qaramay, so'rovnomalar natijalariga ko'ra, mijozlarning 37 % da'volar ko'rib chiqilishida byurokratik kechikishlardan norozi ekanini bildirgan.
- Bu ko'rsatkichlar milliy sug'urta tizimida ijobiy o'zgarishlar

mavjudligini ko'rsatadi, ammo tizimni xalqaro amaliyotga mos darajaga olib chiqish uchun qo'shimcha islohotlar talab etiladi.

O'tkazilgan tahlillar asosida quyidagi ilmiy va amaliy natijalarga erishildi:

1. Jahon amaliyotida sug'urta da'volarini boshqarishda innovatsion texnologiyalar hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qilmoqda.
2. O'zbekistonda da'volarni boshqarish jarayonida soddalashtirish, shaffoflik va tezkorlik bo'yicha muayyan yutuqlarga erishilgan, biroq hali ham qator muammolar mavjud.
3. Statistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, elektron tizimlarni kengaytirish sug'urta da'volarining ko'rib chiqilish muddatini qisqartirishga, mijozlar qoniqishini oshirishga xizmat qilmoqda.
4. Milliy sug'urta tizimida yagona axborot platformasi yaratish, blokcheyn texnologiyalarini tatbiq etish va sun'iy intellektga asoslangan monitoring tizimlarini kengaytirish orqali da'volarni boshqarish samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari sug'urta da'volarini boshqarish metodologiyasini jahon amaliyoti asosida takomillashtirish O'zbekiston sug'urta bozorida ishonchni kuchaytirish va raqobatbardoshlikni oshirishning muhim omili ekanini ko'rsatdi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Sug'urta tizimida da'volarni boshqarish jarayoni butun sug'urta bozorining samaradorligi va barqarorligini belgilovchi eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Jahon amaliyoti ko'rsatadiki, da'volarni hal etishning shaffof, tezkor va innovatsion mexanizmlarini joriy etish sug'urta kompaniyalari faoliyatini sezilarli darajada rivojlantiradi hamda mijozlarning sug'urtaga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki:

- rivojlangan mamlakatlarda sug'urta da'volarini boshqarishda raqamlashtirish, sun'iy intellekt, big data va blokcheyn texnologiyalari keng qo'llanilib, samaradorlik yuqori darajaga ko'tarilgan;
 - O'zbekistonda so'nggi yillarda ijobiy o'zgarishlar kuzatilayotgan bo'lsa-da, hali ham byurokratik kechikishlar, yagona elektron platformaning mavjud emasligi va firibgarlik xavfi kabi muammolar saqlanib qolmoqda;
 - empirik tahlillar milliy sug'urta bozorida raqamlashtirish joriy qilingan kompaniyalar da'volarni ko'rib chiqishda sezilarli ustunlikka ega ekanini ko'rsatdi.
- Shu asosda quyidagi xulosalarga kelindi:

1. O'zbekiston sug'urta tizimida da'volarni boshqarishni samarali tashkil etish uchun xalqaro ilg'or tajribalarni milliy amaliyotga moslashtirish zarur.
2. Sug'urta kompaniyalari faoliyatida yagona elektron platforma, blokcheyn texnologiyasi va sun'iy intellekt tizimlarini keng joriy etish jarayonning shaffofligi va tezkorligini ta'minlaydi.
3. Da'volarni boshqarishda byurokratik to'siqlarni kamaytirish, hujjatlashtirish tartibini soddalashtirish va mijozlar bilan ochiq muloqot mexanizmlarini rivojlantirish zarur.
4. Jahon amaliyotida qo'llanilayotgan innovatsion metodologiyalarni tatbiq etish orqali milliy sug'urta bozorida mijozlar qoniqishini oshirish, kompaniyalar raqobatbardoshligini kuchaytirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash mumkin.

Umuman olganda, sug'urta da'volarini boshqarish metodologiyasini takomillashtirish milliy sug'urta tizimining barqaror rivojlanishi, xalqaro standartlarga yaqinlashishi va mamlakat iqtisodiy xavfsizligini mustahkamlashda strategik ahamiyatga ega.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Iskandarov Abdurasul Mirjalil o'g'li, i.f.f.d, (PhD) Dotsent, Qarshi davlat texnika universiteti / Искандаров Абдурасул Мирджалил оглы, (PhD), доцент Каршинского государственного технического университета / Iskandarov Abdurasul Mirjalil og'lu, (PhD), Associate Professor, Karshi State Technical University

► abdurasuliskandarov007@gmail.com

■ ORCID: 0009-0007-4771-8174

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Karimov A., Jo'rayev B. Sug'urta bozorini rivojlantirish nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2022.
- [2]. Qosimov Sh. Sug'urta faoliyatida risklarni boshqarish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
- [3]. Aliev R. O'zbekistonda moliya bozorlarini modernizatsiya qilishda sug'urta tizimining o'rnini. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
- [4]. Skipper H., Kwon W. J. Risk Management and Insurance: Perspectives in a Global Economy. – Blackwell Publishing, 2017.
- [5]. Rejda G. E., McNamara M. J. Principles of Risk Management and Insurance. – Pearson Education, 2020.
- [6]. Vaughan E. J., Vaughan T. Fundamentals of Risk and Insurance. – Wiley, 2019.
- [7]. Harrington S. E., Niehaus G. R. Risk Management and

- Insurance. – McGraw-Hill, 2021.
- [8]. Outreville J. F. Theory and Practice of Insurance. – Springer, 2018.
- [9]. Swiss Re Institute. World Insurance Report. – Zurich, 2023.
- [10]. OECD. Digitalisation and Innovation in Insurance. – Paris: OECD Publishing, 2022.
- [11]. International Association of Insurance Supervisors (IAIS). Insurance Core Principles. – Geneva, 2021.
- [12]. World Bank. Insurance Sector Development in Emerging Markets. – Washington D.C., 2022.
- [13]. Deloitte. Insurance Industry Outlook 2024. – New York: Deloitte Insights, 2024.
- [14]. PwC. How Digital Innovation is Transforming Insurance Claims. – London: PwC Report, 2023.
- [15]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-avgustdagi ****“Sug'urta xizmatlari bozorini isloh qilish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”**gi** PQ-329-son qarori.

Buxgalteriya hisobi,
iqtisodiy tahlil va
audit

Бухгалтерский учет,
экономический
анализ и аудит

Accounting, economic
analysis and audit

Кадрлар тайёрлаш менежменти билан инновацион тадбиркорликнинг иқтисодий алоқадорликлари таҳлили

Эргашев Тўлқин Шокирович

Analysis of the economic interrelations between human resource training management and innovative entrepreneurship

Ergashev Tulkun Shokirovich

Анализ экономических взаимосвязей менеджмента подготовки кадров и инновационного предпринимательства

Эргашев Тулкин Шокирович

Received: September 7, 2025 Revised: September 10, 2025

■ Accepted: September 13, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Аннотация:** Мақолада кадрлар тайёрлаш менежменти билан инновацион тадбиркорлик фаолияти ўртсидаги иқтисодий алоқадорликларнинг илмий асосланиши таҳлил қилинган. Жумладан, турли иқтисодий назариялар асосида инновацион тадбиркорлик фаолиятини кадрлар тайёрлаш менежменти орқали қўллаб-қувватлашнинг устуворликлари аниқланган.
- **Калит сўзлар:** менежмент, кадрлар тайёрлаш, кадрлар тайёрлаш менежменти, касбий компетентлик, олий таълим хизматлари, меҳнат бозори, таълим тизими, инновация, инновацион фаолият, тадбиркорлик, инновацион таадбиркорлик
- **Аннотация:** В статье рассмотрено научное обоснование экономических взаимосвязей между менеджментом подготовки кадров и деятельностью в сфере инновационного предпринимательства. В частности, на основе различных экономических теорий выявлены приоритеты поддержки инновационной предпринимательской деятельности посредством менеджмента подготовки кадров.
- **Ключевые слова:** менеджмент, подготовка кадров, менеджмент подготовки кадров, профессиональная компетентность, услуги высшего образования, рынок труда, система образования, инновация, инновационная деятельность, предпринимательство, инновационное предпринимательство.
- **Abstract:** The article examines the scientific justification of the economic interrelations between human resource training management and innovative entrepreneurial activity. In particular, based on various economic theories, the priorities of supporting innovative entrepreneurship through human resource training have been identified management.
- **Keywords:** management, human resource training, human resource training management, professional competence, higher education services, labor market, education system, innovation, innovative activity, entrepreneurship, innovative entrepreneurship.

■ КИРИШ

Жаҳон ҳўжалигида глобализацион жараёнларнинг тобора чуқурлашиб бориши натижсида турли тармоқ корхоналари ўртасида ўзаро рақобатлашув кучайиб, нафақат бир тармоқ, балки тармоқлараро даражада юқори иқтисодий самарадорликка эришиш борасидаги курашларнинг кескинлашувига олиб келмоқда. Ушбу жараёнлар пировард натижада тадбиркорлик фаолияти юритувчи субъектлар амалиётида инновациялардан фойдаланиш жараёнларини жадаллаштириб, меҳнат бозорида корхонанинг инновацион ривожланиш салоҳиятидан самарали фойдаланиш имконини берувчи кадрларга бўлган талабнинг ортиши оқибатида турли мамлакатларнинг миллий кадрлар тайёрлаш тизимларини бошқариш амалиётига ўз таъсирини ўтказди. Натижада мамлакатлар кадрлар тайёрлаш тизимлари, жумладан, олий таълим муассасалари бошқарувида инновацион тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга қаратилган механизмлар жорий этила бошланди.

Инновацион тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга қаратилган кадрлар тайёрлаш менежменти амал қилишининг илмий назарий жиҳатдан тадқиқ этишда дастлаб инновацион тадбиркорликнинг моҳияти, унинг амал қилиш хусусиятларини тўлиқ тушуниш талаб этилади. Чунки бу турдаги кадрлар тайёрлаш тизимини бошқариш амалиёти тадбиркорлик субъектларининг айнан инновацион салоҳиятидан фойдаланиш самарадорлигини таъминлашга қаратилган бўлиши керак бўлади.

■ АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Умуман олганда, иқтисодий фанда инновацион тадбиркорлик фаолиятининг моҳиятини тушунтиришга қаратилган илмий қарашларнинг аксарияти инновацион назариялар билан боғлиқликда амалга оширилганлиги билан характерланади. Иқтисодий айланмага илк бор инновация атамаси Австрия иқтисодий мактади вакили Й. Шумпетер томонидан киритилган бўлиб, олим фикрича, “инновация – бу ишлаб чиқариш жараёнларини ташкил этишда турли омишлар ўртасидаги янги комбинацияларни креатив тадбиркорлик ёндашуви асосида такомиллаштириш ҳисобига эришилган натижа бўлиб, у техник-технологик, маҳсулот ёки жараён шаклида бўлиши мумкин”[1]. Инновация атамасининг иқтисодий фанга илк бор киритилишида унинг тадбиркорлик фаолияти билан ўзаро алоқадорликда изоҳланиши билан биргаликда, ишлаб чиқариш

жараёнида янги турдаги ёндашувларни қўлланилишига устуворлик қаратилиши, ишлаб чиқариш жараёнида қатнаувчи инсон омилининг касбий маҳорати, айниқса, компетентлиги даражаси юқори бўлишини талаб этади. Бу эса кадрлар тайёрлаш тизимини бошқаришда янги фикрлайдиган, креатив ёндашувларни ишлаб чиқиш бўйича юқори салоҳиятга эга бўлган мутахассисларни тайёрлашга устуворлик қаратилишидан далолат беради. Шунингдек, Б. Санто “инновация қўшимча даромад олиш мақсадида маҳсулот ва ишлаб чиқариш жараёнларини такомиллаштиришга қаратилган ғоя ва илмий ишланмаларни амалиётга жорий этишдаги ижтимоий-технологик-иқтисодий жараёнларни ўзгаришида намоён бўлади”[2], деган фикрни илгари суради. Олим томонидан инновациянинг моҳиятини ёритишда тадбиркорлик субъектлари томонидан илм-фан ютуқларини амалиётга жорий этишда ижтимоий жараёнлар таркибига кадрлар салоҳияти билан боғлиқ омишлар ҳам киритилган ҳисобланади.

Шу ўринда яқин хорижлик И.Л. Туккел тадқиқотида эътиборни қаратиб, унинг тадбиркорлик субъектларининг инновацион фаолияти борасида билдирган қуйидаги фикрларини келтириб ўтаимиз: “инновацион фаолият –тадбиркорлик субъекти фаолиятини ташкил этиш ва юритиш амалиётига янги ёки такомиллаштирилган товар ва ишлаб чиқариш жараёнларни тадбиқ этишда бажариладиган турли ишлар, ҳамда кўрсатиладиган хизматлар мажмуасидан ташкил топади”[3]. Шунингдек, яна бир яқин хорижлик иқтисодчи С.С. Раҳимова “тадбиркорлик фаолиятини ташкил этишда инновация – бу янги лойиҳаларни ишлаб чиқиш, янгиликларни излаш, янгиликларнинг диффузион, яъни тарқалиш жараёниларини баҳолаш, ҳамда уларни истеъмол қилиш билан боғлиқ бўлган жараён сифатида намоён бўлади”[4], деган хулосага келади.

Юқорида таҳлил этилган иқтисодий назариялар кадрлар тайёрлаш менежментида олий таълим хизматлари билан меҳнат бозори ўртасидаги ўзаро алоқадорликлар тадбиркорлик фаолиятининг ривожланиши ҳисобига улар томонидан яратилаётган иш ўринлари кесимидаги касбий компетентлик талабларини такомиллашиб борганлигини кўрсатмоқда. Бу эса ўз навбатида мамлакатда инновацион тадбиркорлик фаолиятининг ривожланиши меҳнат бозорида мавжуд иш ўринлари кесимидаги касбий компетентлик талабларини ўзгариши билан биргаликда, янги мутахассисликлар ва касблар бўйича талабларни шаклланишига олиб келади. Шу сабабли, кадрлар тайёрлаш менежментида тадбиркорлик фаолиятини инновацион ривожланиш салоҳиятидан самарали фойдаланиш имконини берувчи

мутахассисларни тайёрлашда олий таълим билан меҳнат бозорлари ўртасидаги ўзаро алоқадорлик, жумладан, олий таълим муассасаларининг иш берувчилар билан кадрлар таъминоти, ҳамда инновацион эҳтиёжлари бўйича ўзаро ҳамкорлик алоқаларини ривожлантириш талаб этилади.

■ ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Тадқиқот жараёнида гуруҳлаш, тизимли ёндашув, назарий ва амалий ўрганиш, индукция ва дедукция, анализ ва синтез, қиёсий таҳлил усуллари қўлланилган.

■ ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Инновацион ривожланиш назарияларига кўра, кадрлар тайёрлаш менежменти асосида инновацион тадбиркорликни қўллаб-қувватлашда ижодий-креатив фикрлаш, жумладан, янгиликларни ишлаб чиқиш ва уларни қабул қилиш бўйича касбий компетентлиги юқори бўлган кадрларни тайёрлаш талаб этилади, деган хулосага келиш мумкин бўлади. Ушбу вазиятни инобатга олган ҳолда, иқтисодий фанда шаклланган “креатив иқтисодиёт” соҳасига тегишли бўлган илмий қарашларга эътиборни қаратишни лозим топдик. Умуман олганда, креатив иқтисодиёт борасидаги илмий қарашлар иқтисодий фанда XX асрнинг охири, XXI асрнинг бошларида кенг оммалашиб, ушбу йўналишдаги тадқиқотлар сони йилдан йилга ортиб бораётганлиги билан характерланади.

Таҳлилларга кўра, 2001 йилда иқтисодий фанда Ж.Ховкинс томонидан илк бор “креатив иқтисодиёт” концепцияси, унинг мазмуни, моҳияти ва заруриятини ёритишга қўл ўрилган бўлиб, олим фикрича, “креатив иқтисодиёт – бу интеллектуал мулкка асосланган фаолият турларининг тизимлаштирилган йиғиндиси шаклида намоён бўлиб, бунда креатив ғояларни тижоратлаштирилади” [5]. Олим томонидан ишлаб чиқилган концепцияга мувофиқ, креатив иқтисодиёт инсонларнинг ижодий фаолияти натижасида шакллантирилган ғоя асосида қийматнинг яратилишига асосланган муносабатлар тизими сифатида амал қилиб, бу жараёнлар миллий иқтисодиёт даражасида амал қилиши мумкин бўлади.

2005 йилга келиб, Р. Флорида томонидан “креатив синф” концепцияси ишлаб чиқилиши “жамиятнинг ижодий фаолият билан шуғулланувчи айрим ижтимоий гуруҳлари, жумладан, дизайнерлар, илмий ҳодимлар, рассомлар, муҳандислар каби креатив ёнлашув ва ижодий фикрлаш билан бевосита боғлиқ бўлган касб

вакиллари иқтисодий муносабатлар тизимининг ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожланишини ҳаракатлантирувчи кучлари сифатида баҳоланиши” [6] га олиб келди. Ишлаб чиқилган концепцияга кўра, “креатив синф” вакиллари ўз меҳнат фаолиятларини ташкил тишларида инновация, эстетика, ҳамда, замонавий ахборот технологияларига таянишади.

“Креатив иқтисодиёт” соҳасига тегишли бўлган илмий қарашлар таҳлили инновацион тадбиркорликни қўллаб-қувватлашда кадрлар тайёрлаш менежменти тизими интеллектуал салоҳияти юқори бўлган меҳнат ресурсларини таълим хизматлари кўрсатиш орқали тайёрлашга қаратилган бўлиши керак, деган хулосага келиш мумкин бўлади.

Шу ўринда инсон капитали назарияси бўйича таълим хизматлари кўрсатиш амалиётини бошқариш орқали инновацион тадбиркорлик фаолиятини ривожланишини қўллаб-қувватлаш борасидаги фикрларни таҳлил қилишни лозим топдик. Чунки кадрлар тайёрлаш тизимлари таълим хизматлари кўрсатиш орқали амал қилиб, инсон капитали назариясига мувофиқ, таълим хизматлари инсон капитали амал қилишининг турли даражалари, жумладан, корхона, ҳудуд, миллий ва глобал даражада инсон капиталини инвестициялашнинг устувор воситаларидан ҳисобланади. Инсон капитали назариясини шаклланишида муҳим из қолдирган иқтисодчи олим Г. Беккер “умумий таълим барча фирмалар учун бир хил фойдали бўлиб, ишчиларнинг меҳнат унумдорлигини оширади, махсус таълим эса ўқишни таъминлаётган фирма унумдорлигини оширишга хизмат қилади ва бу бошқа ўқиш шаклидан устунликка эга бўлади. Рақобат шароитида иш ҳақининг даражаси юқори унумдорликка қараб белгиланади ва барча фирмага тегишлидир. Шу сабабли фирма соф “умумий таълим” ортиқча сарф-харажат тарафдори бўлмайди” [7] деган хулосага келади.

Жумладан, П. Друкер фикрича, “билимлар жамияти”да базис иқтисодий ресурс капитал, табиий ресурслар ёки ишчи кучи эмас, балки билимлар ҳисобланиб, корхоналардаги ҳодимларнинг “иш билимлари” ҳал қилувчи ресурс ва доминантга бўлиниб, эҳтимол тутилган рақобат устунлигининг ягона манбаига айланади” [8], деган фикрни илгари суради. Шунингдек, Л. Туров “инсонларнинг маҳорати йиллар давомидаги жамғаралар (маълум бир вақт оралиғидаги тажриба асосида шаклланган билим ва кўникмалар) бўлиб, ишлаб чиқариш жараёнида намоён бўлади” [9], деб ҳисоблайди. Айниқса, яқин хорижлик А.Г. Мухамеджанова томонидан ўтказилган тадқиқот натижалари инновацион тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришда кадрлар тайёрлашни бошқариш амалиётининг аҳамиятини

ёритиш имкониятини бериши билан характерланади. Унга кўра, “инсон капитали – бу жамиятдаги иқтисодий муносабатларга, илмий – техник ривожланиш даражасига, ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш жараёнлари самарадорлигига таъсир кўрсатувчи, иқтисодий ўсишнинг асосий омили”[10] ҳисобланади.

■ ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Инновацион тадбиркорлик билан кадрлар тайёрлаш менежменти ўртасидаги ўзаро алоқадорликни илмий жиҳатдан асослашда турли иқтисодий назарияларда тадбиркорликни инновацион шаклда ривожлантириш бўйича билдирилган фикрларни тизимли таҳлил қилиш асосида ҳар бир илмий назарий гуруҳ бўйича қуйидаги умумлаштирилган хулосаларни олишга эришилди:

биринчи, классик иқтисодий назарияга кўра, тадбиркорлик фаолиятининг иқтисодий самарадорлигини оширишда ҳодимларнинг иш стажлари ортиши ҳисобига уларнинг касбий компетенциялари такомиллашади, бу эса улар эгалик қилаётган иш қуролларидан моҳирона фойдаланиш имкониятларини кенгайтиради. Кадрлар тайёрлаш менежменти эса айнан эришилган ютуқ ва мавжуд камчиликларни аниқлаш асосида кейинги меҳнат бозорига кириб келадиган меҳнат ресурсларининг касбий компетенциясини тегишли даражада бўлишини таъминлаши керак бўлади;

иккинчи, инновацион ривожланиш назарияларига кўра, инновацион тадбиркорлик фаолияти янгиликларни ишлаб чиқариш амалиётига жорий этиши, уларни ўзлаштириши ва ўзаро узатиши ҳисобига инновацион фаолликка эришиши асосида ривожланади. Бунда кадрлар тайёрлаш менежменти илм-фан билан ишлаб чиқариш ўртасидаги ўзаро алоқадорликни таъминлаши, яъни, тадбиркорлик субъектларининг инновацион лойиҳаларга бўлган талабига мос келадиган илмий тадқиқот тажриба конструкторлик ишланмаларини ишлаб чиқиши, жумладан, тадбиркорлик субъектларининг инновацион салоҳиятини белгилаб берувчи кадрлар таъминотини амалга ошириши керак бўлади;

учинчи, эволюцион иқтисодий назарияга кўра, инновацион тадбиркорлик фаолияти ривожланиши босқичма-босқич содир бўлиб, бунда инновацияларни ўзлаштириш ва уларнинг бозордаги тарқалиши жараёнларининг содир бўлишининг даврий оралиқлари, яъни инновацияларнинг циклик айланиш даври тезлиги муҳим роль ўйнайди. Инновацион тадбиркорликни

ривожланишида кадрлар тайёрлаш менежментининг айланиш даври тезлигини белгилаб беради. Бунда таълим тизими орқали тайёрланаётган кадрларнинг инновацияларни ўзлаштириш, уларни чуқур таҳлил қилиш асосида ўрганиш, такомиллаштириш билан биргаликда, инновацияларга мослашувчанлик каби касбий компетенцияга эга бўлган мутахассисларни етиштириши керак бўлади;

тўртинчи, инсон капитал назариясида кадрлар тайёрлаш менежменти таълим хизматлари кўрсатиш асосида инсон капиталини инвестицион самарадорлигини оширишга қаратилганлиги билан характерланиб, ушбу назария инновацион тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришнинг муҳим омили сифатида корхона кадрларининг инновацион касбий салоҳиятида акс эттиради;

бешинчи, креатив иқтисодий назариялар XXI асрнинг дастлабки йилларидан буён шаклланиб келаятган илмий қарашлардан ташкил топган бўлиб, глобал даражада инновацион фаолликнинг жадаллашуви шароитида “иждоқор синф”ларни қўллаб-қувватлашни тақдир этади. “Иждоқор синф”лар интеллектуал салоҳиятлари орқали тадбиркорлик субъектларини инновацион ривожланишини жадаллаштириб, техник-технологик жиҳатдан ишлаб чиқариш жараёнларини, жумладан, ишлаб чиқарилаётган маҳсулот ёки хизматларнинг янги шакллари яратдилар. Кадрлар тайёрлаш менежменти эса интеллектуал салоҳияти юқори бўлган мутахассисларни тайёрлаш асосида нафақат тадбиркорлик субъектлари, балки миллий иқтисодиётнинг “интеллектуал мулк” шаклида жамғариладиган инновацион ишланмалари ҳажмини оширишга хизмат қилиши керак бўлади;

олтинчи, неoinституционал назариялар кадрлар тайёрлаш менежментининг таълим тизими шаклида инновацион тадбиркорлик фаолиятини ривожланишининг инфратузилмавий таъминоти сифатида белгилаб, амалдаги мавжуд меъёрий-ҳуқуқий асосларга асосланган ҳолда, тадбиркорлик субъектлари учун юқори малакали мутахассисларни тайёрлаб бериши лозимлигини кўрсатади.

■ Муаллиф ҳақида / Сведения об авторе / Author details

1. Эргашев Тўлқин Шокирович, БухДУ Иқтисодиёт кафедраси доценти, и.ф.ф.д (PhD) / доцент, к.э.н. (PhD) Эргашев Тулкин Шокирович БухГУ, кафедра экономики / Associate Professor, PhD in Economics Tulkun Shokirovich Ergashev Bukhara State University, Department of Economics

► t.sh.ergashev@buxdu.uz

■ ORCID: 0009-0007-4194-2853

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- [1]. Шумпетер И. Теория экономического развития. / И. Шумпетер. – Москва: Прогресс, 1982. – 455 с.
- [2]. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто. – Москва: Прогресс, 1990. – 255 с.
- [3]. Управление инновационными проектами: учеб. пособие. – Часть 1. – Методологии управления инновационными проектами / Т.В. Александрова [и др]; под ред. И.Л. Туккеля. – Санкт-Петербург: СПбГТУ, 1999. – 100 с.
- [4]. Рахимова С.А. Теория управления инновационным процессом. Вестник Омского университета. Серия «Экономика». 2014. № 4. – с. 54-61
- [5]. Howkins J. The Creative Economy: How People Make Money from Ides. 2nd Edition. London: "Penguin Books Ltd", 2013. – 291 pages.
- [6]. Флорида Р. Креативный класс. Люди, которые меняют будущее/ Пер. с англ. М.: Классика XXI, 2005.430 с
- [7]. Texeira P.N. Garry Becker's Early Work on Human Capital – Collaborations and Distinctiveness. IZA Journal of Labor Economics, No 3, Issue 12, 2014. – pp. 1-20. DOI: 10.1186/s40172-014-0012-2
- [8]. Drucker P.F. Post – Capitalist Society. – Oxford Butterworth: Heinemann, 1993 – p. 271
- [9]. Thurow L. Investment in Human Capital. – Belmont, 1970 y. – p. 78
- [10]. Мухамеджанова А.Г. Человеческий капитал Казахстана: формирование, состояние, использование. – Алматы: НИЦ Гылым, 2001 г. – 376 с.

Raqamli marketing strategiyalarida aida modeli asosida sotuv voryonkasi va xaridor hatti-harakatlarini ilmiy tahlil qilish

Jo'rayeva Saltanat Xo'jayorovna

Научный анализ воронки продаж и потребительского поведения на основе модели аida в стратегиях цифрового маркетинга

Джураева Салтанат Хужаёровна

Scientific analysis of the sales funnel and customer behavior based on the aida model in digital marketing strategies

Jurayeva Saltanat Khojayorovna

Received: September 17, 2025 Revised: September 20, 2025

■ Accepted: September 23, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya:** Ushbu maqolada O'zbekistonda raqamli marketing strategiyalarida AIDA modeli (Diqqat, Qiziqish, Istak, Harakat) qo'llanilishi, sotuv voryonkasining bosqichlarini tahlil qilish va xaridorlarni segmentlash orqali savdoni optimallashtirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, CPA va CPL ko'rsatkichlari asosida reklama kampaniyalarining samaradorligini baholash va sodiq mijozlar bazasini shakllantirish yo'llari ko'rsatib berilgan.
- **Kalit so'zlar:** Raqamli marketing, AIDA modeli, sotuv voryonkasi, CPA, CPL, konversiya, xaridor segmentatsiyasi, ROI.
- **Аннотация:** В статье рассматривается применение модели AIDA (Внимание, Интерес, Желание, Действие) в цифровом маркетинге Узбекистана, анализ этапов воронки продаж и сегментация клиентов для оптимизации продаж. Также освещается оценка эффективности рекламных кампаний на основе показателей CPA и CPL, а также формирование базы лояльных клиентов.
- **Ключевые слова:** Цифровой маркетинг, модель AIDA, воронка продаж, CPA, CPL, конверсия, сегментация клиентов, ROI.
- **Abstract:** This article explores the application of the AIDA model (Attention, Interest, Desire, Action) in Uzbekistan's digital marketing strategies, analyzing sales funnel stages and customer segmentation to optimize sales. Furthermore, it evaluates the effectiveness of advertising campaigns through CPA and CPL metrics and discusses strategies for building a loyal customer base.
- **Keywords:** Digital marketing, AIDA model, sales funnel, CPA, CPL, conversion, customer segmentation, ROI.

KIRISH

So'nggi yillarda global miqyosda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi marketing faoliyatida tub burilish yasadi. An'anaviy reklama kanallari tobora o'z ahamiyatini yo'qotib, ularning o'rnini interaktiv va ma'lumotlarga asoslangan raqamli vositalar egallamoqda. Bunday sharoitda kompaniyalar uchun iste'molchilar e'tiborini jalb etish, ularning qiziqishini uyg'otish va uzoq muddatli sodiq mijozlarga aylantirish masalalari strategik ahamiyat kasb etmoqda va izlanishlarga sabab bo'lmoqda.

Marketing nazariyasi va amaliyotida ushbu jarayonlarni samarali boshqarishga qaratilgan bir qator konseptual yondashuvlar mavjud. Shulardan eng dolzarb va keng qo'llaniladiganlardan biri sifatida — AIDA modelini ieltirishimiz mumkin. Mazkur model iste'molchining qaror qabul qilishdagi psixologik bosqichlarini — diqqatni jalb etish (Attention), qiziqish uyg'otish (Interest), istakni kuchaytirish (Desire) va harakatga undash (Action) jarayonlarini izchil ifodalaydi.

Sotuv voryonkasini AIDA modeli asosida tahlil qilish, bir tomondan, xaridor xatti-harakatlarining bosqichma-bosqich transformatsiyasini chuqur anglash imkonini bersa, ikkinchi tomondan, ularni samarali segmentlash orqali marketing strategiyalarini optimallashtirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolada AIDA modelining O'zbekistondagi biznes amaliyotiga tatbiqi, sotuv voryonkasi bosqichlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik hamda xaridorlarni segmentlash orqali savdoni optimallashtirish mexanizmlari tahlil etiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Raqamli marketing jarayonlarini tahlil qilishda AIDA modeli eng ko'p qo'llaniladigan nazariy asoslardan biri sifatida e'tirof etiladi. Kotler va Armstrong (2022) hamda Chaffey (2023)ning ta'kidlariga ko'ra, AIDA konsepsiyasi xaridorning e'tiborni jalb qilishdan tortib, yakuniy xarid harakatigacha bo'lgan qaror qabul qilish jarayonini bosqichma-bosqich tushuntirib beradi. Shu bois, ushbu model turli marketing strategiyalarini ishlab chiqishda metodologik asos vazifasini bajaradi.

So'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar (Smart Insights, 2024; Visual Paradigm, 2025) AIDA modelining raqamli marketing kanallarida — misol tariqasida, SEO, SMM, e-mail marketing va retargeting jarayonlarida keng qo'llanilayotganini ayta olamiz. Natijalar shuni tasdiqlaydiki, har bir bosqich uchun alohida vosita va kommunikatsiya usullarini tanlash aqsadli sotuv ko'rsatkichlarini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Sotuv voryonkasi samaradorligi masalasida Funnel.io (2024), MEF Solutions (2024) va Faster Capital (2025) hisobotlarida

o'z asini topgan. Ular kompaniyalar uchun asosiy muammolardan biri bu — xaridorlarning har bir bosqichda qisqarib borishi (churn rate) ekanini ta'kidlashadi. Ushbu oqish nuqtalarini aniqlash va CPA (Cost Per Acquisition) hamda CPL (Cost Per Lead) ko'rsatkichlarini optimallashtirish orqali sotuv jarayonini sezilarli darajada samaraliroq qilish mumkin.

Bundan tashqari, konversiya va mijozlarni segmentlash bo'yicha Patel (2023) hamda HubSpot Academy tomonidan taqdim etilgan ilmiy-uslubiy ishlarda xaridorlarni "sovuq", "iliq" va "qaynoq" segmentlarga ajratish strategiyasi keng yoritilgan. Bunda avtomatlashtirilgan nurturing yondashuvlari mijozlar bilan uzoq muddatli aloqalarni shakllantirishda asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, bir qator amaliy tadqiqotlar (Reddit PPC Forum, 2024; Convin.ai, 2024) shuni ko'rsatadiki, mijozning qaror qabul qilishida eng muhim omillardan biri bu — brendga bo'lgan ishonchdir. Aynan shu omil bir xil turdagi mahsulotni taklif qiluvchi ikki kompaniya o'rtasida sotuv hajmlaridagi farqni izohlash imkonini beradi.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili quyidagi xulosalarni keltirib chiqaradi:

1. AIDA modeli marketing nazariyasida xaridor xatti-harakatlarini izohlashning asosiy konseptual yondashuvi sifatida shakllangan.
2. Raqamli marketing sharoitida AIDA modelini bosqichma-bosqich qo'llash CPA va CPL ko'rsatkichlarini pasaytirishda samarali hisoblanadi.
3. Brend ishonchi va mijozlarni segmentlash strategiyasi sotuv natijalarini belgilovchi hal qiluvchi omillardan biridir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda raqamli marketingda AIDA modeli asosida sotuv voryonkasini tahlil qilish va xaridorlarni segmentlash orqali sotuv samaradorligini oshirish masalasi ko'rib chiqiladi. Metodologik yondashuv quyidagi bosqichlarni qamrab oladi:

1. Nazariy asoslarni o'rganish
 - Marketing nazariyasi, xususan, AIDA modeli (Attention – Interest – Desire – Action) konsepsiyasi tahlil qilinadi.
 - Sotuv voryonkasi tushunchasi va uning biznes jarayonlaridagi o'rnini aniqlanadi.
 - Xaridorlarni segmentlash bo'yicha ilg'or nazariyalar va amaliy yondashuvlar (demografik, xulqiy, "sovuq-iliq-qaynoq" modeli) o'rganiladi.
2. Ma'lumotlarni yig'ish
 - Raqamli marketingdagi CPA (Cost Per Action) va CPL (Cost Per Lead) ko'rsatkichlari haqidagi statistik ma'lumotlar

yig'iladi.

- O'zbekiston bozoridagi biznes kompaniyalarning ochiq ma'lumotlari va marketing kampaniyalarining tahlil

natijalari o'rganiladi.

- Sotuv voryonkasining har bir bosqichida konversiya ko'rsatkichlari bo'yicha amaliy misollar shakllantiriladi.

1-rasm. Sotuv voryonkasining bosqichlari

3. Analitik yondashuv

- Har bir bosqich uchun konversiya darajasi quyidagi formula orqali hisoblanadi:

- $CR = (\text{Bosqichdan keying bosqichga o'tganlar soni} / \text{Bosqichga kirganlar soni}) \times 100\%$

Misol:

10,000 sovuq mijoz → 2,000 iliq mijoz → 500 qaynoq → 150 xarid

$CR (\text{sovuq} \rightarrow \text{iliq}) = (2000 / 10000) \times 100\% = 20\%$

$CR (\text{iliq} \rightarrow \text{qaynoq}) = (500 / 2000) \times 100\% = 25\%$

$CR (\text{qaynoq} \rightarrow \text{xarid}) = (150 / 500) \times 100\% = 30\%$

- Drop-off points (oqish nuqtalari) aniqlanib, ularni kamaytirish bo'yicha strategik takliflar ishlab chiqiladi.

- Segmentlar kesimida CPA va CPL ko'rsatkichlari taqqoslanib, har bir segment uchun samarali marketing vositalari aniqlanadi.

4. Segmentlash metodlari

- Xaridorlar "sovuq", "iliq", "qaynoq" va "xarid qilgan" segmentlarga bo'linadi.

- Har bir segment uchun optimal marketing strategiyalari ishlab chiqiladi (Awareness marketing, retargeting, upsell va boshqalar).

- Segmentlash natijalari asosida iste'molchilarni bosqichma-bosqich xaridga yo'naltirish mexanizmi ishlab chiqiladi.

1-jadval.

Segmentlash natijalari asosida iste'molchilarni bosqichma-bosqich xaridga yo'naltirish mexanizmi

SEGMENT	O'RTACHA CPA (USD)	O'RTACHA CPL (USD)	STRATEGIK YO'NALISH
Sovuq	\$15–25	\$7–12	Awarenesskampaniyalari
Iliq	\$7–15	\$4–7	Emailmarketing, webinar
Qaynoq	\$3–8	\$2–4	Retargeting, CTA
Xarid qilgan	<\$3	—	LTV oshirish, upsell, sodiqlik

5. Tadqiqotning amaliy ahamiyati

- Olingan natijalar asosida kompaniyalar uchun sotuv voryonkasini optimallashtirish modeli taklif etiladi.

- CPA va CPL ko'rsatkichlarini pasaytirish orqali marketing sarmoyasining rentabelligi (ROI) oshiriladi.

- Xaridorlarning uzoq muddatli qiymati (Customer Lifetime Value – LTV)ni ko'paytirishga yo'naltirilgan strategiyalar ishlab chiqiladi.

Natijalar va tahlil

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, AIDA modeli asosida

sotuv voryonkasini tahlil qilish raqamli marketingda samaradorlikni oshirishning asosiy vositalaridan biridir. Har bir bosqichda CPA va CPL ko'rsatkichlarini pasaytirish orqali sotuv jarayoni iqtisodiy jihatdan maqbullashadi.

1. Bosqichma-bosqich yondashuvning ahamiyati. AIDA konsepsiyasining asosiy shiori "Sotmang, keyingi bosqichga o'ting" tamoyiliga asoslanadi. Bu yondashuv sovuq mijozni birdan xaridorga aylantirishga emas, balki uni asta-sekin "isitish"ga qaratilgan. Tadqiqot natijalarida ko'rsatildiki, biron-bir veb-saytga obuna bo'lgan foydalanuvchilarning atigi

5% atrofida qilari darhol xarid amalga oshiradi. Demak, asosiy vazifa mijoz bilan uzoq muddatli munosabat o'rnatishdan iborat.

2. Ishonch omilining ustuvorligi. Xaridorlarning xarid qilish qarori faqat mahsulotning funksional xususiyatlariga emas, balki brendga bo'lgan ishonch darajasiga ham bog'liq. Masalan, bir xil turdagi tovarni taklif qilayotgan ikki kompaniyadan biri yuqori sotuv ko'rsatkichlariga, ikkinchisi esa pastroq natijalarga ega bo'lishi kuzatildi. Buning sababi xaridorning brendlarga bo'lgan ishonch darajasidir.

3. Segmentlashning strategik roli. Segmentlashning asosiy maqsadi har bir bosqich uchun alohida ishonch strategiyasi ishlab chiqishdan iborat. Sovuq mijoz uchun kontent-marketing, iliq auditoriya uchun e-mail nurturing, qaynoq segment uchun CTA va chegirmalar, xarid qilgan segment uchun esa retention marketing ustuvor yo'nalish hisoblanadi.

4. Xaridorning zinapoya modeli. Tadqiqot natijalariga ko'ra, xaridor ishonchi asta-sekin shakllanadi va u mahsulotni bepul variantlardan boshlab, eng qimmat tovarlarga bosqichma-bosqich xarid qilishga moyillik bildiradi. Bu jarayon "mahsulot zinapoyasi" sifatida ifodalanadi.

5. Amaliy muammolar. Ko'plab korxonalar AIDA modeli va sotuv voryonkasini yetarlicha chuqur tahlil qilmaydi. Natijada, marketing tashabbuslari xaridorlarning haqiqiy ehtiyojlari bilan mos kelmaydi, bu esa kampaniyalarning samaradorligini pasaytirib, mijozlar bazasini toraytiradi.

Takliflar:

- Yuqoridagilardan elib chiqib, sotuv voryonkasining har bir bosqichida mijoz ishonchini oshirishga qaratilgan alohida strategiyalar ishlab chiqish.
- CPA va CPL ko'rsatkichlarini pasaytirish uchun marketing avtomatlashtirish va retargeting kampaniyalaridan foydalanish.
- Xaridorning ehtiyojlari va muammolarini chuqur o'rganib, ularga mos kontent hamda mahsulot zinapoyasi asosida bosqichma-bosqich takliflar berish.
- Brendga bo'lgan ishonchni oshirish uchun tavsiyanomalar, sinov-tajribaviy amaliyotlar, mijozlar sharhlari va real tajribalar asosida marketingni kuchaytirish

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Jo'rayeva Saltanat Xo'jayorovna — marketing yo'nalishi bo'yicha tadqiqotchi, Termiz iqtisodiyot va servis universiteti / Жураева Салтанат Хужаёровна — исследователь, по направлению маркетинг Термезский университет экономики и сервиса / Jurayeva Saltanat Khojayorovna — a researcher holding in Marketing Termez University of Economics and Service

► Saltanatjurayeva91@gmail.com

■ ORCID: 0009-0001-3111-9480

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Kotler, P., & Armstrong, G. (2022). Principles of Marketing. Pearson Education.
- [2]. Chaffey, D. (2023). Digital Marketing: Strategy, Implementation and Practice. Pearson Education.
- [3]. Patel, N. (2023). The Definitive Guide to Conversion Rate Optimization.
- [4]. Smart Insights. (2024). The AIDA Model: Examples and Application.
- [5]. HubSpot Academy. (2024). CPA/CPL Metrics and Lead Scoring.
- [6]. Funnel.io. (2024). Performance Report and KPI Monitoring.
- [7]. Convin.ai. (2024). Sales Funnel Optimization.
- [8]. MEF Solutions. (2024). Sales Funnel Analysis.
- [9]. Visual Paradigm. (2025). Online AIDA Funnel Templates.

Moliya, kredit va
investitsiya

Финансы, кредит
и инвестиции

Finance, credit and
investment

Investitsiyalarning iqtisodiy mazmuni, mohiyati va mintaqa iqtisodiyotida tutgan o'рни

Ibragimov Nodir Nusriddinovich

Экономическое содержание, суть инвестиций и их место в экономике региона

Ибрагимов Нодир Нусриддинович

Economic content, essence of investments and their place in the regional economy

Ibragimov Nodir Nusriddinovich

Received: September 1, 2025 Revised: September 3, 2025

■ Accepted: September 7, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya:** Ushbu maqolada investitsiyalarning turli jihatlarini o'rganish va ularning iqtisodiy oqibatlarini o'rganishga qaratilgan. Turli xil nazariy asoslar va empirik dalillarni o'rganish orqali biz bu haqda keng qamrovli tushunchaga ega bo'lishimiz mumkin investitsiyalar iqtisodiy o'sishni boshqarishda va ularning samaradorligiga ta'sir qiluvchi omillarda rol o'ynaydi. Bundan tashqari, ushbu ilmiy maqola investitsiyalarning har xil turlarini tahlil qiladi va ularning mikro va makroiqtisodiy darajalarga ta'sirini baholaydi. Tizimli tahlil orqali biz investitsiyalarning iqtisodiy mazmuni va mohiyatini yoritib berishimiz va ularning iqtisodiy rivojlanishdagi ahamiyati to'g'risida tushuncha berishimiz mumkin.
- **Kalit so'zlar:** Investitsiya, empirik dalil, iqtisod, daromad, resurs, ko'chmas mulk, YAIM, investor.
- **Аннотация:** В данной статье исследуются различные аспекты инвестиций и их экономические последствия. Изучая различные теоретические основы и эмпирические данные, мы можем получить комплексное понимание того, какую роль инвестиции играют в управлении экономическим ростом и факторах, влияющих на их эффективность. Кроме того, эта научная статья анализирует различные виды инвестиций и оценивает их влияние на микро- и макроэкономические уровни. Путем системного анализа мы можем осветить экономическое содержание и суть инвестиций и дать представление о их значении в экономическом развитии.
- **Ключевые слова:** инвестиция, эмпирическое доказательство, экономика, доход, ресурс, недвижимость, ВВП, инвестор.
- **Abstract:** This article focuses on studying various aspects of investments and their economic consequences. By examining different theoretical foundations and empirical evidence, we can gain a comprehensive understanding of the role investments play in managing economic growth and the factors that influence their effectiveness. Additionally, this scientific article analyzes different types of investments and assesses their impact on micro and macroeconomic levels. Through systematic analysis, we can illuminate the economic content and essence of investments and provide insight into their importance in economic development.
- **Keywords:** Investment, empirical evidence, economy, income, resources, real estate, GDP, investor.

KIRISH

Mamlakatimizda bugungi kunda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarni, iqtisodiyotni keng miqyosda modernizatsiyalash borasidagi sa'yi-harakatlarning yanada kuchaytirilishi sanoat korxonalarida texnika va texnologiyalarni keng joriy etish hamda investitsiyalar jalb qilish doirasini kengaytirish va ulardan imkon darajasida samarali foydalanishni taqozo etadi. Chunki mamlakatimizda zamonaviy bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida ishlab chiqarishni vujudga kelishiga, ya'ni turli mulkchilik shaklidagi korxonalarni yuzaga kelishiga sabab bo'ldi va o'z faoliyatlarini jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvi uchun investitsiyalarni jalb etish bilan iqtisodiy sharoit yaratadi. Mamlakatlar iqtisodiyotining rivojlanishi va iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda investitsiyalar muhim o'rin tutadi. Jumladan, bugungi kunga kelib chet el investitsiyalari har bir iqtisodiyot rivojlanishida zarur omil bo'lib hisoblanmoqda. Bugungi kunda rivojlangan investitsion faoliyatning yo'lga qo'yilishini hukumatimizning yuritayotgan oqilona investitsiya siyosatining mahsuli ekanligini ta'kidlash lozim. Prezidentimiz Sh.Mirziyoev o'z ma'ruzalarida Xalqimizning fidokorona mehnati bilan 2019 yil-Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yilida salmoqli natijalarga erishdik. Barcha sohalaridagi ijobiy natijalar qatorida investitsiyalar hajmi ham sezilarli darajada oshdi. Ayniqsa, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar 4,2 milliard AQSH dollarini tashkil etib, 2018 yilga nisbatan-mana shu raqamga e'tiboringizni qaratmoqchiman:

ADABIYOTLAR TAHLILI

Xorijiy davlatlarda qishloq xo'jaligini innovatsion boshqarish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini diversifikatsiyalash, qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish, qishloq xo'jaligini tartibga solish, qishloq xo'jaligini barqaror rivojlanishi va uning to'siqlari va oqibatlari ko'pgina olimlar va tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Jumladan, Yan Su, Xianping Wang, Rozelia Laurett, Arminda Paco, Emerson Wagner Mainardes, Jessica Rudnick, Meredith Niles, Mark Lubell, Laura Cramer [2] va boshqalar ilmiy izlanishlarida mazkur masalalar tadqiq qilingan.

MDH olimlaridan Кравченко Р.Г.[3], Цвиль М.М., Шумилиа В.Е., Синельников В.М., Корсун Н.Ф., Марков А.С., Подашевская Е.И., Ерешко Ф.И., Меденников В.И., Кульба В.В., Носонов А.М., Иванова И.А., Савкин В.И., Нам М.А., Байдаков А.А.[4], Муратова Л.Г., Сальников С.Г., Горбачев М.И.[5] asarlarida qishloq xo'jaligida iqtisodiy jarayonlarni matematik modellashirish, ekonometrik tahlil

va modellashirish, iqtisodiy tavakkalchiliklarni prognozlash kabi masalalar hamda ularning yechimi yoritib berilgan.

Shuningdek, mamlakatimiz korxonalarida investitsion va innovatsion faoliyatning yanada rivojlantirishga qaratilgan muammolarni o'rganish, innovatsion faoliyatning samaradorligi, avvalambor, mamlakatda innovatsion muhitni yaxshilashga qaratilgan qonunlar doirasida yagona huquqiy me'yorlar tizimini shakllantiradigan institutsional asoslarni ishlab chiqish darajasiga bog'liq ekanligidan dalolat beradi. [6]Iqtisodiyotning real va moliyaviy sektorlarida xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning innovatsion faoliyati va o'zaro ta'siri an'anaviy munosabatlarning iqtisodiy tizimlarni rivojlantirishga ta'sirini kuchaytiradi hamda ularning tuzilmasida iqtisodiy munosabatlarning yangi ko'rinishlarini shakllantiradi, bu esa bozorni tiklaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada tizimli tahlil, analiz va sintez, induksiya va deduktsiya, statistik va ekspert baholash, ilmiy abstraksiyalash va boshqa usullardan keng foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ekonometrika iqtisodiy munosabatlarni baholash, iqtisodiy nazariyalarni sinovdan o'tkazish, hukumat va biznes subyektlari tomonidan amalga oshirilayotgan siyosat samaradorligini baholash hamda amalga oshirishning statistik usullarini ishlab chiqishga asoslanadi. Amaliyotda ekonometrikaning eng keng tarqalgan qo'llanilishi bu foiz stavkalari, inflyatsiya darajasi va yapli ichki mahsulot kabi muhim makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni bashorat qilishdir.

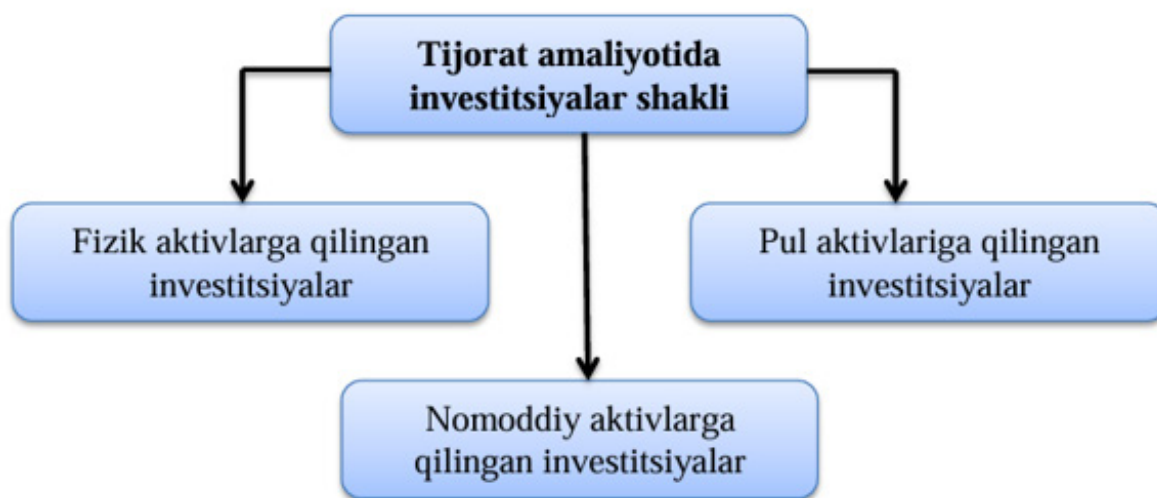
Ekonometrik tahlilni amalga oshirishdagi birinchi vazifa bu mos model turini tanlash hamda uni shakllantirish hisoblanadi. Shu o'rnida model tushunchasi qisqacha ta'rif berib o'tmoqchimiz. Model tushunchasiga to'xtaladigan bo'lsak, u real jarayonlarni soddalashtirgan holda ifodalashga xizmat qiluvchi matematik tenglama hisoblanadi. Modellarni tuzish va ulardan foydalanishda murakkablik darajasiga alohida e'tibor qaratiladi. Ko'pchilik olimlar soddalik tarafdorlari bo'lishadi, chunki oddiy modellarni tushunish, nazariyalarni ma'lumotlar asosida empirik tarzda sinash nisbatan osonroq hisoblanadi.

Iqtisodiy mohiyatiga ko'ra, investitsiyalar asosiy va aylanma kapitalni yaratish, kengaytirish yoki rekonstruksiya qilish va qayta qurollantirish uchun qilinadigan harajatlardir. Investitsiyaning muhim jihatlaridan yana biri innovatsion loyihalarni moliyalashtirish va tadbirkorlikning ayrim sohalarini rivojlantirish uchun investitsiyalarni o'rni beqiyosligi bugungi kundagi muhim masaladir. Shu bois ham milliy iqtisodiyot sohalariga tashqi va ichki investitsiyalar oqimini faollashtirish iqtisodiy yuksalishning yangi

bosqichini boshlab beradigan asosiy omil hisoblanadi. Investitsiyalar har qanday iqtisodiyotni harakatga keltiruvchi va uning taraqqiyotini ta'minlovchi kuchdir. Shu bois barcha imkoniyatlarni ishga solib iqtisodiyotga yo'naltiriladigan investitsiyalar xajmini oshirishga xizmat qilish uchun shart-sharoit yaratishga qaratilgan investitsiya ta'rifini va uning shakllarini asoslash muhimdir. Tijorat amaliyotida investitsiyalarning uch shakli bo'lib ular bir-biridan o'zaro farqlanadi (1.1-rasm). Fizik aktivlar deganda, asosiy ishlab chiqarish vositalari, ya'ni ishlab chiqarish binolari va inshootlari hamda xizmat muddati bir yildan ortiq bo'lgan har qanday mashina va uskunarlar tushuniladi. Pul aktivlari deganda, boshqa jismoniy va yuridik shaxslardan pul mablag'larini olish huquqi, masalan, bankdagi depozitlar, aksiyalar, obligatsiyalarni anglatadi. Nomoddiy aktivlar xodimlarni qayta tayyorlash yoki malakasini oshirish dasturlarini amalga oshirish, litsenziyalar sotib olish, savdo belgilarini ishlab chiqarish natijasida firma ega bo'ladigan boyliklardir.

Investitsiyaning uch shakli orasida eng muhimi va hozirgi sharoitda rivojlanish bosqichida turganlaridan biri pul

aktivlariga qilingan investitsiyalar bo'lib hisoblanadi. Qimmatbaho qog'ozlarga qilinadigan investitsiyalar portfel investitsiyalari, fizik aktivlariga qilinadigan investitsiyalar esa real investitsiyalar deb e'tirof etiladi. Umuman olganda mablag'larni real aktivlarga yoki moliyaviy aktivlarga investitsiyalash mumkin. Barcha turdagi investitsiyalar milliy iqtisodiyotni rivojlantirish aksi bo'lib hisoblanadi. Ayniqsa yirik korxonalar barpo etish, 15 innovatsion loyihalarni investitsiyalar orqali moliyalashtirish va tadbirkorlikning ayrim sohalarini rivojlantirish uchun investitsiyalarning o'rni beqiyosdir. Ushbu investitsiya shakllari har qanday korxona iqtisodiyotini harakatga keltiruvchi va uning raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Moliyaviy investitsiyalar, real investitsiyalar, to'g'ridan-to'g'ri, portfel investitsiyalari va spekulativ investitsiyalarni o'z ichiga olgan investitsiyalarning bir nechta toifalari mavjud. Moliyaviy investitsiyalar deganda jismoniy yoki yuridik shaxs aksiyalar, obligatsiyalar yoki investitsiya fondlari kabi moliyaviy aktivlarni daromad olishni kutgan holda sotib oladigan investitsiyalar tushuniladi.

1-rasm. Tijorat amaliyotida yo'naltiriladigan investitsiyalarning shakllari

Boshqa tomondan, haqiqiy investitsiyalar ko'chmas mulk, texnika yoki infratuzilma kabi moddiy aktivlarni sotib olish yoki qurishni o'z ichiga oladi. To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar daromad olish maqsadida mahalliy yoki xalqaro miqyosda korxonalar yoki korxonalar tashkil etishni o'z ichiga oladi. Portfel investitsiyalari mablag'larni mutaxassislar tomonidan boshqariladigan diversifikatsiyalangan aktivlar portfeliga joylashtirishni talab qiladi. Va nihoyat, spekulativ investitsiyalar yuqori darajadagi xavf bilan tavsiflanadi va ko'pincha murakkab moliyaviy vositalarni o'z ichiga olgan katta daromad olishni maqsad qiladi. Investitsiyalarning har xil turlarini tushunib,

shaxslar tavakkalchilikka chidamliligi, moliyaviy maqsadlari va daromad olish potentsialiga qarab ongli ravishda tanlov qilishlari mumkin.

Investitsiya strategiyalari investitsiya qarorlarini qabul qilishning hal qiluvchi jihati bo'lib, investitsiya maqsadlariga erishishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu strategiyalar investorlarni moliyaviy resurslarini samarali taqsimlash va ularning daromadlarini maksimal darajada oshirishga yo'naltirish uchun mo'ljallangan. Odatda ishlatiladigan strategiyalardan biri aktivlarni taqsimlash yondashuv, bu aksiyalar, obligatsiyalar va ko'chmas mulk kabi turli xil aktivlar sinflari bo'yicha investitsiyalarni diversifikatsiya

qilishni o'z ichiga oladi. Portfelni diversifikatsiya qilish orqali investorlar umumiy xavfni kamaytirishi va o'z daromadlarini oshirishi mumkin. Bundan tashqari, investorlar faol yoki passiv investitsiya strategiyasini ham qabul qilishlari mumkin. Faol strategiyalar portfelni faol boshqarishni va daromadni maksimal darajada oshirish uchun bozor tendentsiyalari va iqtisodiy sharoitlar asosida tez-tez o'zgarishlarni o'z ichiga oladi. [7] Boshqa tomondan, passiv strategiyalar indeks fondlariga sarmoya kiritishni o'z ichiga oladi yoki birja-ma'lum bir bozor indeksini aks ettiradigan, uning ishlashiga mos keladigan mablag'lar. Oxir oqibat, investitsiya strategiyalari investorlarga ongli qarorlar qabul qilish va murakkab va o'zgaruvchan investitsiya landshaftida harakat qilish imkonini beruvchi muhim vositalardir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, investitsiyalar mamlakatning iqtisodiy o'sishi va rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ular nafaqat iqtisodiy faoliyatni rag'batlantiradi, balki ish bilan ta'minlash imkoniyatlarini yaratadi, samaradorlikni oshiradi va innovatsiyalarni rivojlantiradi. Investitsiyalar orqali resurslar samarali taqsimlanib, quyidagilarga olib keladi yaxshilangan turmush darajasi va farovon jamiyatlar. Hukumatlar va siyosatchilar uchun qulay siyosatni amalga oshirish, siyosiy barqarorlikni ta'minlash, shaffoflik va hisobdorlikni oshirish orqali investitsiyalar uchun qulay muhit yaratish juda muhimdir. Bundan tashqari, jismoniy shaxslar va korxonalar xavflarni kamaytirish va daromadlarni ko'paytirish uchun investitsiya qarorlarini qabul qilishdan oldin ehtiyot bo'lishlari va puxta tadqiqotlar o'tkazishlari kerak. Investitsiyalarning iqtisodiy mazmuni va mohiyatini tushunib, manfaatdor tomonlar barqaror iqtisodiyotni boshqarish uchun investitsiyalar salohiyatidan samarali foydalanishlari mumkin.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Ibragimov Nodir Nusriddinovich Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi / Ибрагимов Нодир Нусриддинович Экономическое содержание, суть и место инвестиций в региональной экономике Ургенчский государственный университет независимый исследователь / The economic content, essence, and role of investments in the regional economy / Ibragimov Nodir Nusriddinovich Urgench State University independent researcher

► nodirnusriddinovich@gmail.com

■ ORCID: 0000-0004-6639-0722

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. O'zbekiston Respublikasining "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi qonuni. 25.12.2019. O'RQ- 598.
- [2] <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/overview>
- [3] Yan Su, Xianping Wang. Innovation of agricultural economic management in the process of constructing smart agriculture by big data. Sustainable Computing: Informatics and Systems. Volume 31. 2021. 100579. ISSN 2210-5379.
<https://doi.org/10.1016/j.suscom.2021.100579>;
- Goetz, Renan. (1997). Diversification in Agricultural Production: A Dynamic Model of Optimal Cropping to Manage Soil Erosion. American Journal of Agricultural Economics. 79. 341-356. 10.2307/1244134.; Ademola A. Adenle, E. Jane Morris, Govindan Parayil. Status of development, regulation and adoption of GM agriculture in Africa: Views and positions of stakeholder groups. Food Policy. Volume 43. 2013. Pages 159-166.
- [4] Кравченко Р. Г. Математическое моделирование экономических процессов в сельском хозяйстве. – М.: Колос, 2009. – 424 с.; Цвиль М.М., Шумилина В.Е. Эконометрический анализ и моделирование в сельском хозяйстве.
- [5] Muxammadiyeva Yu.Yu. Mintaqa salohiyatini oshirishda innovatsiyalar va investitsiyalarni rag'batlantirishda klaster yondashuvining o'rni. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14871999>
- [6] Байдаков А.А. Прогнозирование структурных изменений развития аграрного предпринимательства: дис. ... канд, экон. наук: 08.00.05 / Байдаков Александр Андреевич – Ставрополь, 2016. – 239 с.;
- [7] Горбачев М.И. Экономико-математическое моделирование сценариев информатизации сельского хозяйства// Международный сельскохозяйственный журнал. 2018. №4. С. 23-27.

O'zbekistonda davlat investitsiya siyosati va bugungi investitsion muhit

Murtazayev Nurbek Rashidovich

Государственная инвестиционная политика и современная инвестиционная ситуация в Узбекистане

Муртазаев Нурбек Рашидович

State investment policy and today's investment environment in Uzbekistan

Murtazaev Nurbek Rashidovich

Received: September 17, 2025 Revised: September 20, 2025

■ Accepted: September 23, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya:** Maqolada xorijiy investitsiyalarning mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishdagi ahamiyati, ularning mazmun-mohiyati aks ettirilgan. Mamlakatga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni hozirgi kundagi holati, shuningdek jalb qilishni faollashtirish choratadbirlar to'risida takliflar keltirib o'tilgan.
- **Kalit so'zlar:** Xorijiy investitsiya, investitsiya loyihalari, investitsiya dasturi, investitsiya muhiti, investitsion siyosat.
- **Annotation:** The article reflects the importance and essence of foreign investments in the development of the country's economy. It analyzes the current state of attracting foreign investments and presents proposals for measures to enhance their inflow.
- **Key words:** Foreign investment, investment projects, investment program, investment environment, investment policy.
- **Аннотация:** В статье отражены значение и сущность иностранных инвестиций в развитии экономики страны. Рассмотрено текущее состояние привлечения иностранных инвестиций, а также предложены меры по их активизации.
- **Ключевые слова:** Иностранные инвестиции, инвестиционные проекты, инвестиционная программа, инвестиционная среда, инвестиционная политика.

KIRISH

O'zbekistonda iqtisodiy islohotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biri – investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishdir. Investitsiyalar ishlab chiqarish quvvatlarini yangilash, yangi korxonalar ochish, ish o'rinlari yaratish va eksport salohiyatini oshirish orqali mamlakat iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi. [1]

Mamlakatimizda bugungi kunda investorlar sarmoyadorlar uchun qulay investitsiya muhiti barpo etilgan va bu qulaylik o'z samarasini bermoqda. sarmoyadorlarni jalb qilish bir tomondan yangi texnologiyalarni, boshqarish tajribasi, bilimlarni va mamlakatda barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash, boshqa tomondan respublikaning boy resurslari va ishlab chiqarish imkoniyatlarining jahon xo'jaligiga qo'shilish hisobiga umumjahon iqtisodiy imkoniyatlarini

kuchaytiradi. Xususan, Prezident Sh.M.Mirziyoyev tomonidan tasdiqlangan 2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasining 26-maqsadi quyidagicha nomlangan: "Mamlakatda investitsiya muhitini yanada yaxshilash va uning jozibadorligini oshirish, kelgusi besh yilda 120 milliard AQSH dollari, jumladan 70 milliard dollar xorijiy investitsiyalarni jalb etish choralarini ko'rish"[2].

- Statistik tahlil – Davlat statistika qo'mitasi va Markaziy bank ma'lumotlari asosida.
- Qiyosiy tahlil – 2020–2024 yillardagi investitsiya oqimlari dinamikasi tahlil qilindi.
- Ilmiy umumlashtirish – xalqaro tashkilotlar ma'lumotlari bilan taqqoslandi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

TAHLIL VA NATIJALAR

1-jadval.

2020–2024 yillarda investitsiyalar dinamikasi

YIL	JAMI INVESTITSİYALAR (TRLN SO'M)	XORIJIY INVESTITSİYALAR (TRLN SO'M)	O'SISH (%)
2020	212.0	45.3	-
2021	225.5	50.1	+6.3
2022	250.7	59.8	+11.2
2023	280.4	71.5	+11.7
2024	310.0	80.2	+10.5

2024-yilda O'zbekistonda asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar hajmi 310 trln so'mni tashkil qiladi, o'tgan yilga nisbatan 105.0% foizga o'sish ko'zatilgan.

-Jami investitsiyalar 2020–2024 yillarda 212 trln so'mdan 310 trln so'mgacha o'sdi (taxminan 46%).

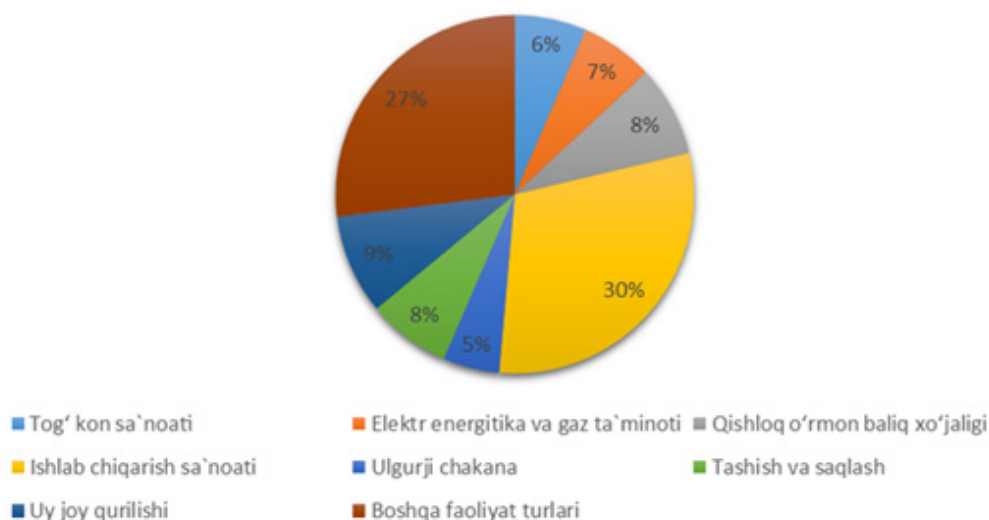
- Xorijiy investitsiyalar 45.3 trln so'mdan 80.2 trln so'mgacha o'sib, 76% o'sish qayd etildi.

O'sish sur'ati 2021 yilda 6.3% bo'lib, keyingi yillarda 10–12%

atrofida barqaror saqlandi.

Asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalarning texnologik tarkibi 53.8% yangi qurilish ishlariga, 28.6% Kengaytirish rekonstruksiya va modernizatsiyaga yo'naltirilgan bo'lsa qolgan, 17.6% boshqa yo'nalishlarga yo'naltirilgan. Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha asosiy kapitalda o'zlashtirilgan investitsiya o'lishi (1-rasm)

Iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha asosiy kapitalda o'zlashtirilgan investitsiya ulishi

1-rasm. Iqtisodiyot faoliyat turlari bo'yicha asosiy kapitalda o'zlashtirilgan investitsiyalar[1]

1.Tog' kon sa'noati 6.5%

2.Elekt energetika va gaz ta'minoti 6.6%

3.Qishloq o'rmon baliq xo'jaligi 8.2%

4.Ishlab chiqarish sa'noati 30.1%

5.Ulgurji chakana 5.1%

6.Tashish va saqlash 7.5%

7.Uy joy qurilishi 9. %

8.Boshqa faoliyat turlari 27. %

Moliyalashtirish manbalari bo'yicha asosiy kapitalning investitsiya tarkibi

Bundan 13.7% markazlashgan moliyalashtirish mablag'lari hisobidan 86.3% esa markazlashmagan moliyalashtirish mablag'lari hisobidan amalga oshirilgan.

Moliyalashtirish manbalari bo'yicha asosiy kapitalning investitsiya tarkibi

Bundan 13.7% markazlashgan moliyalashtirish mablag'lari hisobidan 86.3% esa markazlashmagan moliyalashtirish mablag'lari hisobidan amalga oshirilgan.

Yuqoridagi ma'lumotlarga tayanadigan bo'lsak bugungu kunda asosiy investitsiya mamlakatimizda ishlab chiqarish sohasiga qaratilgan kelgusida har bir sohani revoji uchun alohida loyihalar va investitsiyon muhitni shakllantirishga qaratilgan ishlar olib borilmoqda

O'zbekiston Markaziy Osiyo mintaqasining markaziy va shimoliy-g'arbiy qismida, Amudaryo va Sirdaryo daryolari oralig'ida joylashgan. Shu bilan birga O'zbekiston Markaziy osiyo mintaqasining barcha davlatlari bilan chegaradosh bo'lgan yagona davlatdir.

O'zbekiston hududi jahon sivilizatsiyasining ajoyib go'shalaridan biridir. Bu Sharq va G'arbni birlashtirgan, ular madaniyati va diniy qadriyatlarini mujassam eta olgan, o'z mehnatlari bilan dunyo sivilizatsiyasining barqarorlashuviga hissa qo'shgan buyuk allomalar yashab ijod etgan o'lka.

Mamlakatimizda investitsiyalarni jalb qilish va investorlar huquq va erkinliklarini jahon standarti asosida tashkil qilish bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirilganligi, qonun va qarorlar qabul qilinganligini yoritildi. Xususan qashqadaryo viloyatiga kiritilgan investitsiyalar va amalga oshirilgan loyihalar yuzasida atroflicha tadqiq etib o'rganildi, shuni aniq ayta olamanki investitsiya mamlakatimiz, viloyatlarimiz, tumanlarimiz rivoji uchun eng muhim omillardan biri bo'lib xizmat qiladi bizda bor resurslarga samarali investitsiyalarni jalb qilsak tuman va shaharlar rivoji va iqtisodiy samara yuqori bo'ladi, va investitsiya faoliyatida jadal rivojlanishga erishiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yuqoridagi takliflarni amaliyotda joriy etish milliy iqtisodiyotimizga xorijiy

investitsiyalarni jalb etishni yanada faollashtirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Prezident 09.01.2020 yildagi "O'zbekiston Respublikasining 2020-2022 yillarga mo'ljallangan Investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4563-son qarorni imzoladi [3]. Shu qaror bilan O'zbekiston Respublikasining 2020 -2022 yillarga mo'ljallangan Investitsiya dasturi tasdiqlandi. Buning natijasida ishlab chiqarishni texnik va texnologik jihatdan uzluksiz yangilab borish, iqtisodiyotda chuqur tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, sanoatni modernizatsiya va diversifikatsiya qilishni izchil davom ettirish kelgusida mamlakatimizda investitsion siyosatni to'liq amalga oshirish imkoniyatini yaratiladi. Investitsiyalar O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlaydigan strategik omildir. Ular sanoatni modernizatsiya qilish, infratuzilmani yaxshilash va yangi ish o'rinlari yaratishda asosiy vosita hisoblanadi. Kelgusida investitsiya siyosatini diversifikatsiya qilish va innovatsiyalarga yo'naltirish zarur.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Murtazaev Nurbek Rashidovich dotsent v.b. Qarshi davlat texnika universiteti / Муртазаев Нурбек Рашидович, и.о. доцента, Каршинский государственный технический университет / Murtazaev Nurbek Rashidovich, acting associate professor, Karshi State Technical University

► nurbekrashidovich@gmail.com

■ ORCID: 0009-0006-7716-6000

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi PQ-4937-son Qonuni 9.12.2019 yil.
- [2]. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" gi Farmoni. 18.01.2022 yil.
- [3]. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "2021-2023 yillarga mo'ljallangan investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4937-sonli Qarori 28.12.2020 yil.
- [4]. Karimov N.G., Xojimatov R. X., Razzoqov X.J. Investitsiya. "Iqtisodiyot".-T-2019., O'quv qo'llanma. – B. 75-76.
- [5]. Qosimov M.S. Investitsiya loyihalari tahlili. Darslik.-T: "Innovatsion rivojlanish nashriyot matbaa-uyi" – 2021. -B. 65-67.
- [6]. N.R.Murtazayev. "Investitsiya va innovatsiyalar". Tajriba mashg'ulotlari (o'zbek, rus va ingliz tillarda.). O'quv qo'llanma.-Qarshi: "Intelekt", 2025, 481b.
- [7]. Murtazayev N.R. Investitsiyalarni jalb etish istiqbollari. // Xorazm ma'mun akademiyasi axborotnomasi

-1/2-2024 38-41

Investitsiyalar hisoboti.

[8]. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi.

Soliq tizimi modernizatsiyasi samarali tadbirlariga oid xorij tajribalari

Nomazov Baxrom Bobomuradovich

Зарубежный опыт эффективных мер по модернизации налоговой системы

Номазов Бахром Бобомурадович

Foreign experiences of effective measures for modernization of the tax system

Nomazov Bakhrom Bobomuradovich

Received: September 17, 2025 Revised: September 20, 2025

■ Accepted: September 23, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya:** Maqolada xorijiy mamlakatlar soliq amaliyotidagi soliq tizimi modernizatsiyasining samarali tadbirlarini samarali o'zlashtirish orqali milliy soliq amaliyotimizni takomillashtirish zarurligi ko'rib chiqilgan. Shuningdek, soliq tizimi modernizatsiyasi samarali tadbirlariga oid xorij tajribalarini o'rganish natijasida soliq tizimini modernizatsiyalash bo'yicha xulosa va takliflar ishlab chiqilgan.
- **Kalit so'zlar:** soliq, modernizatsiya, tizim, soliq siyosati, model, soliq turlari, soliq nazorati, soliq organlari, investitsiya.
- **Аннотация:** В статье рассматривается необходимость совершенствования отечественной налоговой практики путем внедрения эффективных мер по модернизации налоговых систем в налоговую практику зарубежных стран. Также в результате изучения зарубежного опыта применения эффективных мер по модернизации налоговых систем разработаны выводы и предложения по модернизации налоговых систем.
- **Ключевые слова:** налог, модернизация, система, налоговая политика, модель, виды налогов, налоговый контроль, налоговые органы, инвестиции.
- **Abstract:** The article examines the need to improve our national tax practice by effectively adopting effective measures for tax system modernization in the tax practice of foreign countries. Also, as a result of studying foreign experiences regarding effective measures for tax system modernization, conclusions and proposals for tax system modernization were developed.
- **Key words:** tax, modernization, system, tax policy, model, types of taxes, tax control, tax authorities, investment.

KIRISH

Soliq tizimi modernizatsiyasining tizimli muammolari hamda ustuvor yo'nalishlari, iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishda soliqlarning roli, soliq majburiyati va soliqdan qarzдорlik masalalari, xalqaro soliq munosabatlarini takomillashtirish har qanday mamlakat iqtisodiy siyosatida alohida o'rin egallaydi va davlatni ushbu masalalarga oid tezkor, operativ va strategik tadbirlari ijrosini ta'minlashga undaydi.

Soliq tizimi modernizatsiyasi samarali tadbirlariga oid xorij tajribalarini o'rganish, tegishli tahlil va umumlashtirishlar orqali ularning e'tiborli jihatlarini tanlab olish, u yoki bu mamlakat boy ijobiy tajribalaridan samarali foydalanish har qanday mamlakat milliy soliq tizimi taraqqiyoti muammolarini ijobiy hal etishda juda muhimdir.

Biroq, ta'kidlash joizki, jahon soliq amaliyotining istalgan davlatiga xos u yoki bu qarorning mutloq ustunlikka ega bo'lgan maqbul shakli mavjud emas, soliq tizimi modernizatsiyasi samarali tadbirlariga oid u yoki bu vositaning, yangi tartib yoxud uslubiyotning qo'llanishi mamlakatdagi iqtisodiy, ijtimoiy va hatto siyosiy holat bilan bog'liqdir. Lekin shunga qaramay, soliq tizimi taraqqiyotining ayrim modellariga xos bo'lgan hamda keng qo'llaniladigan samarali vosita va tadbirlarini tajriba-sinov tarzida qo'llash va ulardan maqbullarini amaliyotda foydalanishga tavsiya etish mumkin.

Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, xorijiy investitsiyalarni ko'paytirish hisobidan tarkibiy o'zgarishlarni qat'iy davom ettirish, soliq-byudjet siyosatini yanada

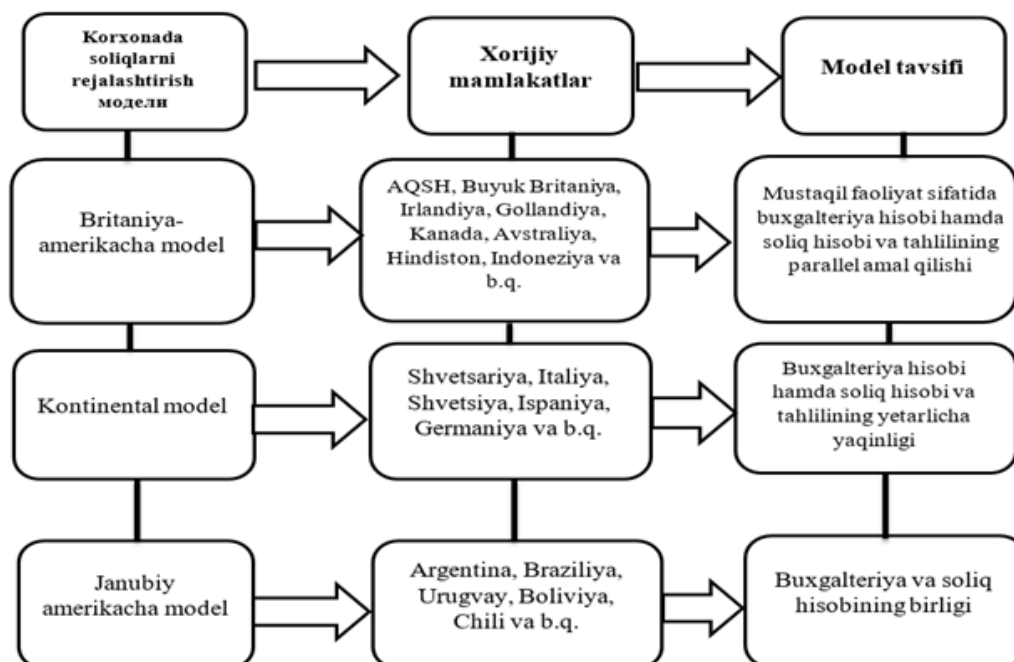
chuqurlashtirish, yirik va kichik biznes hamda xususiy tad-birkorlikni qo'llab-quvvatlashdan iborat. Bu vazifalarni amalga oshirishda yetakchi iqtisodchilar tomonidan xorijiy davlat-larda olib borilayotgan soliq siyosati va soliq tizimining amaldagi holati tahlilini olib borish hamda ulardagi ilg'or tajriba-larni milliy soliq tizimiga qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Biz tadqiqotlarimizni olib borish jarayonida kuzatish, jamlash va guruhlash, taqqoslash, analiz va sintez metodlaridan keng foydalandik. Xorij olimlari tadqiqotlari va adabiyotlari tahlilini o'tkazdik. Soliq tizimiga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlarni tahlil qildik. Shuningdek, tadqiqotlarimiz natijadorligini ta'minlash maqsadida soha vakillaridan so'rovnomalar oldik. Tahlil va natijalar

Rivojlangan mamlakatlar soliqqa tortish bo'yicha nisbatan ko'proq tajribaga egadir-lar, chunki ularda zamonaviy ko'rinishdagi soliq tizimi o'tgan asrning 60-70 yillarida shakllangan. O'zbekistonda esa mustaqillikka erishgandan so'ng soliq tizimi yangidan shakllantirildi va bugungi kunda islohotlar natijasida mo'tadil tizimga aylandi.

Rivojlangan bozor iqtisodiyotiga ega bo'lgan chet el mamlakatlarida keng imtiyoz-lar va chegirmalarga ega bo'lgan progressiv soliq stavkali to'g'ri soliqqa tortish mexa-nizmi yetakchilik qiladi. Chet mamlakatlar-ning byudjetni shakllantiruvchi asosiy soliq stavkalari darajasi O'zbekiston soliq stavkalariga nisbatan ancha yuqoridir. Ayrim soliqlar masalan, meros va hadya solig'i O'zbekiston soliq tizimida mavjud emas.

1-rasm. Xorijiy mamlakatlar soliq amaliyotida korporativ soliqlarni rejalashtirish modellari xususiyatlari.

Avvalombor, rivojlangan davlatlar soliq amaliyotida hozirda bo'lgan soliq turlari tahlili tasdiqlashicha, soliqlar tizimiga xos bo'lgan ayrim noan'anaviy soliq turlari, ular elementlarining g'ayrioddiylik yoki alohidaligi, davlat soliq siyosatidagi barqarorlik va maqsadga yo'naltirilganlik, soliq rag'batlari va preferensiya xususiyatidagi davlat qo'llab-quvvatlashlarining manzilliligi hamda ijrosining nazorat orqali qat'iy ta'minlanishi, intizomli va intizomsiz soliq to'lovchilarga davlat munosabatining qat'iyligi, soliq organlari

tomonidan soliq to'lovchilarga ko'rsatilayotgan xizmatning qanoatlanarliligi darajasining o'sib borayotganligi, soliq munosabatlari ishtirokchilari faoliyatini baholashda gorizontol monitoringdan foydalanish ustuvorligi kabi afzalliklarini jahon soliq amaliyoti tajribalari tasdiqlamoqda. Shu munosabat bilan dunyoning turli mamlakatlari soliq amaliyotida hozirgi kunda muvaffaqiyatli tarzda foydalanib kelayotgan soliq nazoratining noan'anaviy usullarini ko'rib chiqish muhim ahamiyat kasb etadi (1-jadval).

1-jadval

Xorijiy davlatlar soliq amaliyotida mavjud noan'anaviy soliq turlari va soliq nazorati tadbirlari [7]

Xorijiy davlatlarda mavjud noan'anaviy soliqqa tortish ob'ektlari		Xorijiy davlatlar soliq nazorati amaliyotidagi noan'anaviy tadbirlar
Bevosita soliqlar	Bilvosita soliqlar	
1. Daromad solig'i	1. Xizmat ko'rsatish solig'i	1. Soliq qonunchiligi buzilishi ustidan kompleks-nazorat (Gollandiya)
2. Yuqori foydaga soliq	2. Dam olish uchun soliq	2. Savdo Palatasi va fiskal organlar o'rtasida ma'lumot almashinuvi (Italiya)
3. Garov.Bitim solig'i.	3. Bojxona to'lovlari	3. Soliq to'lovchilarning vertikal-gorizontol monitoringi (Gollandiya)
4. Korporatsiya solig'i	4. QQS	4. "Tashrif va musodara qilish" muolajasi (Norvegiya, Finlyandiya)
5. Sovg'a solig'i	5. Sotish solig'i	5. Soliq xizmati kengaytirilgan ma'lumotlar bankidan foydalanish (Finlyandiya)
		6. Soliq rejimini tanlash imkoniyati bilan soliq to'lovchi individual ma'sulligi tartibini kiritish (Norvegiya)

Har qaysi mamlakat soliq tizimida amalda mavjud bo'lgan an'anaviy va noan'anaviy soliq turlari va ular yuzasidan soliq nazorati tadbirlarini o'rganish ko'p jihatdan davlat soliq siyosati vazifalarining holati va uning samaradorligini baholash imkonini beradi.

Rivojlangan xorijiy davlatlarda xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatidagi muhim va tartibga solinishi ahamiyatli bo'lgan soliq turi – korporatsiyalar foydasidan soliq hisoblanadi.

Investitsiyalarni soliqqa tortishda qulay sharoitlar yaratish yuqori rivojlangan mamlakatlar qonunchiligida o'z aksini topgan. Bu mamlakatlarda investitsion soliq krediti va tezlashtirilgan amortizatsiya mavjud. Bu esa xususiy kapital qo'yilmalarning o'sishini ta'minlaydi. Kompaniyalar aksiyadorlik shaklida ko'proq tashkil etilgani bois ikki marta soliqqa tortish muammosi (kompaniya va aksiyador darajasida) paydo bo'ldi. Shuning uchun foydani soliqqa tortish tizimini qayta ko'rib chiqish zarurati yuzaga keldi. Germaniya, Yaponiya, Avstriya, Norvegiya va bir qator boshqa mamlakatlarda korporatsiyalar foydasidan olinadigan soliqning turli stavkalari amal qilmoqda: yuqori

stavkalar taqsimlanmagan foyda va pasaytirilgan stavkalar taqsimlangan foyda uchun. Belgiyada, Buyuk Britaniyada, Daniyada, Kanadada, Fransiya va yana boshqa bir qator mamlakatlarda aksiyadorlar dividendlariga daromad solig'i solishda soliq kreditlari nazarda tutilgan.

Rivojlangan mamlakatlardan biri AQShda ham soliq siyosati borgan sari takomillashib, kengayib bormoqda. Soliqlar iqtisodiyotni rivojlantirish vositasi bo'lib ham xizmat qilmoqda. AQSh soliq tizimi uch darajadan iborat bo'lib, ular: federal soliqlar, shtatlar solig'i hamda mahalliy soliqlarga bo'linadi.

Korporatsiya foydasidan olinadigan soliq stavkasi AQShda maksimum

39 foizni tashkil etadi.

"Buyuk Britaniya kompaniyalari kapitalning o'sishidan soliqni ham to'laydilar. Norezident kompaniyalar bu soliqni to'lamaydilar" [1].

"Korporativ daromad solig'i jamiyatning kelajakdagi rivojlanish darajasiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu hujjat uchta usulda mavjud tadqiqotlarga o'z hissasini

qo'shadi: birinchi navbatda, mavjud soliq manbalarini kengaytirib, soliqlar odamlarning kelajagiga bo'lgan munosabati kabi asosiy shaxsiy qadriyatlarga ta'sir ko'rsatishi mumkinligini isbotlovchi dalillarni taqdim etadi" [2].

"Germaniyada korporatsiyalar foydasiga soliq solishda soliqqa tortilmaydigan minimumlar bor. Soliq stavkasi 25 foizni tashkil etadi. Korporatsiyalar foydasini soliqqa tortishda foyda ikkiga bo'linadi:

taqsimlanadigan

taqsimlanmaydigan" [3].

"Yaponiyada korporatsiyalar foydasiga soliqning stavkasi 37 foizni tashkil etadi. Ushbu soliqqa nisbatan ham pasaytiriluvchi koeffitsientlar qo'llaniladi. Eng yuqori soliq

stavkasi 48,8 foizni tashkil etadi" [4].

Jahon amaliyoti tasdiqlashicha, soliq tizimi modernizatsiyasiga xizmat qiluvchi davlat soliq xizmatining institutsional asoslarini takomillashtirishga oid xorij tajribalaridan samarali foydalanish imkoniyatlarining doimiy tarzda o'rganib borilishi va baholanishi juda zarurdir.

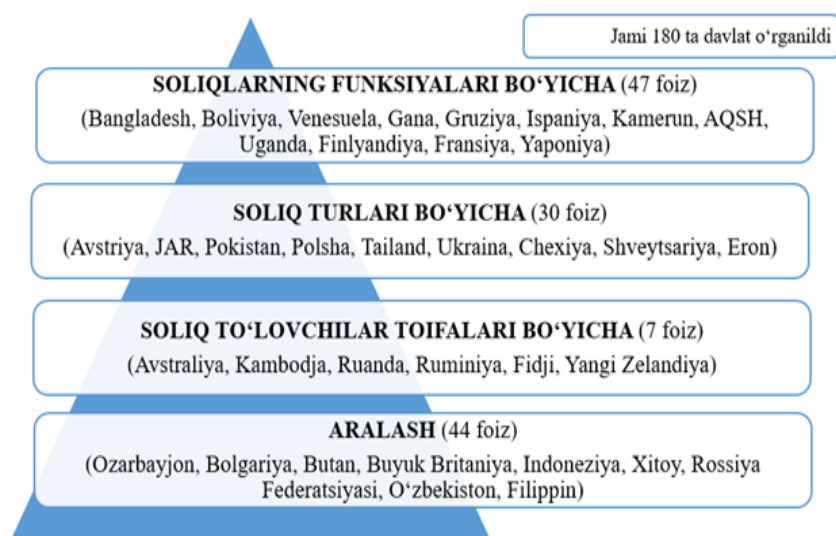
Hozirda u yoki bu mamlakat davlat boshqaruvi tizimida soliq organlari tuzilmasi faoliyatining uch turi uchrashi mumkin: bitta yoki bir nechta vazirliklar doirasidagi xizmat yoki agentlik; yagona yarim mustaqil organ; boshqaruv (kuzatuv) kengashiga hisobot beruvchi yagona yarim mustaqil organ (2-rasm).

2-rasm. Jahon mamlakatlari davlat boshqaruvi tizimida soliq organlari tuzilmasining guruhlanishi

Mazkur turkumlashga ko'ra, u yoki bu mamlakatda soliq tizimi modernizatsiyasiga xizmat qiluvchi va ushbu tadbirlar ijrosiga ma'sul organing institutsional tarkibi va maqomi

farqlanishi mumkin. Biroq, umumiy tarzda, ularning tashkiliy tarkibi va bo'ysunuvi tamoyillariga ko'ra farqlanishi ancha sezilarlidir.

3-rasm. Jahon mamlakatlari soliq organlarining tashkiliy tarkibi va bo'ysunuvi tamoyillari

Jahon mamlakatlari soliq organlarining tashkiliy tarkibi va bo'ysunuvi tamoyillariga ko'ra 180 ta mamlakat bo'yicha farqlanishining o'rganilishi ularning to'rtta mezon bo'yicha guruhlarga bo'linishini va O'zbekiston Respublikasi soliq tizimining aralash modelga xosligini ko'rsatdi.

Ko'pchilik davlatlar (AQSh, Fransiya, Germaniya, Shveysariya)

soliq ma'muriyatchiligi amaliyotida milliy soliq qonunchiligida "soliq to'lovchilarning soliq tekshiruvlari jarayonida tegishli tushuntirish va asoslarni tekshiruvchilarga yetkazib berishlarining majburiyligi" belgilab qo'yilgan va ushbu talabning buzilishi qonuniy tarzda javobgarlik uchun asos bo'ladi.

2-jadval

Alohida olingan xorijiy mamlakatlar soliq amaliyotidagi soliq tizimi modernizatsiyasi samarali tadbirlari

Mamlakatlar	Tadbirning farqlovchi xususiyati
AQSh	Asosiy e'tibor to'g'ri soliqlarga, asosan daromad solig'iga qaratilgan. Mazkur soliq progressiv stavkada olinadi, tartibga solishning murakkab, lekin mustahkam tarkibiga ega, soliq stavkalari va imtiyozlar ko'lami hududiy miqyosda farqlanishi mumkin.
Evropa Ittifoqi davlatlari	Asosiy urg'u egri soliqlarga, xususan QQSga beriladi. Mazkur soliq byudjetga doimiy va salmoqli tushumlarni ta'minlaydi, isloh qilishda o'ta qat'iy va mustahkamdir. Yevropa Ittifoqi ichki hududida QQSga nisbatan yagona xuquqiy mexanizm amal qiladi, biroq soliqning stavkalari va imtiyozlari a'zo-mamlakatlar o'rtasida farq qiladi.
Yaponiya	Davlat tushumlarning asosiy qismini byudjetdan tashqari fondlarga ajratmalar hisobiga, yanada aniqroq tarzda mehnatkashlarning ijtimoiy sug'urta va ta'minotiga ajratmalar orqali ta'minlaydi. Mazkur ajratmalar ham to'g'ri va egri soliqlar belgilariga egadir – yollanma ishchilar tomonidan ish xaqidan to'lanadi va ishlab chiqaruvchi tomonidan mahsulot va xizmatlar qiymatiga qo'shiladi. osvennyx nalogov – uplachivayutsya naemnymi.
Irlandiya	Korporatsiyalar foydasidan soliq stavkasining pastligi ham chetdan kapitalning oqib kelishini ham ichki ishlab chiqarish o'sishining yuqori sur'atlarini ta'minlaydi. Soliq maslaxatchiligi rivojlangan tizimi va itizomli soliq to'lovchilarga soliq ma'muriyatchiligining maxsus xizmat rejimi qo'llaniladi.
Buyuk Britaniya, Fransiya	Alohida hududlar, ishlab chiqarish tarmoqlarini qo'llab-quvvatlash uchun rag'batlar tizimining mavjudligi: kapital qo'yilmalar uchun byudjetdan bir maralik to'lovlar mavjudligi, ishlab chiqarish inshootlari qurish uchun davlat subsidiyalarining ajratilishi, soliq imtiyozlari va preferensiyalari keng ko'laminig amal qilishi. Soliq madaniyatining yuqori darajasi shakllanganligi bois soliq to'lashning ixtiyoriyligi tamoyili ko'proq hayot tarziga aylanganligi bois intizomli soliq to'lovchilarga soliq organlari tomonidan ko'proq maslaxat berish tarzidagi xizmatlar amalga oshiriladi.
Germaniya	Kelgusi taraqqiyot uchun yuksak imkoniyatlarga ega bo'lishi kutilayotgan iqtisodiy qoloq hududlarga mablag' ajratayotgan kompaniyalarga yirik soliq imtiyozlari tizimining qo'llanilishi. Soliqlar bo'yicha to'lov intizomiga rioya qilinishini nazorat qilish tadbirlarining qat'iyligi, soliqlarni to'lashdan bo'yin tovlashga jinoiy javobgarlikning mavjudligi.

Soliq tizimi modernizatsiyasi samarali vositalariga oid xorij tajribalarida Kanada amaliyotida birinchilardan bo'lib joriy etilgan «mavzuli ekspress tekshiruvlariga tushgan soliq to'lovchilar uchun mazkur tekshiruvchilar tarkibiga majburiy tarzda soliq to'lovchi faoliyati texnologiyasi bo'yicha mutaxassisni ham qo'shish» chorasi ham kiradi.

Ayrim ilg'or xorijiy mamlakatlar (Shveysariya, Fransiya, AQSh) soliq amaliyotida unumli tarzda qo'llanilib kelayotgan muhim tajriba – “soliq to'lovchilar soliq tarixiga oid ma'lumotlarning shaffofligi va ulardan foydalanuvchi davlat organlari uchun maxsus ruxsatnomasiz tizimli tarzda foydalana olish imkoniyatining yaratilganligi” mamlakatimiz soliq amaliyoti uchun ham ahamiyatlidir.

Bu kabi ijobiy va kreativ tadbirlarni mamlakatimiz soliq amaliyotga qo'llash soliq xizmati ixtiyorida zarur ma'lumot bazasini to'liq shakllantirish va ularni tahlil qilib borish bilan shug'ullanuvchi maxsus bo'lim va tarkiblar faoliyatini yo'lga qo'yish zaruriyati yuzaga keladi.

Ushbu zaruriyat tufayli soliq tizimi modernizatsiyasi samaradorligini oshirishda qator xorijiy mamlakatlar (AQSh, Kanada, Norvegiya, Meksika, Avstraliya, Fransiya) “soliq amaliyotida soliq xizmati organlarida lavozimlar reglamentini qayta ko'rib chiqish” ni va har qaysi bo'lim ma'suliyati va vakolatlarini ifodalovchi xizmat Nizomlarini qonuniy tarzda yangidan tasdiqlanishini shart qilib qo'ydi.

Shunday qilib, xorijiy mamlakatlar soliq amaliyotidagi soliq tizimi modernizatsiyasi samarali tadbirlarini samarali o'zlashtirish milliy soliq amaliyotimiz takomillashuvi uchun zarurdir (2-jadval).

Umuman, soliq tizimini modernizatsiya qilish samarali tadbirlariga oid xorij tajribalaridan keng foydalanish soliq tizimining hozirgi zamon muammolariga yechim topishga imkon beradi hamda mamlakatimiz soliq tizimi kelgusi rivojlanish istiqbollari belgilash uchun muhimdir.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Nomazov Baxrom Bobomuradovich - Qarshi davlat texnika universiteti “Innovatsion iqtisodiyot” kafedrasida dotsenti vazifasini bajaruvchisi, iqtisodiyot fanlari falsafa doktori (PhD) / Nomazov Bakhrom Bobomuradovich - Acting Associate Professor of the Department of "Innovative Economics" at Karshi State Technical University, Doctor of Philosophy in Economics (PhD), / Номазов Бахром Бобомурадович - И.о. доцента кафедры «Инновационная экономика» Каршинского государственного технического университета, доктор философии по экономике (PhD)

► baxromb@gmail.com

■ ORCID: 0009-0002-7964-9162

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Перов А., Толкушкин А. Налоги и налогообложение. //Учебное пособие. -М.: “Юрайт-Издат”. 2017. стр. 108.
2. Riahi-Belkaoui, A. (2004). Relationship between tax compliance internationally and selected determinants of tax morale. Journal of International Accounting, Auditing and Taxation, 13(2), 135–143.
3. James E.Smith. West Federal taxation: Taxation of business entities. 2015 e. p. 121.
4. Бард В., Павлова Л. Налоги в условиях экономической интеграции. // -М.: “Кнорус”. 2017. Стр. 102.
5. Nomazov B. Soliq tizimi modernizatsiyasining kontseptual asoslarini takomillashtirish //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – T. 2. – №. 10.
6. Номазов Б. Б. Особенности совершенствования концептуальных основ при модернизации налоговой системы //Экономика и социум. – 2024. – №. 4-2 (119). – С. 830-834.
7. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1061951804000151/>

Ekonometrika va
statistika

Эконометрика и
статистика

Econometrics and
statistics

Mintaqa agrar sektorida optimal rivojlanishini ta'minlashni modellashtirishning ilmiy-nazariy va uslubiy asoslari

Ibragimov Nodir Nusriddinovich

Научно-теоретические и методологические основы моделирования обеспечения оптимального развития регионального АПК

Ибрагимов Нодир Нусриддинович

Scientific, theoretical and methodological bases of modeling ensuring optimal development of the regional agro-industrial complex

Ibragimov Nodir Nusriddinovich

Received: September 1, 2025 Revised: September 3, 2025

■ Accepted: September 7, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya:** Ushbu maqolada Maqolada ekonometrika tushunchasi, ekonometrik usullar, mavjud ekonometrik usullarni ekonometrika nazariyasining muayyan sohaları hamda talab, taklif, ishlab chiqarish, iste'mol kabi iqtisodiy muammolarni o'lchash iqtisodiy hodisalarni tahlil qilish va iqtisodiy ko'rsatkichlarni prognoz qilish uchun ekonometrika nazariyasi usullari va vositalarini qo'llash, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi rivojlanishini optimal tartibga solish usullari, Regression-korrelyatsion tadqiqot usullaridan foydalanish hamda regression tahlil usullaridan olingan natijalarni mavjud mezonlar bo'yicha tekshirish ham batafsil bayon etilgan.
- **Kalit so'zlar:** Ekonometrika, ekonometrik usullar, regression model, SOYGRO, GLYCIM va SOYMOD dinamik simulyatsiya modellar, Regression tahlil, erkli o'zgaruvchilar kovariatlar.
- **Аннотация:** В данной статье подробно описывается понятие эконометрики, эконометрические методы, существующие эконометрические методы в отдельных областях эконометрической теории, а также применение методов и инструментов эконометрической теории для измерения таких экономических проблем, как спрос, предложение, производство, потребление, анализ экономических явлений и прогнозирование экономических показателей, методы оптимального регулирования развития сельскохозяйственного производства, применение регрессионно-корреляционных методов исследования и проверка результатов, полученных методами регрессионного анализа, на соответствие существующим критериям.
- **Ключевые слова:** эконометрика, эконометрические методы, регрессионная модель, динамические имитационные модели SOYGRO, GLYCIM и SOYMOD, регрессионный анализ, независимые переменные, ковариаты.

- **Abstract:** This article describes in detail the concept of econometrics, econometric methods, existing econometric methods in individual areas of econometric theory, as well as the application of methods and tools of econometric theory to measure such economic problems as demand, supply, production, consumption, analysis of economic phenomena and forecasting of economic indicators, methods of optimal regulation of agricultural production development, the use of regression-correlation research methods and verification of the results obtained by regression analysis methods for compliance with existing criteria.
- **Keywords:** econometrics, econometric methods, regression model, dynamic simulation models SOYGRO, GLYCIM and SOYMOD, regression analysis, independent variables, covariates.

KIRISH

Jahonda resurslardan foydalanish o'z chegaralariga yaqinlashayotgan sharoitida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi rivojlanishini optimal tartibga solish usullarini aniqlash masalalari tobora murakkablik kasb etmoqda. Shu bilan birga globallashuv jarayoni hozirgi darajasida dunyo mamlakatlarida qashshoqlikni tugatish, umumiy faravonlikni oshirish, 2050 yilga borib 9,7 milliard aholini to'ydirish loyihasini amalga oshirishda qishloq xo'jaligini rivojlan-tirish eng kuchli vositalardan biri sifatida qaralmoqda[1]. Shu sababdan, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi rivojlanishini optimal tartibga solish usullarini aniqlash, mahsulot yetishtirish, tashish, saqlash va qayta ishlash, sotish, xizmat ko'rsatish jarayonlarini rivojlantirish, ularda innovatsion texnologiyalardan foydalanish asosida aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini ta'minlash alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Jahonda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi rivojlanishini optimal tartibga solish, mahsulot ishlab chiqaruvchi subyektlar faoliyatiga ta'sir qiluvchi omillar guruhini shakllantirish va tasnifini ishlab chiqish, sohani turli xil dastaklar bilan qo'llab-quvvatlash asosida barqarorligini ta'minlash, ushbu dastaklardan foydalanish samaradorligini baholashga oid keng qamrovli ilmiy izlanishlarga katta e'tibor berilmoqda. Rivojlanishning hozirgi bosqichida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi rivojlanishini optimal tartibga solish, mahsulot ishlab chiqarish, tashish, saqlash, qayta ishlash jarayonlariga innovatsion usullarni joriy qilish, mavjud salohiyatdan to'laqonli foydalanish, ishlab chiqarilgan mahsulot nobud bo'lishini oldini olish, tabiiy resursdan samarali foydalanish asosida mavjud bazasini saqlab qolishning ustuvor yo'nalishlarini ishlab chiqish bo'yicha tadqiqot ishlarida zamonaviy statistik hamda ekonometrik usullardan foydalanish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Xorijiy davlatlarda qishloq xo'jaligini innovatsion boshqarish,

qishloq xo'jaligi mahsulotlarini diversifikatsiyalash, qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish, qishloq xo'jaligini tartibga solish, qishloq xo'jaligini barqaror rivojlanishi va uning to'siqlari va oqibatlari ko'pgina olimlar va tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Jumladan, Yan Su, Xianping Wang, Rozelia Laurett, Arminda Paco, Emerson Wagner Mainardes, Jessica Rudnick, Meredith Niles, Mark Lubell, Laura Cramer [2] va boshqalar ilmiy izlanishlarida mazkur masalalar tadqiq qilingan.

MDH olimlaridan Кравченко Р.Г.[3], Цвиль М.М., Шумилина В.Е., Синельников В.М., Корсун Н.Ф., Марков А.С., Подашевская Е.И., Ерешко Ф.И., Меденников В.И., Кульба В.В., Носонов А.М., Иванова И.А., Савкин В.И., Нам М.А., Байдаков А.А.[4], Муратова Л.Г., Сальников С.Г., Горбачев М.И.[5] asarlarida qishloq xo'jaligida iqtisodiy jarayonlarni matematik modellash-tirish, ekonometrik tahlil va modellash-tirish, iqtisodiy tavakkalchiliklarni prognozlash kabi masalalar hamda ularning yechimi yoritib berilgan.

TADDIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada tizimli tahlil, analiz va sintez, induksiya va deduk-siya, statistik va ekspert baholash, ilmiy abstraksiyalash va boshqa usullardan keng foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ekonometrika iqtisodiy munosabatlarni baholash, iqtisodiy nazariyalarni sinovdan o'tkazish, hukumat va biznes subyektlari tomonidan amalga oshirilayotgan siyosat samaradorligini baholash hamda amalga oshirishning statistik usullarini ishlab chiqishga asoslanadi. Amaliyotda ekonometrikaning eng keng tarqalgan qo'llanilishi bu foiz stavkalari, inflyatsiya darajasi va yapli ichki mahsulot kabi muhim makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni bashorat qilishdir.

Ekonometrik tahlilni amalga oshirishdagi birinchi vazifa bu mos model turini tanlash hamda uni shakllantirish hisoblanadi. Shu o'rnida model tushunchasi qisqacha ta'rif berib o'tmoqchimiz. Model tushunchasiga to'xtaladigan bo'lsak, u real jarayonlarni soddalashtirgan holda ifodalashga xizmat qiluvchi matematik tenglama hisoblanadi. Modellarni tuzish va ulardan foydalanishda murakkablik darajasiga alohida e'tibor qaratiladi. Ko'pchilik olimlar soddalik

tarafdorlari bo'lishadi, chunki oddiy modellarni tushunish, nazariyalarni ma'lumotlar asosida empirik tarzda sinash nisbatan osonroq hisoblanadi.

Biroq tadqiqot natijalariga ko'ra murakkab bo'lgan va ko'plab omillar ta'sirida vujudga keladigan real voqelikni tushuntirish uchun oddiy modelni tanlash ikkita tanqidga olib keladi.

Bular:

modelni juda soddalashtirilishi;

farazlarning haqiqatdan yiroq bo'lishi.

Modelni ortiqcha soddalashtirish bo'yicha berilgan tanqidga e'tiroz bildirilgani holda dastavval soddalashtirilgan modeldan boshlagan holda murakkab modelni bosqichma-bosqich tuzish maqsadga muvofiqligi keltirib o'tiladi. Boshqa tomondan ba'zi olimlar umumiy modeldan boshlagan holda uni mavjud ma'lumotlarga qarab bosqichma-bosqich soddalashtirish lozimligini ta'kidlashadi. Mashhur statistik L.J.(Jimmy) Savage "Model fil kabi katta bo'lishi kerak" deb aytgan edi. Ushbu muqobil yondashuvlarning nisbiy afzalliklari qanday bo'lishidan qat'iy nazar tadqiqotchilar odatda oddiy modellardan boshlashadi va asta-sekin murakkab modellarni ishlab chiqishadi.

Yuqorida keltirib o'tilgan ikkinchi tanqidga ham o'ziga xos yondashuvlar keltirib o'tilgan, ya'ni "fazarlarni haqiqatdan yiroq bo'lishi" bo'yicha berilgan tanqidga nisbatan keltirilgan javoblarda nazariya bo'yicha farazlarning hech qachon tavsiflovchi xarakterga va realistik bo'lmazligi

$$y = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_N) + \epsilon = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 + \dots + b_Nx_N + \epsilon \quad (1)$$

Ikki o'zgaruvchili regression tenglamada odatda α va β dan foydalaniladi. Asosiy maqsad yuqorida ta'kidlanganidek tasodifiy o'zgarishlarni ifodalovchi ϵ ning kvadratlari yig'indisini minimallashtirish bo'ladi. Buni inobatga olgan holda tasodifiy o'zgarishlarni ifodalovchi ϵ ning ahamiyatini qisqacha muhokama qilib o'tishni joiz topdik. Tasodifiy o'zgarishlarni ifodalovchi ϵ natijaviy va ta'sir qiluvchi omil ko'rsatkichlari orasidagi bog'liqlikning barqarorligini

$$e_i = y_i - \hat{y}_i = y_i - \alpha - \beta x_i \quad (2)$$

Qo'yilgan maqsadga erishish uchun barcha kuzatuvlar bo'yicha aniqlangan tasodifiy miqdorlarni yig'indisini minimallashtirish lozim. Biroq (2) tenglama bo'yicha aniqlanadigan tasodifiy miqdorlar yig'indisini minimallashtiradigan bo'lsak, mantiqiy to'g'ri javobga ega

keltirib o'tiladi. Olimlar fikrlariga ko'ra "nazariya "farazlari" haqidagi savollarda ular tavsiflovchi "realistik" bo'lishi emas, balki ular maqsadga yetarli yaqin taxminlarni keltirib chiqarishiga xizmat qila oladimi degan fikrlar ko'p uchraydi, chunki ular hech qachon mavjud bo'lmaydi va bu savolga faqat nazariya ishlaydimi yoki yo'qmi, demak u yetrali darajada aniq prognozlarni beradimi yoki yo'qligini ko'rish orqali javob beriladi.

Regression tahlilni amalga oshirishda shunday chiziqni aniqlash talab qilinadiki, natijaviy omilni haqiqiy qiymati y_i bilan uni ishlab chiqilgan model asosida baholangan qiymati $\hat{y}_i$ orasidagi farq ya'ni tasodifiy miqdorlar maksimal darajada kichik bo'lishi talab qilinadi. Dastavval faqat ikkita parametrdan iborat va ikki o'lchamli koordinatalar o'qida ifodalash mumkin bo'lgan holatni qarab chiqamiz. Keyin uni ko'p o'lchamli regressiya tenglamasi uchun amalga oshirishning imkoniyatlarini qarab chiqamiz. Ikkinchi holatda ham asosiy regressiya tenglamasini ifodalash uchun chiziqli algebra bo'yicha bilimlarga zarurat tug'iladi. Shuni ta'kidlash lozimki bu yerda x_i kabi erkli o'zgaruvchilar kovariatlar (asosan statistiklar tomonidan), regressorlar yoki erkli o'zgaruvchilar, y_i kabilar esa erksiz o'zgaruvchilar, regressand yoki izohlovchi o'zgaruvchilar deb nomlanadi.

Chiziqli regressiya tenglamasining umumiy shakli quyidagi ko'rinishga ega bo'ladi.

buzuvchi boshqa omillarni ta'sirini o'zida jamlagan had hisoblanadi. Mazkur tasodifiy miqdorlarni formulaga alohida had sifatida kiritilishini qator sabablar bilan izohlash mumkin. Bular: ma'lumot yig'ish jarayonida o'lchovdagi xatoliklar, ba'zi noaniq iqtisodiy o'zgaruvchilar yoki oddiygina modelga qamrab olish imkoni bo'lmagan boshqa omillar ta'sirini ifodalashning lozimligidir.

bo'la olmaymiz, chunki musbat va manfiy tasodifiy miqdolar bunga imkon bermaydi. Buni inobatga olgan holda tasodifiy miqdorlarning kvadratlari yig'indisini minimallashtirish masalasini qarab chiqamiz va uni α va β ga bog'liq bo'lgan S funksiya sifatida belgilab olamiz.

$$S(\alpha, \beta) = \sum_{i=1}^N e_i^2 = \sum_{i=1}^N (y_i - \alpha - \beta x_i)^2. \quad (3)$$

Keltirilgan minimallashtirish masalasi cheklovlariga ega

emas. U quyidagicha ifodalanadi va o'qiladi.

$$\min_{\alpha, \beta} S(\alpha, \beta), \quad (4)$$

Minimallashtirishni amalga oshirish uchun tenlamadan o'zgaruvchilar bo'yicha birinchi tartibli hosila olish talab

qilanadi. (3) tenglamadan α va β bo'yicha olingan birinchi tartibli hosilalarni keltirib o'tamiz:

$$-2 \sum_{i=1}^N (y_i - \alpha - \beta x_i) = 0 \rightarrow \sum_{i=1}^N y_i - N\alpha - \beta \sum_{i=1}^N x_i = 0. \quad (5)$$

$$-2 \sum_{i=1}^N (y_i - \alpha - \beta x_i) * x_i = 0 \rightarrow \sum_{i=1}^N x_i y_i - \alpha \sum_{i=1}^N x_i - \beta \sum_{i=1}^N x_i^2 = 0. \quad (6)$$

Keltirilgan shaklda qayta tuzilgandan keyin, ushbu (5) va (6) tenglamalari deb nomalanadi:
tenglamalar ikki o'zgaruvchili regression modelning normal

$$\sum_{i=1}^N y_i = N\alpha + \beta \sum_{i=1}^N x_i \quad (7)$$

$$\sum_{i=1}^N x_i y_i = \alpha \sum_{i=1}^N x_i + \beta \sum_{i=1}^N x_i^2 \quad (8)$$

Yuqorida keltirilgan (7) tenglamani α ga nisbatan yechamiz ya'ni unda α ni topamiz va quyidagi natijaga ega bo'lamiz.

$$\alpha = \frac{\sum_{i=1}^N y_i - \beta \sum_{i=1}^N x_i}{N} = \bar{y} - \beta \bar{x}, \quad (9)$$

Yuqoridagi bog'liqlikka asoslangan holda endi biz moslikni baholashga xizmat qiluvchi koeffitsiyentni keltirib o'tamiz: Bu

determinatsiya koeffitsiyenti bo'lib R^2 ko'rinishida belgilanadi va nol bilan bir orasidagi qiymatlarni qabul qiladi $R^2 \in (0,1)$.

$$R^2 = \frac{SSR}{SST} = \frac{\sum_{i=1}^N (\hat{y}_i - \bar{y})^2}{\sum_{i=1}^N (y_i - \bar{y})^2} = \beta^2 \frac{\sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x})^2}{\sum_{i=1}^N (y_i - \bar{y})^2}. \quad (10)$$

Bundan xulosa shuki R^2 qanchalik birga yaqin qiymatni qabul qilsa, aniqlangan chiziqli regressiya tenglamasi kuzatuvlar natijasida aniqlangan haqiqiy ko'rsatkichlarga shunchalik yaqin bo'ladi, boshqacha aytganda tasodifiy miqdorlar kvadratlar yig'indisi shunchalik kichik bo'ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Keltirilgan tadqiqot natijalaridan ma'lum bo'lishicha ekonometrik tahlil usullari ilmiy izlanishlar olib borish, fanda yaratilgan nazariyalarni tekshirish, ularni amaliyotga tadbiq qilish hamda aniq qiymatlarga ega bo'lgan yechimlarni olish imkoniyatini yaratib beradi. Shu bilan birga iqtisodiy jarayonlarning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini o'rganish, ularga ta'sir qiluvchi omillar ta'sirini baholash asosida sabab va oqibat tadqiqot usuliga tayangan holda aniq qiymatliklar asosida o'lchashga xizmat qiladi. Xususan, qishloq xo'jaligiga

oid fanlarda sohaga ta'sir qiluvchi omillarni ta'sirini baholash, olingan natijalar asosida xulosalar chiqarish, soha samaradorligini oshirish, boshqaruv qarorlarini qabul qilish kabi masalalarini yechishda eng muhim va samarali bo'lgan usullardan biri sifatida qaralib kelinmoqda.

Fikrimizcha, ekologik jihatdan tang hududda joylashgan, suv tanqisligi o'zining salbiy ta'sirlarini namoyon qilayotgan bir davrda mamlakatimiz va uning mintaqalarida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi rivojlaniishini opatimal tartibga solish bunda taraqqiy qilgan ilg'or xorijiy mamlakatlar tajribalarini qo'llash, omillar ta'sirini baholash, resurslardan samarali foydalanish yo'nalishlarini ishlab chiqishda yuqorida keltirib o'tilgan modellardan foydalanish, ularni mamlakatimiz sharoitlarini inobatga olgan holda takomillashtirish qishloq xo'jaligini rivojlantirishdagi muhim va istiqbolli yo'nalishlardan sanaladi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Ibragimov Nodir Nusriddinovich Qarshi davlat texnika universiteti "Axborot tizimlari va texnologiyalari" kafedrasi dotsenti / Ибрагимов Нодир Нусриддинович, доцент кафедры «Информационные системы и технологии» Каршинского государственного технического университета / Ibragimov Nodir Nusriddinovich, Associate Professor, Department of "Information Systems and Technologies", Karshi State Technical University.

► nodirnusriddinovich@gmail.com

■ ORCID: 0000-0004-6639-0722

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1] <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/overview>
- [2] Yan Su, Xianping Wang. Innovation of agricultural economic management in the process of constructing smart agriculture by big data. Sustainable Computing: Informatics and Systems. Volume 31. 2021. 100579. ISSN 2210-5379.
<https://doi.org/10.1016/j.suscom.2021.100579;> Goetz, Renan. (1997). Diversification in Agricultural Production: A Dynamic Model of Optimal Cropping to Manage Soil Erosion. American Journal of

Agricultural Economics. 79. 341-356. 10.2307/1244134.; Ademola A. Adenle, E. Jane Morris, Govindan Parayil. Status of development, regulation and adoption of GM agriculture in Africa: Views and positions of stakeholder groups. Food Policy. Volume 43. 2013. Pages 159-166.

- [3] Кравченко Р. Г. Математическое моделирование экономических процессов в сельском хозяйстве. – М.: Колос, 2009. – 424 с.; Цвиль М.М., Шумилина В.Е. Эконометрический анализ и моделирование в сельском хозяйстве.
- [4] Байдаков А.А. Прогнозирование структурных изменений развития аграрного предпринимательства: дис. ... канд, экон. наук: 08.00.05 / Байдаков Александр Андреевич – Ставрополь, 2016. – 239 с.;
- [5] Горбачев М.И. Экономико-математическое моделирование сценариев информатизации сельского хозяйства// Международный сельскохозяйственный журнал. 2018. №4. С. 23-27.

Аграр секторни оптимал ривожлантиришда комплекс ўзгарувчи моделлардан фойдаланишнинг эконометрик таҳлили

Ибрагимов Нодир Нусриддинович

Эконометрический анализ использования комплексных изменяемых моделей для оптимального развития аграрного сектора

Ибрагимов Нодир Нусриддинович

Econometric analysis of the use of complex variable models in the optimal development of the agricultural sector

Ibragimov Nodir Nusriddinovich

Received: September 1, 2025 Revised: September 3, 2025

■ Accepted: September 7, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **АННОТАЦИЯ:** Мақолада қишлоқ хўжалиги тармоғида инвестицион жараёнларнинг эконометрик таҳлил келтирилган. Қишлоқ хўжалиги иқтисодиётига олиб борилаётган ислохотларни қандай амалга оширилаётганлиги ва унинг натижалари тўғрисидаги аниқроқ маълумотга эга бўлиш ва илмий жиҳатдан асосланган хулоса қилиш учун тўрт ҳолат бўйича таҳлил амалга оширилган. Ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулоти ва унга киритилган инвестициялар ҳажмининг таққослама таҳлили амалга оширилган. Соҳада кадрлар тайёрлаш муаммолари ҳамда ечимлари очиб берилган.
- **Калит сўзлар:** иқтисодиёт, инвестиция, инновация, қишлоқ хўжалиги, агросаноат мажмуи, ишлаб чиқариш, логистика, қайта ишлаш, реализация, бошқарув
- **АННОТАЦИЯ:** В статье приведен эконометрический анализ инвестиционных процессов в сфере сельского хозяйства. Проведен анализ по четырем случаям для более подробного понимания того, как реализуются реформы в сельскохозяйственной экономике и результаты этих реформ для научно обоснованных выводов. Осуществлен сравнительный анализ валового сельскохозяйственного продукта и объемов инвестиций, вложенных в него. Рассмотрены проблемы подготовки кадров в данной сфере и предложены решения.
- **Ключевые слова:** экономика, инвестиции, инновации, сельское хозяйство, агропромышленный комплекс, производство, логистика, переработка, реализация, управление.
- **ABSTRACT:** The article presents an econometric analysis of investment processes in the agricultural sector. An analysis was carried out on four cases to find out how the reforms carried out in the agricultural economy are being implemented, and to get more accurate information about its results, as well as to make a scientifically based conclusion. A comparative analysis of the gross agricultural product and the volume of investments invested in it was carried out. The problems and solutions of personnel training in this area are identified.
- **Keywords:** Economy, investment, innovation, agriculture, agro-industrial complex, production, logistics, processing, sales, management.

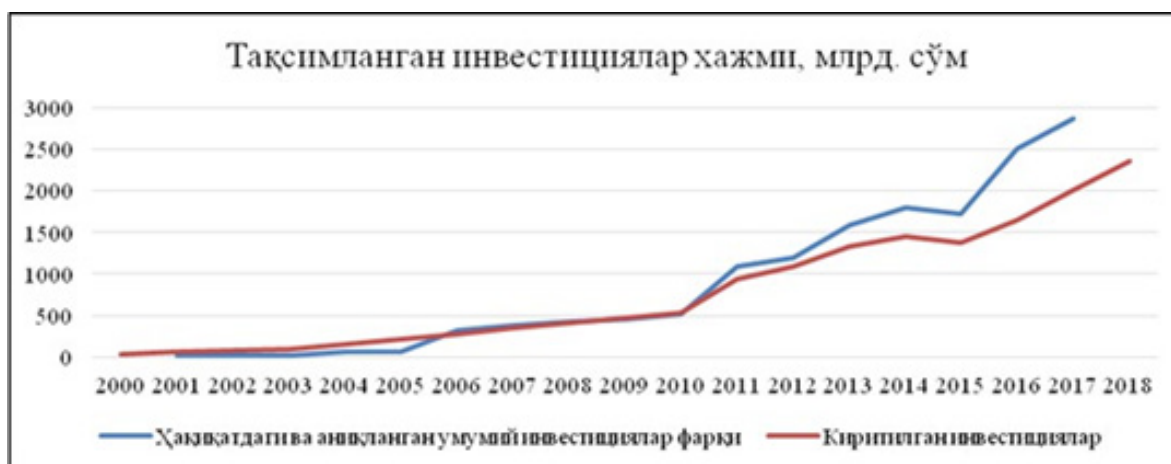
КИРИШ

Иқтисодий эркинлаштириш ва ислохотларни чуқурлаштиришнинг устувор йўналишлардан бири иқтисодийга инвестицияларни жалб қилиш билан боғлиқ. Инвестицияларни жалб этмай, айниқса, етакчи тармоқларда инвестиция иштирокини кенгайтirmay туриб, иқтисодий таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва модернизациялаш, корхоналарни замонавий техника билан қайта жиҳозлаш ҳамда рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш мумкин эмас. Мамлакатда ҳозирги пайтда хорижий инвесторлар учун

қулай инвестиция муҳити яратилган. Бу қулайликлар улар учун яратилган турли давлат кафолатлари ва имтиёзларда ўз аксини топган.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Инвестиция дастурлари узоқ муддатга мўлжалланган бўлиб, унда ҳар бир йил учун мўлжалланган чоратadbирлар алоҳида ифодаланган. Лекин шунга қарамай киритилган инвестициялардан фойдаланиш даражаларини доимий таҳлиллар ўтказиш ва хулосалар қилиб бориш мақсадга мувофиқдир.

1-расм. Қишлоқ хўжалиги тармоғига киритилган инвестицияларнинг эконометрик таҳлил графиги

Ўзбекистон Республикасининг қишлоқ хўжалиги иқтисодийта инвестициялардан фойдаланиш ҳолатларининг эконометрик таҳлилининг тадқиқот натижалари кўра акс этган расмдаги маълумотларга асосан таъкидлаш лозимки, 2000 йилда (42.6 млрд. сўм) 19.6 млрд. сўм, 2003 йилда (98.5 млрд. сўм) 40.8 млрд. сўм ва 2010 йилда (531 млрд. сўм) 53.2 млрд. сўмга қишлоқ хўжалиги иқтисодийта ҳақиқатда киритилган инвестициялар ҳажмининг ўзгариши $R^2=0.9945$ бўйича аниқланган.

Ҳаёқат. инв = $-0.4823x^2 + 21.309x - 139.17x + 236.2$

Модел қийматидан камайган бўлиб, бу ўзгаришни қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш саноатини ривожлантириш ҳисобидан ялпи ички маҳсулот таркибидан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлар улушини камайтиришга қаратилган вазибаларни изчиллик билан амалга ошириладиганлигидан деб қараш мақсадга мувофиқдир.

Албатта юқорида келтирилган (1) модел орқали аниқланган қийматда қишлоқ хўжалиги иқтисодийта киритилган ҳақиқатдаги инвестициялар ҳажми 2011 йилда (942.5 млрд. сўм) 144.7 млрд. сўм, 2012 йилда 1089.2 млрд. сўм) 108.9 млрд. сўм, 2013 йилда (1335.6

млрд. сўм) 246.7 млрд. сўм, 2014 йилда (1448.4 млрд. сўм) 348.1 млрд. сўм, 2015 йилда (1375.5 млрд. сўм) 343.2 млрд. сўм, 2016 йилда (1646.4 млрд. сўм) 671.3 млрд. сўм, 2017 йилда (2004.3 млрд. сўм) 884.4 млрд. сўмга ошганлиги аниқланди. Ушбу ҳолатлар бўйича маълум бир хулосага келиш учун, албатта, жараёни тўлиқ ўрганиш лозим. Шу маънода аграр соҳада яратилган ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулоти бўйича ҳам таҳлилни ўрганиш талаб этилади. 2-расмда кўрсатилган маълумотлар асосан аграр соҳада яратилган ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг ҳақиқатдаги ҳажми адекватлиги $R^2=0.9978$ бўлган ҳолда Ҳаёқат. маҳ = $6.4777x^3 + 26.825x^2 + 594.257x$

Модел қийматида 2000 йилда (1387.2 млрд. сўм) 552.1 млрд. сўм, 2003 йилда (4083.3 млрд. сўм) 592.2 млрд. сўм, 2004 йилда (4615.8 млрд. сўм) 1248.1 млрд. сўм, 2005 йилда (5978.3 млрд. сўм) 465.6 млрд. сўм, 2010 йилда (16774.7 млрд. сўм) 1325.2 млрд. сўм, 2011 йилда (21422.3 млрд. сўм) 1644.7 млрд. сўм ва 2016 йилда (4786.1 млрд. сўм) 3140.2 млрд. сўмга камайтирилганлиги аниқланди. Таъкидлаш лозимки, албатта (2)-моделда барча таъсир этувчи омиллар назарда тутилмаган ҳамда ҳозирги кун ҳолатидан келиб чиқиб аниқланган.

2-расм. Ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулоти ҳажмининг ўзгариши

Аммо, 2001 йилда (2104.8 млрд. сўм) 1026.2 млрд. сўм, 2002 йилда (3253.3

млрд. сўм) 462.6 млрд. сўм, 2007 йилда (9304.9 млрд. сўм) 1224.1 млрд. сўм, 2008 йилда (11310.7 млрд. сўм) 1049.3 млрд. сўм, 2013 йилда (34201.4 млрд. сўм) 1804.2 млрд. сўм ва 2017 йилда (69504.2 млрд. сўм) 446.8 млрд. сўмга аниқланган (2) модель қийматидан ҳақиқатда яратилган ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳажми ортганлиги аниқланди. Бу ўз навбатида аграр соҳада олиб борилган ислохотлар ва белгиланган вазифаларни ўз вақтида изчиллик билан амалга оширганликнинг самарали натижаси деб қараш мумкин.

Қишлоқ хўжалиги иқтисодиётига олиб борилаётган ислохотларни қандай амалга оширилаётганлиги ва унинг натижалари тўғрисидаги аниқроқ маълумотга эга бўлиш ва илмий жиҳатдан асосланган хулоса қилиш учун қуйида келтирилган тўрт ҳолат бўйича таҳлил ўтказилди.

1- жадвал маълумотларига кўра, 1-ҳолат бўйича 2002, 2006, 2007, 2008, 2013, 2014, 2015 ва 2017 йилларда ҳақиқатда қишлоқ хўжалигига киритилган инвестиция ҳажми, тадқиқот асосида аниқланган (1) модел қийматларига кўра, мос ҳолда йилда 13.2 млрд. сўм, 42.2 млрд. сўм, 53.0 млрд. сўм, 27.2 млрд. сўм, 246.7 млрд. сўм, 348.1 млрд. сўм, 343.2 млрд. сўм ва 884.4 млрд. сўм ортиқ инвестиция киритилганлиги аниқланган.

Жадвалда келтирилган 2002, 2006, 2007, 2008, 2013, 2014, 2015 ва 2017 йилларда ҳақиқатда киритилган инвестициялар ҳисобида қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқарилган ялпи маҳсулот ўзгаришини илмий жиҳатдан аниқланган (2)- модели қийматидан ҳақиқатда ишлаб чиқилган қишлоқ маҳсулоти ҳажми мос равишда (3255.3 млрд. сўм) 462.6 млрд. сўм, (7538.8 млрд. сўм) 571.2 млрд.

сўм, (9304.9 млрд. сўм) 1224.1 млрд. сўм, (11310.7 млрд. сўм) 1049.3 млрд. сўм, (34201.4 млрд. сўм) 1804.4 млрд. сўм, (36957.8 млрд. сўм) 441.8 млрд. сўм, (42280.4 млрд. сўм) 685.7 млрд. сўм ва (69504.2 млрд. сўм) 446.8 млрд. сўмга ортган.(6-жадвал).

Бу, эса ўз навбатида тармоққа киритилган инвестициядан самарали фойдаланганлигини кўрсатади.

2- ҳолат бўйича таъкидлаш лозимки 2000 йилда (42.6 млрд. сўм) 19.6 млрд.сўм, 2003 йилда (98.5 млрд. сўм) 40.8 млрд.сўм, 2004 йилда (113.6 млрд.сўм) 36.7 млрд.сўм ва 2010 йилда (531 млрд. сўм) 53.2 млрд.сўмга аниқланган (1) модель қийматидан ҳақиқатда қишлоқ хўжалигига киритилган инвестиция ҳажми камайган бўлиб, бу, албатта,тармоқда ялпи маҳсулот ишлаб чиқаришга ўз таъсирини кўрсатган. Натижада ҳақиқатда ишлаб чиқарилган ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулоти аниқланган (2)-модел қийматларидан 2000 йилга (1387.2 млрд. сўм) 552.1 млрд сўм, 2003 йилга (4083.3 млрд. сўм) 592.2 млрд сўм, 2004 йилга (4615.8 млрд. сўм) 36275 млрд сўм ва 2010 йилга (16774.7 млрд. сўм) 53.2 млрд сўм камайишига олиб келган.

3- ҳолат 2005 йилда (138.2 млрд. сўм) 4.0 млрд сўм, 2009 йилда (385.9 млрд. сўм) 1.1 млрд сўм, 2011 йилда (942.5 млрд. сўм) 144.7 млрд сўм, 2012 йилга (1089.2 млрд. сўм) 108.9 млрд сўм ва 2016 йилда (1646.4 млрд. сўм) 672.3 млрд сўм ҳақиқатда (1)-модель қийматидан кўп миқдорда инвестиция киритилган бўлса-да, натижа аксинча, 2005 йилда (5978.3 млрд. сўм) 465.6 млрд сўм, 2009йилда (13628.6 млрд. сўм) 39.4 млрд сўм, 2011 йилда (21422.3 млрд. сўм) 1644.7млрд сўм, 2012 йилда (27164.2 млрд. сўм) 806.9 млрд сўм ва 2016 йилда (47489.1 млрд. сўм) 3140.2 млрд сўм миқдорида кам ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулоти ишлаб чиқарилган.

1-жадвал

Эконометрик модел, натижалари билан ҳақиқатдаги ялпи қишлоқ
хўжалиги маҳсулоти ва унга киритилган инвестициялар ҳажмининг таққослама жадвали (млрд. сўм ҳисобида)

	Йил	Ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулоти	Киритил ган инвести ция	Модел бўйича ҳисобланган маҳсулот қиймати	Модел бўйича ҳисобланган инвестиция қиймати	Ҳақиқатдаг и ва аниқланган маҳсулот қийматлари фарқи	Ҳақиқатдаги ва аниқланган умумий инвестиция- лар фарқи
1-ҳолат	2002	3255.3	102.2	2792.7	89.1	462.6	13.2
	2006	7538.8	164.4	6967.6	122.2	571.2	42.2
	2007	9304.9	200.9	8080.8	147.9	1224.1	53
	2008	11310.7	261.2	10261.4	234	1049.3	27.2
	2013	34201.4	1335.6	32397	1088.9	1804.4	246.7
	2014	36957	1448	36515.2	1099.9	441.8	348.1
	2015	42280.4	1375.5	41594.7	1032.3	685.7	343.2
2-ҳолат	2017	69504.2	2004.3	69057.4	1119.9	446.8	884.4
	2000	1387.2	42.6	1939.3	62.2	-552.1	-19.6
	2003	4083.3	98.5	4675.5	139.3	-592.2	-40.8
	2004	4615.8	113.6	5863.9	150.3	-1248.1	-36.7
	2010	16774.7	531	18099.9	584.2	-1325.2	-53.2
3-ҳолат	2005	5978.3	138.2	6443.9	134.2	-456.6	4
	2009	13628.6	385.9	13668	384.8	-39.4	1.1
	2011	21422.3	942.5	23067	797.8	-1644.7	144.7
	2012	27164.2	1089.2	27971.1	980.3	-806.9	108.9
	2016	47486.1	1646.4	50626.3	975.1	-3140.2	671.3

Юқоридаги маълумотлардан кўриниб турибдики, аграр соҳага йўналтирилаётган инвестициялар миқдори бу соҳани тубдан модернизациялаш учун етарли эмас. Бунинг учун эса тармоқнинг инвестиция салоҳиятини ривожлантириш, инвестицион муҳит жозибadorлигини ошириш, таваккалчилик хавф-хатарларини пасайтириш механизмини ўзида мужассамлаштирган аграр инвестиция сиёсати ишлаб чиқилмоғи лозим. Бугунги кунда соҳа учун кадрлар тайёрлашда бир қанча ечимини кутаётган муаммолар мавжуд. Мазкур

муаммоларни бартараф этиш мақсадида қуйидаги вазифаларни бажариш таклиф этилмоқда:

- Агросаноат мажмуи учун замонавий техника ва технологиялар, шу жумладан, “ақлли қишлоқ хўжалиги”, рақамли инновацион технологиялар ва ахборот тизимларини қўллай кадрларни тайёрлаш тизимини яратиш;
- Аграр соҳада олиб борилаётган кенг қамровли чора-тадбирларнинг самарадорлигини оширишга, қишлоқ хўжалиги тармоқларидаги мавжуд долзарб

муаммоларни ҳал этишга қаратилган таълим жараёнини ташкил этиш;

- Агросаноат мажмуи раҳбар ва мутахассис кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш учун даврий равишда ўқув-амалий семинарларни ташкил этиш;

- Агросаноат мажмуи учун кадрлар тайёрлайдиган таълим муассаларида зарур ўқув-услубий ва моддий-техник базани яратиш;

- Агросаноат мажмуи тизимидаги бошқарув кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш учун малакавий амалиёт ва стажировкаларни ташкил этиш;

- Таълим жараёнини замонавий усулларда сифатли ташкил этиш

Бироқ, бизнинг назаримизда, бундай ташаббуслар ҳали ҳам кадрлар сифатини ошириш жараёнига сезиларли таъсир кўрсатмайди. Агросаноат мажмуасига битирувчиларни жалб этишга мўлжалланган дастурларни ишлаб чиқиш, ахборот инфратузилмасини ривожлантириш, мавжуд тўсиқларни бартараф этиш, шаҳар ва қишлоқлар аҳолиси даромадлари ўртасида тенгсизлик муаммосини ҳал этиш, бу борада амалга оширилиши керак бўлган улкан саъй-ҳаракатлар ҳам зарур [1-30]. Ҳар қандай соҳада бўлгани каби агросаноат мажмуида фаолият олиб бораётган ходимларда доимо ўз устида ишлаш, ўз-ўзини тарбиялаш ва ўзлаштириш истагини уйғотиш, янги билимларни ёшидан қатъий назар ўзлаштиришга бўлган истакни тарбиялаш ҳам муҳим ҳисобланади.

■ ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Мамлакатни иқтисодий ривожлантиришга қаратилган узоқ муддатли стратегик мақсадни амалга оширишнинг моҳияти мустақилликнинг дастлабки кунларидан бошлаб ва Ўзбекистоннинг жаҳон бозоридаги рақобатбардошлигини ошириш, мавқеини мустаҳкамлашга йўналтирилган таркибий ўзгаришлар ҳамда юсак технологияларга асосланган замонавий тармоқлар ва ишлаб чиқариш соҳаларини жадал ривожлантириш сиёсатини асосий устувор йўналиш сифатида давом эттиришни тақозо этади. Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ва эркинлаштириш шароитида фермер хўжаликларининг устувор ривожланишини таъминлаш ҳамда соҳа учун рақобатбардош кадрлар тайёрлаш тизимини йўлга қўйиш орқали тармоқ барқарорлигига эришиш мумкин.

Муаллиф ҳақида / Сведения об авторе / Author details

1. Ibragimov Nodir Nusriddinovich Qarshi davlat texnika universiteti "Axborot tizimlari va texnologiyalari" kafedrası dotsenti/ Ибрагимов Нодир Нусриддинович, доцент кафедры «Информационные системы и технологии» Каршинского государственного технического университета/ Ibragimov Nodir Nusriddinovich, Associate Professor, Department of "Information Systems and Technologies", Karshi State Technical University.

► nodirrusiddinovich@gmail.com

■ ORCID: 0000-0004-6639-0722

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- [1] Nusriddinovich, i. N., & ilhomkhojayevna, a. N. (2022). Cyber threats, vulnerabilities and risks in economic sectors. *Galaxy international interdisciplinary research journal*, 10(9), 139-140.248
- [2] Yusupovna, Muxammadiyeva Yulduz. "Qashqadaryo viloyati salohiyatini iqtisodiy tahlili." *Journal of universal science research* 1.11 (2023): 371-374.
- [3] Ibragimov, n., amirov, a., & abduraxmanov, v. (2022). Axborot tizimlarining tahdidga zaifligi. *Zamonaviy dunyoda amaliy fanlar: muammolar va yechimlar*, 1(28), 15-18.
- [4]. Ibragimov, n. N. (2021, april). An imitation model of the development of public utilities. In *archive of conferences* (vol. 19, no. 1, pp. 18-20).
- [5] Ibragimov, n. N. (2021, april). Empirical modeling of public utilities. In *archive of conferences* (vol. 18, no. 1, pp. 19-20).
- [6] Ibragimov, n. N. (2021, april). Econometric modeling of public utilities. In *archive of conferences* (vol. 20, no. 1, pp. 54-55).

Xizmatlar va
turizm sohasi

Сфера услуг и
туризма

Service and
tourism sector

Aholini o'zini o'zi bandligini ta'minlashda mehnat munosabatlarini ahamiyati

Nizametdinov Ali Akramovich

Значение трудовых отношений в обеспечении самозанятости населения

Низаметдинов Али Акрамович

The importance of labor relations in ensuring self-employment of the population

Nizametdinov Ali Akramovich

Received: September 11, 2025 Revised: September 14, 2025

■ Accepted: September 15, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya.** Ushbu maqolada o'zini o'zi band qilganlar, mehnat munosabatlarida huquqiy jihatdan yetarli darajada himoya qilinishi, buyurtmachilar bilan xizmat sifati yuzasidan bahslar, ijtimoiy sug'urta va pensiya to'lovlaridan chetda qolish kabi muammolar yoritib berilgan. Mehnat shartnomasi yoki unga o'xshash modelllar o'zini o'zi band qilganlarning huquqiy himoyasini kuchaytirishi, ularning faoliyatini rasmiylashtirilishi va iqtisodiyotdagi norasmiy sektor ulushi tahlil etilgan.
- **Аннотация.** В этой статье рассматриваются проблемы самозанятых, включая недостаточную юридическую защиту в трудовых отношениях, споры с заказчиками по качеству услуг, а также отсутствие социальной страховки или пенсионных выплат. Анализируется, как трудовые договоры или аналогичные модели могут усилить юридическую защиту самозанятых, официально оформить их деятельность и долю неформального сектора в экономике.
- **Abstract.** This article examines the problems faced by self-employed individuals, including insufficient legal protection in labor relations, disputes with clients regarding the quality of services, and the lack of social insurance and pension payments. It analyzes how labor contracts or similar models can strengthen the legal protection of the self-employed, formalize their activities, and assess the share of the informal sector in the economy.
- **Kalit** so'zlar. Kalit so'zlar. Mehnat, bozor, norma, ijtimoiy, ta'minot, soliq, nafaqa, hujjat, rag'batlantirish, munosabat, tamoyil, mexanizm, kafolat, majburiyat, daromad, qonun, me'yor, subyekt, natija.

KIRISH

O'zini o'zi band qilish instituti bugungi kunda ham milliy mehnat bozorini tartibga solish, ham rasmiy sektorga norasmiy faol aholining jalb etishda muhim mexanizm sifatida qaralmoqda. Xususan, mahallalarda aholining bo'sh mehnat resurslarini ishga solish, kambag'allikni qisqartirish va tadbirkorlikni rag'batlantirish maqsadida so'nggi yillarda "o'zini o'zi band qilgan fuqarolar" maqomini yengillashtirilgan tartibda berish amaliyoti joriy etildi. Ushbu tizimda asosiy yondashuvlardan biri – fuqaro bir martalik yig'im yoki to'lov to'lash orqali rasmiy ro'yxatdan o'tkazish va unga qonuniy mehnat faoliyati bilan shug'ullanish huquqi berishdir. Shu bilan birga, davlat tomonidan bu turdagi shaxslarga keyinchalik keksalik nafaqasini belgilangan tartibda tayinlash imkoni ham ko'zda tutilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Iqtisodchi olim B.K. Ochilovning "Mahalla instituti - aholi bandligini ta'minlash drayveri" nomli ilmiy maqolasi mahalla institutining aholi bandligini ta'minlashdagi o'rniga ilmiy-nazariy va amaliy yondashuvlar nuqtai nazaridan bag'ishlanib, uning iqtisodiy funksiyalarini yangi formatda talqin qiladi.[1] Muallif ilmiy ishda mahalla fuqarolar yig'inini fuqarolarning ijtimoiy-iqtisodiy hayotida faol ishtirok etuvchi subyekt sifatida belgilash jarayonida uni aholi bandligini ta'minlashning muhim drayveri sifatida asoslaydi. M.Q. Pardaev va uning ilmiy jamoasi mahalla aholisining mehnat resurslarini iqtisodiyotga jalb qilinmagan zaxira sifatida baholab, ularni kichik biznes va mikro-tadbirkorlikka yo'naltirish orqali o'zini-o'zi band qilish imkoniyatlari kengayishini ta'kidlaydi. Olimlarning fikricha, o'zini-o'zi band qilishni mehnat bozoridagi formallashuvchi jarayon sifatida ko'rib, tadbirkorlikni institutsional qo'llab-quvvatlash (soliq imtiyozlari, kredit subsidiyalari) muhimligini qayd etadi [2].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Aholi o'zini o'zi bandligini ta'minlashning xususiyatlari va asosiy tamoyillarini tadqiq etishda amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar va statistik ma'lumotlarni o'rganishda mantiqiy fikrlash va dalillar to'plash kabi nazariy tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, ilmiy adabiyotlarni o'rganish va kuzatish kabi empirik tadqiqot metodlari qo'llanildi.

NATIJALAR VA TAHLILLAR

O'zini o'zi band qilganlar faoliyati normativ-huquqiy jihatdan hal etilgan bo'lib, mobil "Soliq" ilovasi, shaxsiy kabinet yoki my.gov.uz portali orqali tez va bepul amalga oshiriladi va bir martalik to'lovini to'lash hamda belgilangan faoliyat turlarini amalga oshirish imkoniyati yaratilgan. Biroq amaldagi tizim faqatgina rasmiy maqom bilan ta'minlashga qaratilgan bo'lib, o'zini o'zi band qilgan shaxslarning munosib mehnat, barqaror daromad, ijtimoiy muhofaza va iqtisodiy integratsiya kabi fundamental ehtiyojlarini to'liq qamrab ololmayapti.

O'zini o'zi band qilgan shaxslarning ijtimoiy soliq to'lovlari masalasi O'zbekistonda mehnat bozori va ijtimoiy himoya tizimida muhim o'rin egallaydi. Ammo amalda bu yo'nalishda qonunchilik hujjatlarida ayrim nomuvofiqliklar mavjud bo'lib, ular huquqni qo'llash jarayonida turli muammolarga sabab bo'lmoqda.

Xususan, Soliq kodeksining 408-moddasiga ko'ra, o'zini o'zi band qilgan shaxslar mehnat stajini hisoblash imkoniyatiga ega bo'lishi uchun yiliga kamida bazaviy hisoblash miqdorining (BHM) bir baravari miqdorida ijtimoiy soliq to'lashi shart. Bu normadagi maqsad – ijtimoiy himoya tizimini mustahkamlash va kelgusida pensiya ta'minotini barqaror saqlashdir.

Shu bilan birga, "Aholi bandligi to'g'risida"gi qonunning 36-moddasida boshqa me'yor belgilangan. Unga ko'ra, o'zini o'zi band qilgan shaxslar tomonidan to'lanadigan ijtimoiy soliq miqdori BHMning 50 foizidan kam bo'lmasligi lozim. Bu norma esa ko'proq aholini rasmiylashtirishga va ular uchun yengillik yaratishga qaratilgan.

Natijada ikki qonun hujjatida turli raqamiy me'yorlar belgilangani sababli huquqni qo'llash amaliyotida tushunmovchiliklar vujudga kelmoqda. Masalan, pensiya jamg'armasi organlari Soliq kodeksi normasiga tayanib to'liq BHM miqdorini talab qilishi mumkin, mahalla va bandlik organlari esa "Aholi bandligi to'g'risida"gi qonundagi me'yorni asos qilib, yarim BHM to'lovini yetarli deb qabul qilishi ehtimoli mavjud.

Qonun hujjatlaridagi mazkur nomuvofiqlik nafaqat huquqiy muammolarni, balki ijtimoiy ishonchsizlik va amaliy qiyinchiliklarni ham keltirib chiqarmoqda. Shuning uchun qonunchilik bazasini uyg'unlashtirish, yagona me'yor belgilash va uni barcha idoralar tomonidan bir xil qo'llash zarur. Bu nafaqat o'zini o'zi band qilgan shaxslar huquqlarini himoya qiladi, balki mehnat bozorining shaffofligi va pensiya tizimining barqarorligi uchun ham muhim omil hisoblanadi. Mutaxassislar ta'kidlashicha, o'zini o'zi band qilish tizimining samaradorligini oshirishda dastlabki rasmiylashtirish bosqichidan tashqari yangi – idoralararo muvofiqlashgan, ko'p bosqichli va inklyuziv institutsional yondashuv zarur. Bu esa, mazkur faoliyat turini mehnat bozorida to'laqonli iqtisodiy segmentga aylantirish imkonini beradi.

Birinchi navbatda, mehnatning munosibligi tamoyili joriy etilishi lozim. Bu o'z ichiga quyidagilarni qamrab oladi:

- kambag'allik chegarasidan yuqori bo'lgan minimal daromad kafolati;
- mehnat va dam olish vaqtlarining tartibining aniq belgilanishi;
- mehnat muhofazasi va xavfsiz mehnat shartlarini amalga oshirish.

Ikkinchidan, ijtimoiy himoya tizimi bilan uyg'unlik ta'minlanishi zarur. Ya'ni o'zini o'zi band qilganlar uchun ishsizlikdan sug'urta va mehnat qobiliyatini yo'qotgandagi nafaqalar kabi ijtimoiy paketlar ishlab chiqilishi lozim. Bu esa, ularning yuqori xatar darajasiga ega bo'lgan mehnat faoliyatini ijtimoiy muhofaza vositasiga aylantiradi.

Uchinchidan, iqtisodiy barqarorlik va daromad oshirish uchun:

- mikromoliya, subsidiya va mikrograntlar tizimi joriy etish;
- bozor infratuzilmasi va xizmatlaridan (logistika, savdo maydonlari, kooperatsiya) foydalanish imkoniyatini kengaytirish;
- mahsulotlar/xizmatlarni realizatsiya qilishga qaratilgan "mahalla-tuman-viloyat-rivojlangan bozor" zanjirini ishlab chiqish talab etiladi.

To'rtinchidan, monitoring va baholash mexanizmini kuchaytirish muhim. Bu orqali o'zini o'zi band qilish tizimining hududiy, sohaviy va dinamik natijalari baholanadi, kamchiliklar vaqtli aniqlanadi va siyosati takomillashtiriladi. Umuman, o'zini o'zi band qilganlarni shunchaki "band" sifatida rasmiylashtirish emas, balki ularni iqtisodiy jihatdan faol, bozor munosabatlarida raqobatbardosh va ijtimoiy himoyalangan mehnat subyektlariga aylantirish ana shunday tizimning asosiy maqsadidir.

O'zini o'zi band qilish tizimi mehnat bozorining muhim funksional markaziga aylanishi uchun u "yopiq" huquqiy mexanizm emas, balki idoralararo integratsiyalangan, ijtimoiy yo'naltirilgan iqtisodiy institut sifatida faoliyat yuritishi zarur. Bunda faqatgina rasmiy ro'yxatdan o'tish emas, balki:

1. Munosib mehnat talablariga javob beradigan faoliyat muhitini yaratish;
2. Barqaror daromad va kambag'allikdan chiqishning kafolatli parametrlarini joriy etish;
3. Ijtimoiy himoya tizimlari bilan uyg'unlikni ta'minlash;
4. Davlat-mahalla-fuqaro hamkorligini kuchaytirish;
5. Rag'batlantiruvchi moliyaviy-institutsional dasturlarni amalga oshirish kabi vazifalar markaziy o'rin tutishi lozim bo'ladi.

Faqat ana shundagina o'zini o'zi band qilganlar faoliyati mehnat bozorining "noformal" doirasidan chiqib,

iqtisodiyotning samarali, ijtimoiy adolatli va barqaror tarkibiy qismiga aylanishi mumkin.

Rivojlangan va ayrim taraqqiy etayotgan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, o'zini o'zi band qilganlar faoliyati davlat tomonidan shunchaki rasman tan olinmaydi, balki iqtisodiy taraqqiyotning muhim drayverlaridan biri sifatida qo'llab-quvvatlanadi. Quyida mazkur sohadagi amaliyotda o'zini oqlagan xorijiy mexanizmlar keltirilgan:

Misol uchun, Janubiy Koreyada mahallalar darajasida "O'zini o'zi band qilish inkubatsiya markazi (Self-employed Incubation Centers)" tashkil etilgan bo'lib, ular o'zini o'zi band qilgan shaxslarga moddiy-texnika bazasi (ustaxona, ofis), biznes maslahatlari, kredit liniyalariga kirish imkoniyatini taklif etadi. Shu orqali ularning faoliyati tadbirkorlik bosqichiga o'tishiga amaliy ko'mak beriladi.

Xitoy Xalq Respublikasida o'zini o'zi band qilganlar maqomi "mikro tadbirkor" maqomiga tenglashtirilgan. Ularning mahsulotlarini ichki bozorda sotishga ikki yilgacha bozor ijara to'lovlaridan ozod etish, savdo yarmarkalari orqali marketing ko'magi ko'rsatish amaliyoti qo'llaniladi. Ijtimoiy himoya yangi tizim – "ixtiyoriy ijtimoiy sug'urta" asosida yo'lga qo'yilgan.

AQShda "O'zini o'zi band qilishga ko'maklashish dasturi (Self-Employment Assistance Program - SEAP)" orqali ishsizlik nafaqasi oluvchilar o'zini o'zi band qilish faoliyati boshlagan taqdirda ham nafaqa saqlab qolinadi. Jamoaviy akseleratsiya markazlari va biznes inkubatorlar orqali ularning vaqtincha operasion xarajatlari qoplab beriladi. Mehnat muhofazasi va ijtimoiy himoya tizimida frilanserlar va o'zini o'zi band qilganlar uchun alohida tartib (pension, tibbiy sug'urta va h.k.) mavjud.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, o'zini o'zi band qilganlar mehnat munosabatlarida huquqiy jihatdan yetarli darajada himoya qilinmagan. Ko'p hollarda ular buyurtmachilar bilan og'zaki kelishuv asosida ishlaydi, bu esa to'lov kechikishlari, xizmat sifati yuzasidan bahslar, ijtimoiy sug'urta va pension to'lovlardan chetda qolish kabi muammolarni keltirib chiqaradi.

Shu nuqtai nazardan, o'zini o'zi band qilganlar uchun mehnat shartnomasi modeli ishlab chiqish zarurati kun tartibiga chiqmoqda. Bunday shartnoma ularning huquq va majburiyatlarini rasmiylashtirish, to'lov va ijtimoiy kafolatlarni ta'minlash hamda mehnat bozoridagi shaffoflikni kuchaytirishga xizmat qiladi.

O'zini o'zi band qilganlar uchun mehnat shartnomasi modeli ularning faoliyatini rasmiylashtirishning eng samarali usuli sifatida qaraladi. Ushbu model quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga olishi mumkin:

Tomonlarning maqomi va huquqiy holati. Shartnoma ikki tomonini aniq belgilaydi: xizmat ko'rsatuvchi – o'zini o'zi band qilgan shaxs; buyurtmachi – xizmatdan foydalanuvchi

jismoniy yoki yuridik shaxs. Maqom aniq yozilishi orqali ularning munosabatlari huquqiy asosda mustahkamlanadi. Xizmat turi va shartlari. Har bir shartnomada xizmatning nomi, ko'lam, muddati va bajarilish tartibi aniq ko'rsatilishi zarur. Bu shaffoflikni ta'minlaydi va har ikki tomon manfaatini himoya qiladi.

Haq to'lash mexanizmi. Xizmat uchun haq to'lash shartlari shartnomada alohida yozilishi lozim: to'lov usuli (naqd, bank, elektron to'lov), muddati va kechiktirilgan holda kompensasiya yoki penya qo'llanilishi belgilanishi kerak.

Ijtimoiy kafolatlar. Shartnoma ijtimoiy himoya tizimi bilan uyg'unlashishi maqsadga muvofiq. Masalan, shartnoma asosida ishlagan shaxsga pension staji hisoblanishi, ixtiyoriy tibbiy sug'urta va ish qobiliyatini yo'qotish holatlarida moddiy yordam ko'rsatilishi mumkin.

Huquq va majburiyatlar.

Xizmat ko'rsatuvchi: xizmatni belgilangan shartlarga muvofiq bajarish,

maxfiylikni ta'minlash, sifatga javob berish.

Buyurtmachi: xizmat uchun o'z vaqtida haq to'lash, shartnomani buzmaslik, xizmat ko'rsatish uchun zarur sharoitni yaratish.

Bahslarni hal qilish tartibi.

Xizmat jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan mojarolarni hal qilishning soddalashtirilgan tartibi shartnomada belgilab qo'yilishi kerak. Masalan, mahalla yoki arbitraj komissiyasi orqali yoki elektron ariza berish orqali nizolarni hal etish mumkin.

Bunday model o'zini o'zi band qilganlarning huquqiy himoyasini kuchaytiradi, to'lovlar kafolatini ta'minlaydi va ijtimoiy kafolatlariga kirish imkonini ochadi.

Ko'plab davlatlar o'zini o'zi band qilganlar uchun mehnat shartnomasi yoki unga yaqin huquqiy mexanizmlarni joriy etgan. Jumladan, Germaniya tajribasida frilanserlar uchun maxsus "Freelance Contract" shakli ishlab chiqilgan. Unda xizmat turi, haq to'lash tartibi, ijtimoiy to'lovlar va huquqiy himoya choralar aniq ko'rsatilgan. Shu bois, frilanserlar tadbirkor sifatida tan olinadi va to'liq huquqiy himoyaga ega bo'ladi.

Raqamli davlat sifatida Estoniyada maxsus elektron platforma orqali o'zini o'zi band qilganlar shartnoma tuzishi mumkin. Bu shartnoma avtomatik ravishda davlat bazasiga kiritiladi, soliqlar va ijtimoiy to'lovlar esa elektron hisob-kitob tizimi orqali amalga oshiriladi.

Turkiyada erkin kasb egalari "Serbest Meslek Makbuzu" orqali xizmat ko'rsatganda rasmiy hujjat tuzadi. Bu hujjat shartnoma vazifasini bajaradi va ularning huquqiy kafolatini ta'minlaydi.

Ushbu tajribalar shuni ko'rsatadiki, mehnat shartnomasi yoki unga o'xshash modellarni o'zini o'zi band qilganlarning huquqiy himoyasini kuchaytiradi, ularning faoliyatini

rasmiylashtiradi va iqtisodiyotdagi norasmiy sektor ulushini qisqartiradi.

O'zbekistonda o'zini o'zi band qilganlar uchun mehnat shartnomasi modelini ishlab chiqish bir necha muhim vazifalarni hal etadi va quyidagi ijobiy natijalarga olib keladi:

- xizmat munosabatlari rasmiylashtiradi va huquqiy kafolatlarini ta'minlaydi.

- xizmat uchun haq to'lash jarayonini shaffof qiladi va kechikishlar oldini oladi.

- ijtimoiy kafolat tizimiga qo'shilish imkonini ochadi.

- norasmiy sektor ulushini kamaytiradi va iqtisodiyotda shaffoflikni ta'minlaydi.

- o'zini o'zi band qilganlarni tadbirkorlik faoliyatiga olib chiqishda muhim omilga aylanadi.

Shu bois, mehnat shartnomasi modelini ishlab chiqishda xorijiy tajribalardan foydalanish, uni milliy huquqiy tizimga moslashtirish va elektron platforma orqali joriy qilish O'zbekiston uchun eng maqbul yo'l hisoblanadi.

Masalaning yana bir muhim yo'nalishi shundan iboratki, amaldagi o'zini o'zi band qilish yondashuvning davlat byudjetiga uzoq muddatli ta'siri ehtimolini tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur model shuni ko'rsatadiki, bir martalik to'lovlar hisobidan o'zini o'zi band qilganlar to'g'risidagi tizim mehnat faoliyatini qisqa muddatli rasmiylashtirish samarasini berishi mumkin bo'lsa-da, uzoq muddatda pensiya tizimi orqali byudjet xarajatlari keskin ortib ketish ehtimoli yuqori va ijtimoiy sug'urta fondida katta qoplanmaydigan "defisit" hosil qilishi mumkin. Bu esa, o'z navbatida, davlat byudjeti uchun nihoyatda katta moliyaviy tavakkalchilik hisoblanadi. Bunday muammolarni quyidagi guruhlariga ajratgan holda chuqurroq ifoda etamiz:

- daromad va xarajat muvozanati buzilishi. Bir martalik badal, aytaylik, juda kichik miqdorda to'lanadi. Ammo keyinchalik shaxs minimal pensiya tayinlash huquqiga ega bo'ladi. Pensiyaning umumiy qiymati, umr davomiyligi va demografik bosim hisobga olinganda, byudjet xarajatlari tushumdan bir necha barobar ko'p bo'lishi aniq.

- sug'urta tizimidagi disbalans. Pensiya tizimi "avlodlar hamjihatligi" tamoyiliga asoslanadi: ishlaydiganlar to'laydi, pensionerlar esa oladi. Agar o'zini o'zi band qilganlardan to'lanadigan mablag' juda kam bo'lsa, bu disbalansni kuchaytiradi va pensiya jamg'armasi qarzdorligini oshiradi.

- iqtisodiy adolatsizlik. Mehnat staji va ijtimoiy to'lovlarni to'liq amalga oshirgan ishchilar bilan minimal miqdorda bir martalik to'lov qilgan o'zini o'zi band qilganlar bir xil minimal pensiya olishlari ijtimoiy adolatsizlikka olib kelishi mumkin.

- byudjetdagi yukning ortishi. Agar kelgusi 10-15 yil ichida o'zini o'zi band qilganlar soni millionlab kishiga yetsa,

ularning hammasi minimal pensiya olish huquqiga ega bo'ladi. Bu davlat byudjeti xarajatlarini keskin ko'paytirib, ijtimoiy xarajatlar ulushining ortishiga olib keladi.

O'zbekistonda pensiya tizimi qayta taqsimlovchi modelga asoslangan bo'lib, ishlaydiganlar tomonidan to'lanadigan ijtimoiy badallar asosan amaldagi pensionerlarning nafaqasiga sarflanadi.

Pensiya jamg'armasining asosiy daromad manbalari ish beruvchilar va ishchilar tomonidan amalga oshiriladigan majburiy to'lovlar, o'zini o'zi band qilgan shaxslarning ixtiyoriy badallari hamda davlat tomonidan ajratiladigan subsidiyalari hisoblanadi. Biroq demografik o'zgarishlar, ya'ni pensionerlar sonining ko'payishi va ishchi kuchining ulushi qisqarishi natijasida jamg'arma xarajatlari tobora o'sib bormoqda. Bu esa davlat byudjetidan qo'shimcha mablag'

ajratilishini talab qiladi va ijtimoiy xarajatlar strukturasi da muayyan muvozanatsizlikka olib keladi.

Shu nuqtai nazardan, jamg'arma daromad va xarajatlarining tuzilishi, unda o'zini o'zi band qilgan shaxslar badallarining o'zni va davlat byudjetidan ajratiladigan resurslarning ulushi iqtisodiy siyosatning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur tahlil nafaqat moliyaviy barqarorlik nuqtai nazaridan, balki kelgusida pensiya tizimining samaradorligi va aholining ishonchini ta'minlash uchun ham katta ahamiyatga ega. Jamg'armaning moliyaviy barqarorligi kelgusida ishchi kuchini keng qamrab olish, o'zini o'zi band qilganlarning to'lov intizomini oshirish va investisiya daromadlarini ko'paytirishga bevosita bog'liq. Shunda davlat byudjetidan qo'shimcha mablag' talabini qisqartirish va tizimning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlash mumkin bo'ladi.

1-jadval.

Pensiya jamg'armasi daromad va xarajatlari

YO'NALISH	ULUSH (%)	IZOH
DAROMAD QISMI		
Ish beruvchilardan ijtimoiy badallar	45–50 %	Korxonalar ishchilar uchun to'laydigan majburiy to'lovlar
Ishchilardan shaxsiy ijtimoiy to'lovlar	25–30 %	Oylik ish haqidan ushlab qolinadigan badallar
O'zini o'zi band qilganlardan to'lovlar	5–7 %	Bir martalik yoki muntazam badallar
Davlat subsidiyalari va byudjetdan ajratmalar	15–20 %	Jamg'arma defitsitini qoplash uchun
Boshqa tushumlar	2–3 %	Jamg'arma mablag'laridan olinadigan qo'shimcha daromadlar
XARAJAT QISMI		
Amaldagi pensionerlarga nafaqa to'lovlari	70–75 %	Asosiy xarajat qismi
Nogironlik va boqimandalik nafaqalari	10–12 %	Nogironlik, boqimandalik nafaqalari
Ijtimoiy to'lovlar (vaqtinchalik moddiy yordam, sug'urta)	5–7 %	Qisqa muddatli ijtimoiy himoya
Jamg'arma ma'muriy xarajatlari	3–5 %	Boshqaruv, raqamli infratuzilma, xizmat ko'rsatish
Boshqa maqsadlar	2–3 %	Qonunchilikda belgilangan yo'nalishlar

Agar o'zini o'zi band qilganlar to'lovlari Pensiya jamg'armasiga faqat kirib, shu zahotiyq amaldagi pensionerlarga to'lansa, bu byudjetga yuk bo'lib qolaveradi. Shuning uchun ushbu mablag'larni investitsiya orqali ko'paytirish zarur. Ya'ni, jamg'arma nafaqat "to'lovchi-oluvchi" sxemasi bo'lishi kerak,

balki uning daromadli qismi ham tashkil etilsa, kelajakda byudjetdan qo'shimcha mablag' ajratish zarurati kamayadi. Ya'ni, o'zini o'zi band qilganlardan yig'ilgan ijtimoiy to'lovlarni faqat joriy nafaqalarni moliyalashtirishga emas, balki uzoq muddatli investitsiya instrumentlariga yo'naltirish orqali

qo'shimcha daromad olish imkoniyati mavjud. Bu orqali ikki yo'nalishda samaraga erishish mumkin:

Agar tushumlarning bir qismi davlat qimmatli qog'ozlari, bank depositlari, infratuzilma loyihalariga yo'naltirilsa, jamg'arma har yili barqaror foizli daromad oladi. Bu mablag'lar keyinchalik minimal pensiyalarni qoplashda ishlatiladi va byudjetdan qo'shimcha mablag' ajratishga ehtiyoj kamayadi. Investitsiyadan olingan foyda maxsus "ijtimoiy subsidiya fondi"ga o'tkazilishi va undan nafaqat minimal pensiya, balki nogironlik, boqimandalik nafaqalari va vaqtinchalik moddiy yordamlar uchun foydalanilishi mumkin.

Shu tariqa, o'zini o'zi band qilganlardan tushgan mablag'lar faol investitsiya vositalariga yo'naltirilsa, ularning har bir to'lovi nafaqat staj, balki kelgusidagi pensiya resurslarini moliyalashtirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu bo'yicha ayrim xorijiy mamlakatlar tajribasiga ham to'xtalib o'tsak. Jumladan, Chilida pensiya tizimi individual hisobga asoslangan. Har bir ishchi yoki o'zini o'zi band qilgan shaxs to'lovini shaxsiy hisobga to'playdi. Bu mablag'lar pensiya fondlari tomonidan moliyaviy bozorlarda investitsiya qilinadi va keyinchalik shaxsning pensiyasi aynan shu hisobdan to'lanadi. Bu model orqali davlat byudjetining yuki keskin kamaygan.

Kanada pensiya jamg'armasi faqat ichki emas, balki xorijiy moliya bozorlariga ham sarmoya qiladi. Aksiyalar, obligatsiyalar va infratuzilma loyihalariga yo'naltirilgan mablag'lar orqali jamg'arma yillik katta daromad oladi. Bu daromadlar nafaqat amaldagi pensionerlarni, balki kelajak avlodlarning pensiya huquqini ta'minlashga xizmat qiladi.

Norvegiyada ijtimoiy badallar maxsus jamg'armaga to'planadi va jahon moliya bozorlariga investitsiya qilinadi. Hozirda bu fond dunyoning eng yirik pensiya xazinalaridan biriga aylangan.

Ushbu tajribalar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy to'lovlarni faqat joriy xarajatlarga sarflash emas, balki daromad keltiradigan aktivlarga yo'naltirish orqali pensiya tizimini uzoq muddatli barqaror qilish mumkin.

O'zbekistonda o'zini o'zi band qilganlardan yig'iladigan ijtimoiy to'lovlarning hozircha ulushi kichik bo'lsa-da, ularni samarali boshqarish orqali:

- jamg'armada qo'shimcha manbalar yaratish,
- minimal pensiyalarni to'lashda davlat byudjetining yukini kamaytirish,
- ijtimoiy adolatni ta'minlash va aholi ishonchini oshirish mumkin.

Shu maqsadda quyidagilar taklif etiladi:

- o'zini o'zi band qilganlar to'lovlari uchun alohida investitsiya fondi tashkil etish.
- mablag'larni xavfi past, daromadi kafolatlangan aktivlarga yo'naltirish (davlat qimmatli qog'ozlari, bank depositlari, infratuzilma loyihalariga).

- investitsiyadan olingan foydani minimal pensiyalarni qoplashga yo'naltirish.

- jamg'armaning investitsiya faoliyati bo'yicha shaffof yillik hisobot tizimini yo'lga qo'yish.

Pensiya jamg'armasiga tushayotgan bir martalik to'lovlar va shartnoma asosidagi badallar to'g'ridan-to'g'ri ijtimoiy to'lovlarga sarflansa, bu davlat byudjetiga qo'shimcha yuk keltiradi. Masalan, 2024 yilda O'zbekistonda pensiya tizimi xarajatlari YAIMning 7,5 %ini tashkil etgan. Shu bois mablag'larni xavfi past va daromadi kafolatlangan investitsiya yo'nalishlariga joylashtirish orqali jamg'armaning moliyaviy mustaqilligi ta'minlanadi.

Shularni inobatga olgan holda, biz quyidagi mexanizmni sxema ko'rinishida taklif qilamiz. Ushbu mexanizmning asosiy mohiyati — ishsiz fuqarolarni mahalliy institutlar (IXMA, MFY) orqali aniqlab, elektron platformalar (Soliq.uz, My.gov.uz) orqali rasmiy mehnat munosabatlariga kiritish, ularning to'lovlari pensiya jamg'armasiga yo'naltirish va mazkur mablag'larni xavfi past, daromadi kafolatlangan investitsiyalariga joylashtirish va bu orqali iqtisodiyotda qo'shimcha qiymat yaratish, pensiya jamg'armasi uzoq muddatli barqarorligi ta'minlash iboratdir(1-rasm).

Ushbu mexanizmning asosiy maqsadi quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

Ijtimoiy maqsad - aholining ijtimoiy himoya tizimi bilan qamrab olish, ularning rasmiy mehnat stajiga ega bo'lishini ta'minlash va minimal pensiya kafolatini yaratish.

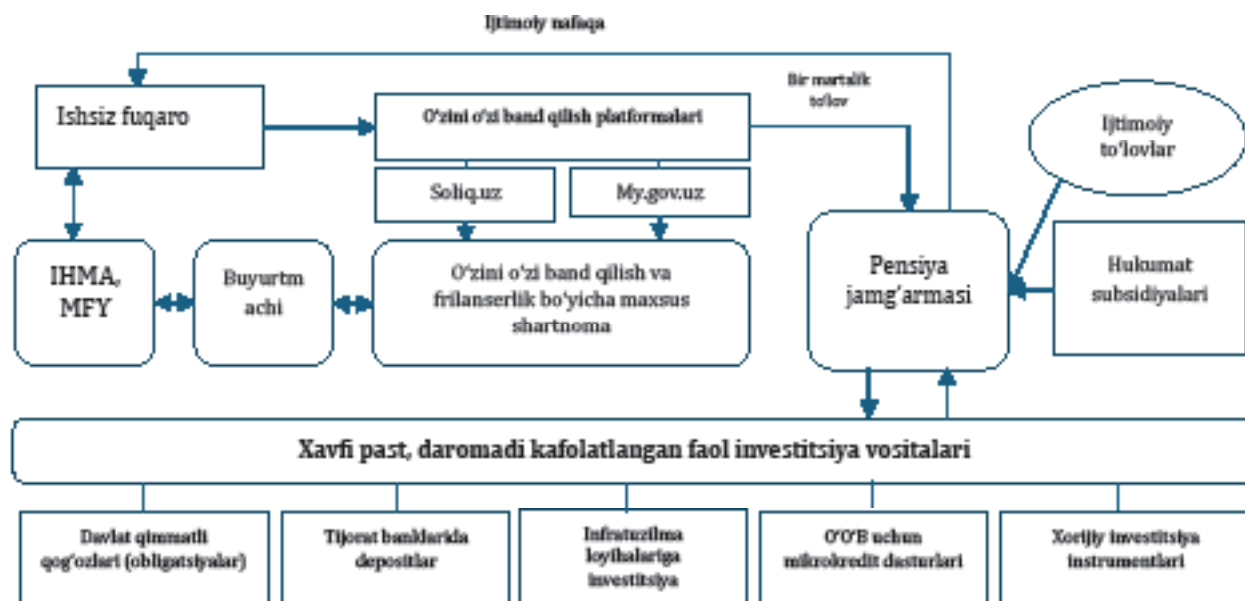
Iqtisodiy maqsad - pensiya jamg'armasi mablag'larini investitsiya orqali ko'paytirish, davlat byudjetiga tushadigan yukni kamaytirish.

Institutsional maqsad - mahalliy ijtimoiy himoya organlari, davlat elektron platformalari va moliya institutlari o'rtasida uzviy hamkorlikni ta'minlash.

Uzoq muddatli maqsad - pensiya tizimining barqarorligini ta'minlash, ijtimoiy adolatni mustahkamlash va aholi ishonchini oshirish.

Bizning fikrimizcha investitsiya yo'nalishlari orqali qo'shimcha qiymat yaratishni quyidagi yo'nalishlar orqali amalga oshirish mumkin deb hisoblaymiz:

- davlat qimmatli qog'ozlari: xavfi past, davlat byudjetiga ishonchli moliyaviy resurs sifatida xizmat qiladi.
- tijorat banklarida depositlar: moliyaviy aylanmalarni rag'batlantirib, bank tizimi barqarorligini ta'minlaydi.
- infratuzilma loyihalariga sarmoya: uzoq muddatli iqtisodiy o'sishga turtki beradi. Masalan, Janubiy Koreya pensiya fondlarining 12 % mablag'lari infratuzilmaga yo'naltirilgan.
- mikrokredit dasturlari: o'zini o'zi band qilganlar va kichik biznes uchun qo'llab-quvvatlash vositasi sifatida xizmat qiladi. Hindistondagi Self-Employed Women's Association (SEWA) modeli bu yo'nalishning ijtimoiy samaradorligini isbotlagan.

1-rasm. O'zini o'zi band qilishning takomillashtirilgan sxemasi

Ushbu mexanizmning asosiy maqsadi quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

Ijtimoiy maqsad - aholining ijtimoiy himoya tizimi bilan qamrab olish, ularning rasmiy mehnat stajiga ega bo'lishini ta'minlash va minimal pensiya kafolatini yaratish.

Iqtisodiy maqsad - pensiya jamg'armasi mablag'larini investitsiya orqali ko'paytirish, davlat byudjetiga tushadigan yukni kamaytirish.

Institutsional maqsad - mahalliy ijtimoiy himoya organlari, davlat elektron platformalari va moliya institutlari o'rtasida uzviy hamkorlikni ta'minlash.

Uzoq muddatli maqsad - pensiya tizimining barqarorligini ta'minlash, ijtimoiy adolatni mustahkamlash va aholi ishonchini oshirish.

Bizning fikrimizcha investitsiya yo'nalishlari orqali qo'shimcha qiymat yaratishni quyidagi yo'nalishlar orqali amalga oshirish mumkin deb hisoblaymiz:

- davlat qimmatli qog'ozlari: xavfi past, davlat byudjetiga ishonchli moliyaviy resurs sifatida xizmat qiladi.
- tijorat banklarida depositlar: moliyaviy aylanmalarni rag'batlantirib, bank tizimi barqarorligini ta'minlaydi.
- infratuzilma loyihalariga sarmoya: uzoq muddatli iqtisodiy o'sishga turtki beradi. Masalan, Janubiy Koreya pensiya fondlarining 12 % mablag'lari infratuzilmaga yo'naltirilgan.
- mikrokredit dasturlari: o'zini o'zi band qilganlar va kichik biznes uchun qo'llab-quvvatlash vositasi sifatida xizmat qiladi. Hindistondagi Self-Employed Women's Association (SEWA) modeli bu yo'nalishning ijtimoiy samaradorligini isbotlagan.
- xorijiy investitsiyalar: valyuta xatarlarini diversifikatsiya qilishga va inflyatsiyadan himoyaga xizmat qiladi. Kanada

Pensiya Jamg'armasi aktivlarining 30 %dan ortig'i xorijiy moliya bozorlariga yo'naltirilgan.

1-rasmda keltirilgan sxemada ifodalangan mexanizm nafaqat o'zini o'zi band qilgan fuqarolarning pensiya tizimiga jalb etilishini, balki ularning to'lovlari orqali ijtimoiy adolat va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan kompleks institutsional modelni ko'rsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Shunday qilib, sxema o'zini o'zi band qilganlar to'lovlarini samarali yo'naltirishning "ijtimoiy himoya – munosib mehnat – moliyaviy barqarorlik" tartibidagi uch blokli mexanizmini yaratadi. Bu tizim amalga oshirilsa:

- davlat byudjeti xarajatlari qisqaradi;
- pensiya tizimining uzoq muddatli barqarorligi ta'minlanadi;
- ishsiz fuqarolarning rasmiy mehnat bozoriga kirishi tezlashadi;
- ishonchi va ijtimoiy adolat mustahkamlanadi.

Umuman olganda, bu mexanizm O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning muhim omili sifatida xizmat qilishi mumkin.

Agar ushbu choralar amalga oshirilsa, o'zini o'zi band qilganlardan yig'iladigan mablag'lar nafaqat mehnat staji berish vositasi, balki pensiya tizimini moliyaviy barqaror qiladigan muhim resursga aylanishi mumkin deb hisoblaymiz.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Nizametdinov Ali Akramovich TDIU tayanch doktoranti/
Низаметдинов Али Акрамович докторант ТГЭУ /
Nizametdinov Ali Akramovich TSEU doctoral student
► alwaysberich@gmail.com
■ ORCID: 0000-0002-2655-3282

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. Очилов Б.К. "Mahalla instituti – aholi bandligini ta'minlash drayveri". O'zbekistonda iqtisodiy islohotlar, №7, 2023.
- [2]. Пардаев М.Қ., Олтаев Ш., Пардаева О.М., Тагирова Н.Б. Har bir oilada tadbirkorlik – o'zini-o'zi band qilish imkoniyati (amaliy tavsiyalar). Samarqand: SamISI, 2018. – 214 bet.
- [3]. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2023 y. <https://lex.uz/docs/6445145>.
- [4]. O'zbekiston Respublikasi Mehnat Kodeksi. – T.: Adolat, 2022 y. – 56 b. <https://lex.uz/docs/6257288>.
- [5]. Абдурахманов К.Х. Компетенции XXI века: научно-технологические, социально-экономические и гуманитарные знания. Биржа. №49(3036) 04.07.2023.
- [6]. Aliqulov H.O'. O'zini o'zi band qilish iqtisodiyoti va mahalla tizimi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 186 b.

Mehmonxona biznesida xorij tajribalaridan foydalanish

Umurzaqova Gulnora Abdubannopovna

Использование зарубежного опыта в гостиничном бизнесе

Умурзакова Гулнора Абдубанноповна

Use of foreign experience in hotel business

Umurzakova Gulnora Abdubannopovna

Received: September 11, 2025 Revised: September 14, 2025

■ Accepted: September 15, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya.** Ushbu maqolada mehmonxona biznesini rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribasidan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Xususan, xizmat ko'rsatish sifati, menejment tizimi, innovatsion yondashuvlar, marketing strategiyalari hamda inson resurslarini boshqarish bo'yicha xorijiy amaliyotlar o'rganilib, ularning O'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlari yoritiladi.
- **Kalit so'zlar:** mehmonxona biznesi, xorij tajribasi, xizmat sifati, menejment, innovatsiya, marketing, turizm.
- **Аннотация.** В статье анализируются теоретические и практические аспекты использования опыта зарубежных стран в развитии гостиничного бизнеса. В частности, изучается зарубежный опыт в области качества обслуживания, системы менеджмента, инновационных подходов, маркетинговых стратегий и управления персоналом, а также освещаются возможности его применения в условиях Узбекистана.
- **Ключевые слова:** гостиничный бизнес, зарубежный опыт, качество обслуживания, менеджмент, инновации, маркетинг, туризм.
- **Abstract.** This article analyzes the theoretical and practical aspects of using the experience of foreign countries in the development of the hotel business. In particular, foreign practices in the areas of service quality, management system, innovative approaches, marketing strategies and human resource management are studied, and the possibilities of their application in the conditions of Uzbekistan are highlighted.
- **Keywords:** hotel business, foreign experience, service quality, management, innovation, marketing, tourism.

KIRISH

Bugungi globallashuv davrida turizm sohasi jadal rivojlanib borar ekan, mehmonxona biznesining ham roli ortib bormoqda. Chunki xalqaro turizmning muvaffaqiyati ko'p jihatdan mehmonxona xizmatlarining sifati va ularning jahon standartlariga mosligiga bog'liqdir. Rivojlangan

davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, mehmonxona biznesida yuqori sifatli xizmat, mijozlar ehtiyojini chuqur o'rganish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va xodimlarni professional tayyorlash asosiy omillar hisoblanadi. Shu bois O'zbekistonda ham ushbu sohani rivojlantirishda xorijiy tajribalarni o'rganish va amaliyotga tatbiq etish alohida ahamiyat kasb etmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Middletonning fikricha, zamonaviy turizm va mehmonxona biznesida marketing strategiyalari mijoz ehtiyojini chuqur tahlil qilish va xizmatlarni bozor talablari asosida moslashtirishga qaratilishi kerak [2]. U xizmat ko'rsatish sifatini oshirishda innovatsion marketing yondashuvlari, mijoz bilan muloqotning interaktiv shakllari va mijoz sodiqligini shakllantirishning muhimligini ta'kidlaydi.

Walker o'zining "Introduction to Hospitality Management" asarida mehmonxona biznesining boshqaruv mexanizmlari, xodimlarni samarali tayyorlash va xizmat ko'rsatishda inson omilining hal qiluvchi o'rin tutishini yoritib bergan [3]. Muallifning fikricha, mehmonxona sanoatida muvaffaqiyatga erishish faqat texnologiyalardan foydalanish bilan emas, balki mijozlarni iliq kutib olish, ular bilan shaxsiy aloqani mustahkamlash orqali amalga oshiriladi.

Kandampully, Mok va Sparksning ilmiy tadqiqotlarida xizmat sifati menejmentining mehmonxona va turizm sohasidagi ahamiyati keng yoritilgan [4]. Ularning ta'kidlashicha, xizmat sifati nafaqat mijozlarning qoniqishini oshiradi, balki mehmonxonaning xalqaro miqyosda raqobatbardoshligini ham belgilaydi. Ayniqsa, xodimlarning kasbiy madaniyati va doimiy ravishda malaka oshirib borilishi xizmat sifatining barqarorligini ta'minlaydi.

Ninemeier va Perduening fikricha, mehmonxona va turizm sohalarida jahon miqyosida eng yirik va tez rivojlanayotgan industriyalardan biridir [5]. Ular bu sohada innovatsion boshqaruv usullarini joriy etish, marketing strategiyalarini takomillashtirish va turizmni barqaror rivojlantirish bo'yicha xalqaro tajribalarni chuqur tahlil qilganlar.

Goeldner va Ritchie o'z asarlarida turizmning asosiy tamoyillari, amaliyotlari va falsafasini ilmiy jihatdan yoritib, mehmonxona biznesida iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy omillarning uyg'unligini ko'rsatganlar [6]. Ularning ta'kidlashicha, turizm sohasi va mehmonxona biznesi nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki xalqaro madaniy aloqalarni mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Xalqaro mehmonxona industriyasida eng katta e'tibor xizmat ko'rsatish madaniyatiga qaratiladi. Masalan, Yaponiya, Janubiy Koreya va Singapur mehmonxonalarida xizmat ko'rsatish "omotenashi" prinsipi asosida tashkil etilgan bo'lib, mijozni samimiy kutib olish, uning ehtiyojini oldindan sezish va maksimal darajada qulaylik yaratishga qaratilgan. Bu tajribani O'zbekiston mehmonxonalarida ham keng tatbiq etish mumkin, chunki milliy qadriyatlarimizda

mehmondo'stlik qadimdan muhim o'rin tutadi.

G'arb davlatlarida, xususan, AQSh va Yevropaning yirik mehmonxonalarida menejment tizimi yuqori darajada avtomatlashtirilgan. Elektron rezervatsiya tizimlari, onlayn to'lov platformalari, "smart-room" texnologiyalari mehmonlarning vaqtini tejaydi va xizmatni shaffof qiladi. Bu tajriba hozirgi kunda O'zbekistonda ham bosqichma-bosqich joriy qilinmoqda. Ammo xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, faqat texnologiya emas, balki inson omili ham juda muhim. Xodimlarning xorijiy tillarni bilishi, psixologik tayyorgarligi va professional etiketga rioya qilishi xizmat sifatini keskin oshiradi.

Shuningdek, marketing strategiyalarida ham xorijiy mehmonxona biznesi o'ziga xos yondashuvlarga ega. Masalan, Turkiya va BAA mehmonxonalarida "all inclusive" (hammasi kiritilgan) tizimi keng joriy etilgan bo'lib, bu nafaqat xizmatni qulay qiladi, balki turistik oqimni ham ko'paytiradi. Yevropa mamlakatlarida esa mehmonxona brendining ijtimoiy tarmoqlardagi obro'si, mijozlar sharhlari va ekologik barqarorlikka qaratilgan siyosat muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda O'zbekiston mehmonxona biznesi uchun ham "yashil turizm" konsepsiyasi va ekologik toza xizmat ko'rsatish strategiyalari dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Xorijiy tajribaning yana bir muhim jihati — inson resurslarini boshqarishdir. Masalan, Germaniya va Shveysariya mehmonxonalarida xodimlarni muntazam ravishda qayta tayyorlash va malaka oshirish dasturlari yo'lga qo'yilgan. Bu esa xizmat ko'rsatishda barqarorlik va sifatni kafolatlaydi. O'zbekistonda ham so'nggi yillarda turizm va mehmonxona sohasi uchun maxsus kollejlari, oliy o'quv yurtlari faoliyat ko'rsatmoqda. Ammo xorijiy tajribani inobatga olgan holda xodimlarni amaliy tayyorgarlikka yo'naltirish, ular uchun xalqaro stajirovkalarni tashkil qilish xizmat darajasini yanada oshiradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mehmonxona biznesida xorijiy tajribadan foydalanishda muhim yo'nalishlardan biri bu raqamli transformatsiya jarayonidir. Bugungi kunda rivojlangan davlatlarda mehmonxonalar mijozlarga xizmat ko'rsatishda raqamli platformalardan keng foydalanmoqda. Masalan, Yevropa va AQShda ko'plab mehmonxonalar mobil ilovalar orqali xonani bron qilish, eshikni smartfon yordamida ochish, xizmatlarni buyurtma qilish va to'lovni amalga oshirish imkoniyatlarini yaratgan. Bunday qulayliklar nafaqat mehmonlar uchun xizmat sifatini oshiradi, balki mehmonxona menejmenti uchun ham xarajatlarni kamaytiradi va ma'lumotlarni tezkor tahlil qilish imkonini beradi. O'zbekistonda ham so'nggi

yillarda ayrim yirik mehmonxonalarda shunday innovatsion texnologiyalar joriy qilina boshlagan, ammo ularni kengroq miqyosda joriy etish xorijiy tajriba asosida yanada jadallashtirilishi mumkin.

Xizmat ko'rsatish sohasida xorijiy tajribaning yana bir e'tiborga molik jihati bu barqaror turizm va ekologik standartlarni joriy etishdir. Skandinaviya mamlakatlarida, shuningdek Germaniya va Niderlandiyada mehmonxonalar ekologik toza energiya manbalaridan foydalanishga, chiqindilarni kamaytirishga, suv va elektr energiyasini tejimli ishlatishga alohida e'tibor qaratadi. Natijada mehmonxona nafaqat mijoz uchun qulay maskan, balki ekologik jihatdan mas'uliyatli tashkilot sifatida obro' qozonadi. O'zbekiston turizmi uchun ham "yashil mehmonxona" konsepsiyasini joriy etish dolzarb bo'lib, xorijiy tajribadan samarali foydalanish bu jarayonni tezlashtirishi mumkin.

Shuningdek, xorijiy mehmonxona biznesida mijozlar tajribasini boshqarish (Customer Experience Management – CEM) alohida yo'nalish sifatida shakllangan. Bu tizim mijozning mehmonxonaga kirganidan tortib chiqib ketguniga qadar bo'lgan barcha jarayonlarini tahlil qilib, uning qoniqish darajasini doimiy ravishda nazorat qilishni ko'zda tutadi. Masalan, AQShdagi yirik mehmonxona tarmoqlari mijozlarning fikr-mulohazalarini real vaqt rejimida yig'ib, xizmatni tezkor o'zgartirish orqali sodiqlikni ta'minlaydi. O'zbekiston mehmonxonalari ham mehmonlarning taklif va e'tirozlarini tizimli ravishda o'rganish va ular asosida xizmatni takomillashtirish xorij tajribasidan olinadigan eng muhim saboqlardan biridir.

Kadrlar tayyorlash masalasida ham xorijiy tajriba muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, Shveysariya, Singapur va Birlashgan Arab Amirliklarida mehmonxona menejmenti bo'yicha maxsus oliy maktablar faoliyat yuritib, ularning bitiruvchilari butun dunyoda talabgir hisoblanadi. Bu tizim nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirishga qaratilgan bo'lib, talabalarning o'qish jarayonidayoq mehmonxonalar bilan bevosita ishlash tajribasini orttirishlariga imkon beradi. O'zbekistonda ham turizm va mehmonxona sohasi bo'yicha o'quv dasturlari mavjud, ammo xorijiy tajribani chuqur o'rganish, xalqaro akkreditatsiyaga ega dasturlarni joriy etish va talabalarni xorijiy amaliyotlarga yuborish orqali kadrlar tayyorlash sifatini yanada oshirish mumkin.

Xorijiy mehmonxona biznesi tajribasida alohida e'tibor qaratilgan yo'nalishlardan biri bu brend yaratish va imidj siyosatidir. Masalan, xalqaro miqyosdagi "Hilton", "Marriott" yoki "Hyatt" kabi yirik mehmonxona tarmoqlari nafaqat xizmat sifati, balki o'ziga xos brend qadriyatlar bilan ham mashhur. Ularning har biri mijoz ongida muayyan tasavvurlar uyg'otadi: yuqori qulaylik, hashamat, oila uchun moslik yoki biznes sayohatchilarga qulaylik. Brend imidji orqali mehmonxonalar o'z raqobatchilaridan ajralib turadi

va global miqyosda sodiq mijozlar bazasini shakllantiradi. O'zbekiston mehmonxonalari ham brend siyosatini to'g'ri yo'lga qo'yish, xalqaro standartlarga asoslangan yagona marketing konsepsiyasini ishlab chiqish xorijiy tajribani samarali qo'llashning muhim shartlaridan biridir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, mehmonxona biznesini rivojlantirishda xorijiy tajribadan foydalanish sohaning barqaror va raqobatbardosh bo'lishi uchun muhim shartdir. Xizmat ko'rsatish madaniyati, menejment tizimi, innovatsiyalar, marketing strategiyalari va inson resurslarini boshqarish bo'yicha ilg'or amaliyotlarni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish orqali turizm sohasi jadal rivojlanadi. Shu tariqa, xorijiy tajribani o'rganish va amaliyotga tatbiq etish nafaqat mehmonxona biznesi, balki butun turizm industriyasining xalqaro maydondagi nufuzini oshirishga xizmat qiladi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Umurzaqova Gulnora Abdubannopovna Andijon davlat texnika instituti doktoranti / Умурзакова Гулнора Абдубанноповна Аспирант Андижанского государственного технического института / Umurzakova Gulnora Abdubannopovna Doctoral student of Andijan State Technical Institute
 ► umurzaqovagulnora1@gmail.com
 ■ ORCID: 0009-0006-4695-5920

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Turizm sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. – Toshkent, 2019.
- [2]. Middleton, V. T. C., Fyall, A., Morgan, M., Ranchhod, A. Marketing in Travel and Tourism. – Oxford: Butterworth-Heinemann, 2009. – 536 p.
- [3]. Walker, J. R. Introduction to Hospitality Management. – New Jersey: Pearson Education, 2016. – 720 p.
- [4]. Kandampully, J., Mok, C., Sparks, B. Service Quality Management in Hospitality, Tourism and Leisure. – New York: Routledge, 2001. – 312 p.
- [5]. Ninemeier, J. D., Perdue, J. Discovering Hospitality and Tourism: The World's Greatest Industry. – New Jersey: Pearson, 2005. – 474 p.
- [6]. Goeldner, C. R., Ritchie, J. R. B. Tourism: Principles, Practices, Philosophies. – Hoboken: John Wiley & Sons, 2011. – 720 p.

O'zbekiston sug'urta xizmatlari bozorini rivojlantirish masalalari

Murtazayev Nurbek Rashidovich

Вопросы развития рынка страховых услуг Узбекистана

Муртазаев Нурбек Рашидович

Issues of development of the insurance services market of Uzbekistan

Murtazaev Nurbek Rashidovich

Received: September 17, 2025 Revised: September 20, 2025

■ Accepted: September 23, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya:** Mazkur maqolada O'zbekistonda moliya bozorini yanada rivojlantirish, aholini sifatli moliyaviy xizmatlar bilan qamrab olish ko'lamini kengaytirish, sug'urta tashkilotlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash masalalari atroflicha o'rganilgan. Sug'urta xizmatlari bozorining samaradorligini ifodalovchi ko'rsatkichlar tahlili ko'rib chiqilgan.
- **Kalit so'zlar:** Sug'urta bozori, sug'urta mukofoti, sug'urta to'lovi, ixtiyoriy va majburiy sug'urta, sug'urta brokeri, adjaster, syurveyer, aktuariy, sug'urta agenti.
- **Аннотация:** В данной статье подробно изучаются вопросы дальнейшего развития финансового рынка Узбекистана, расширения сферы охвата населения качественными финансовыми услугами, поддержки деятельности страховых организаций. Рассмотрен анализ показателей, отражающих эффективность рынка страховых услуг.
- **Ключевые слова:** Страховой рынок, страховая премия, страховой взнос, добровольное и принужденное страхование, страховой брокер, аджастер, актуарий, страховой агент.
- **Abstract:** This article discusses in detail the issues of further development of the financial market of Uzbekistan, expanding the coverage of the population with high-quality financial services, and support for insurance companies. Insurance is mentioned as an effective means of protecting the property interests of individuals and legal entities at all stages of human development.
- **Keywords:** Insurance market, insurance premium, insurance payments, voluntary and compulsory insurance, insurance broker, adjuster, surveyor, actuary, insurance agent.

KIRISH

Sug'urta xizmatlari bozori har qanday mamlakat moliya tizimining muhim qismi hisoblanadi. U aholi va biznes subyektlarini turli xatarlardan himoya qilish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash hamda iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda katta ahamiyatga ega. O'zbekistonda ham keyingi yillarda sug'urta sohasini modernizatsiya qilish va xizmat turlarini kengaytirish yo'nalishida qator islohotlar

amalga oshirilmoqda. Biroq, bozorning to'la quvvat bilan rivojlanishi uchun yechimini kutayotgan muammolar ham mavjud. Ushbu tadqiqot O'zbekiston sug'urta bozorida raqobatni rivojlantirishning hozirgi holatini har tomonlama tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan strategiyalar ishlab chiqishga qaratilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi – milliy sug'urta bozorida raqobatni rag'batlantirishning samarali mexanizmlarini aniqlash va ushbu mexanizmlarni amalda

qo'llash bo'yicha aniq takliflar berishdir. Shu bilan birga, tadqiqotda xalqaro tajribani O'zbekiston sharoitlariga moslashtirish imkoniyatlari, shuningdek, raqamli texnologiyalar va davlat-xususiy sheriklik kabi zamonaviy yondashuvlarning bozor rivojlanishiga ta'siri alohida e'tibor markazida bo'ladi. Ushbu ish orqali nafaqat ilmiy jamoatchilik uchun muhim xulosalar taqdim etish, balki amaliyotda qo'llaniladigan tavsiyalar ishlab chiqish rejalashtirilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot O'zbekiston sug'urta bozorida raqobatni rivojlantirishning hozirgi holatini va kelajak istiqbollarini tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, kompleks metodologik yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqotda 2018–2024 yillarga

oid O'zbekiston sug'urta bozori statistik ma'lumotlari asosiy manba sifatida ishlatildi. Ma'lumotlarni yig'ish uchun O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining rasmiy hisobotlari, Markaziy bankning moliyaviy bozor tahlillari, shuningdek, milliy sug'urta kompaniyalarining yillik moliyaviy hisobotlari tahlil qilindi. Maqolada tahlil qilish uchun quyidagi manbalardan foydalanildi:

- O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari;
- Moliya vazirligi hisobotlari;
- Sug'urta kompaniyalari ochiq hisobotlari va xalqaro manbalar.

Ma'lumotlar jadval va diagramma ko'rinishida taqdim etildi hamda dinamik tahlil usuli qo'llanildi.

1-jadval

Sug'urta xizmatlari bozoridagi asosiy ko'rsatkichlar

YIL	SUG'URTA KOMPANIYALARI SONI	USTAV KAPITALI (MLRD SO'M)	BOZOR ULUSHI (%)
2020	33	1200	100
2021	35	1450	100
2022	37	1800	100
2023	38	2100	100

1-rasm. Sug'urta kompaniyalari ustav kapitali o'sishi (2020–2023 yillar)

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Sug'urta bozorini rivojlantirish agentligining ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yil IV chorak yakuni holatiga O'zbekiston sug'urta tashkilotlarining umumiy soni 42 tani tashkil etdi, ularning ustav jamg'armalari so'mdagi miqdori 1545784 mln. so'mni tashkil yetdi. Ustav kapitalining so'mdagi qiymati o'tgan moliya yilining xuddi shu davriga nisbatan 109 foizga o'sgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining sug'urta bozorida ravishda sug'urta mukofotlar umumiy tushumi yig'indisi o'sib borishi bilan birga, uning YAIMdagi ulushi hamda sug'urta to'lovlarining hajmi ham ortib bormoqda. Mamlakatimizda 2009 yildan boshlab sug'urta bozorida aktuar tashkilotlar faoliyati tashkil etildi. Ohirgi yillar davomida aholining sug'urtaga bo'lgan munosabatlari tobora yaxshilanib, fuqarolarning sug'urtalovchilarga bo'lgan ishonchi ortib, sug'urta ishiga jiddiy yondoshilmoqda.

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, oxirgi yillarda sug'urta kompaniyalari soni va ularning kapitallashuvi ortib bormoqda. Jadval va diagrammadan ko'rinib turibdiki:

- Kompaniyalar sonining o'sishi: 2020 yilda 33 ta bo'lgan sug'urta kompaniyalari 2023 yilda 38 taga yetgan. Bu bozorda raqobatning kuchayib borayotganini ko'rsatadi.

- Kapitalning ortishi: 2020 yilda 1 200 mlrd so'm bo'lgan ustav kapitali 2023 yilda 2 100 mlrd so'mga yetgan. Bu to'rt yilda 1,75 barobarga o'sishni anglatadi.

- Bozor ulushi umumiy hisobda 100% darajada qolgan bo'lsa-da, realda ayrim kompaniyalar ulushi oshgan, boshqalarniki esa kamaygan bo'lishi mumkin.

Jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda sug'urta bozorida barqaror o'sish tendensiyasi mavjud. Kompaniyalar sonining ortishi va ustav kapitalidagi o'sish sug'urta xizmatlariga bo'lgan talab oshib borayotganidan dalolat beradi. Bu esa bozorning moliyaviy imkoniyatlari kengayayotganini va raqobat muhiti kuchayib borayotganini tasdiqlaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekiston sug'urta bozorida raqobatni rivojlantirish bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy barqarorlik va moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashning muhim omili sifatida qaralmokda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bozor o'rtacha konsentratsiyalangan bo'lib, yirik kompaniyalar

hukmronlik qilmoqda, bu kichik va o'rta kompaniyalar uchun raqobat imkoniyatlarini cheklamoqda. Shu bilan birga, bozorning umumiy hajmi 2020–2024 yillarda sezilarli o'sishni qayd etdi, ammo raqobatni rivojlantirish yo'lida normativ-huquqiy muhitning murakkabligi, raqamli infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi va aholining sug'urta xizmatlariga ishonchi pastligi kabi to'siqlar saqlanib qolmoqda. Sug'urta xizmatlari bozorini rivojlantirish mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishi va aholining moliyaviy himoyasini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shu bois:

- sug'urta madaniyatini oshirish;
- raqamli texnologiyalarni keng joriy qilish;
- xalqaro hamkorlikni kuchaytirish;
- kompaniyalarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash zarur.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Murtazaev Nurbek Rashidovich dotsent v.b. Qarshi davlat texnika universiteti / Муртазаев Нурбек Рашидович, и.о. доцента, Каршинский государственный технический университет / Murtazaev Nurbek Rashidovich, acting associate professor, Karshi State Technical University
► nurbekrashidovich@gmail.com
■ ORCID: 0009-0006-7716-6000

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF–60-son Farmoni — 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida.
- [2]. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi rasmiy veb-sayti. <https://www.mf.uz>
- [3]. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari. <https://stat.uz>
- [4]. Usmonov M.X. Sug'urta bozorini rivojlantirish yo'nalishlari. — Toshkent: Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali, 2023.
- [5]. Abdullaev Sh. Moliya bozorlari va ularning rivojlanish istiqbollari. — Toshkent: "Fan va texnologiya", 2022.
- [6]. Skipper H.D., Kwon W.J. Risk Management and Insurance. — Blackwell Publishing, 2007.
- [7]. Swiss Re Institute. World Insurance Report 2023. Zurich, 2023.

O'zbekiston tijorat banklarida raqamlashtirilgan moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish istiqbollari

Murtazayev Nurbek Rashidovich

Перспективы развития цифровых финансовых услуг в коммерческих банках Узбекистана

Муртазаев Нурбек Рашидович

Prospects for the development of digital financial services in commercial banks of Uzbekistan

Murtazaev Nurbek Rashidovich

Received: September 17, 2025 Revised: September 20, 2025

■ Accepted: September 23, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya:** Tijorat banklarida raqamlashtirilgan bank mahsulotlarini yaratish, bank mijozlariga zamonaviy bank mahsulotlari takliflarini shakllantirish, mahsulot va xizmatlarga bo'lgan ehtiyojini to'liq qondirishni ta'minlash, bankning moliya bozorida raqobatbardoshligini ta'minlash, daromadligi va rentabelligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan nazariy va uslubiy qoidalar va amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.
- **Tayanch so'zlar:** Bank, moliya bozori, Internet, IT-texnologiyalar, SWOT tahlil, moliyaviy tahlil.
- **Аннотация:** Научно-обоснованные теоретические и методические методы создания цифровых банковских продуктов в коммерческих банках, формирования современных банковских продуктовых предложений клиентам банка, обеспечения полного удовлетворения их потребностей в продуктах и услугах, обеспечения конкурентоспособности банка на финансовом рынке, повышения рентабельности и прибыльности состоят из разработки правил и практических рекомендаций.
- **Ключевые слова:** Банк, финансовый рынок, Интернет, IT-технологии, SWOT-анализ, финансовый анализ.
- **Abstract:** Scientifically based theoretical and methodological methods for creating digitized banking products in commercial banks, formulating modern banking product offers to bank customers, ensuring full satisfaction of their needs for products and services, ensuring the bank's competitiveness in the financial market, increasing profitability and profitability consists of developing rules and practical recommendations.
- **Key words:** Bank, financial market, Internet, IT technologies, SWOT analysis, financial analysis.

KIRISH

Globallashuv va internetlashuv jarayonlari biznes yuritishning odatiy tamoyillarini qayta shakllantirmoqda. IT-texnologiyalari jamiyatning barcha jabhalariga kirib bordi, bundan bank tizimi ham mustasno emas. Bilamizki, 2020 yilda karantin cheklavlari bo'lganligi tufayli masofadan turib masofaviy ishlashga to'g'ri keldi. Bunda biznes jarayonlarining yangi turlari ya'ni an'anaviy usuldan kechib IT-texnologiyalarni qo'llagan holda masofaviy usulga o'tish orqali shakllandi. Masofaviy xizmat ko'rsatish formati Internet texnologiyalari va ITdasturlashga asoslangan. Raqamli texnologiyalar bank xizmatlarining samaradorligini oshirish, mijozlar ehtiyojini tez va sifatli qondirish, shuningdek, iqtisodiy o'sishni jadallashtirishda muhim omil sifatida qaralmoqda. O'zbekiston tijorat banklari ham raqamli transformatsiya yo'lidan faol borib, mobil banking, internet-banking, onlayn kreditlash va raqamli to'lov tizimlarini keng joriy etmoqda. Ushbu tadqiqotda tijorat banklarida raqamlashtirilgan moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish istiqbollari tahlil qilinadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

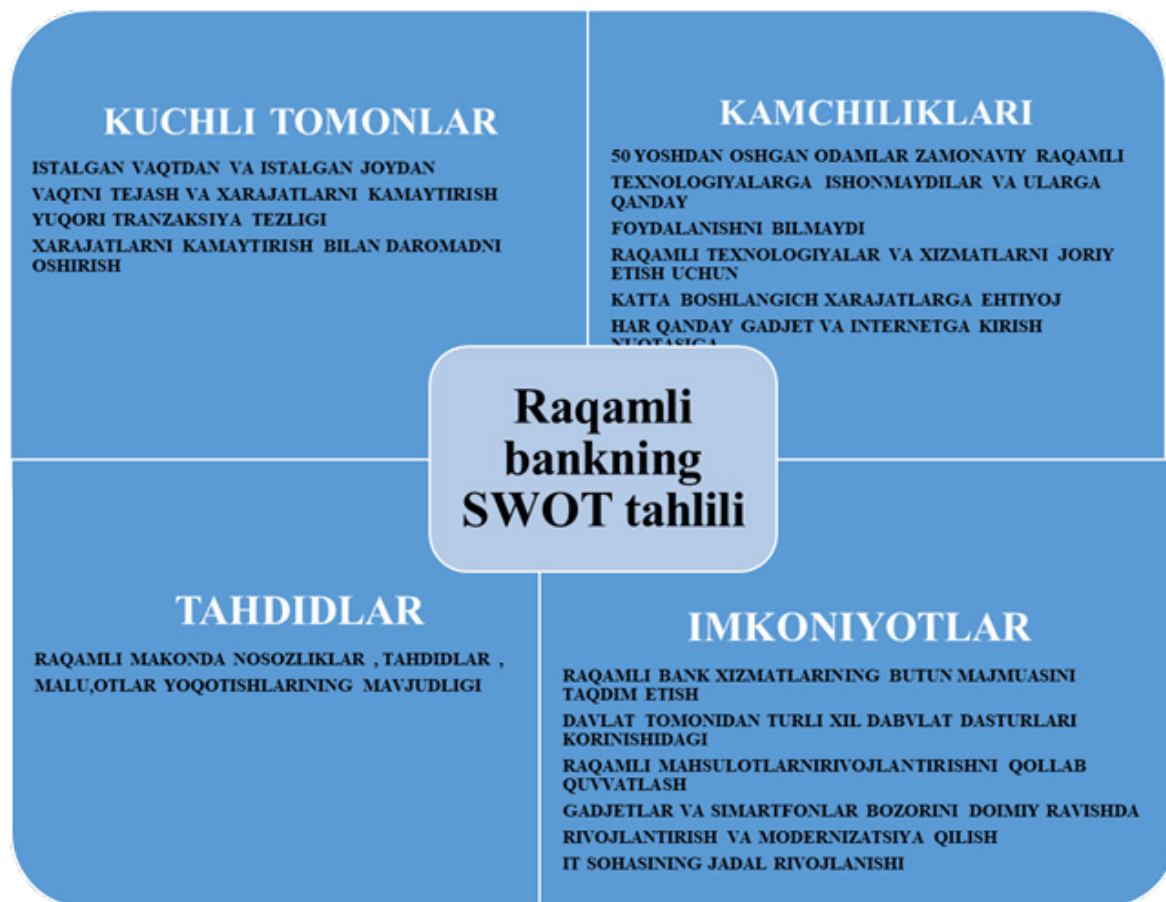
Tadqiqot quyidagi ilmiy usullarga tayangan:

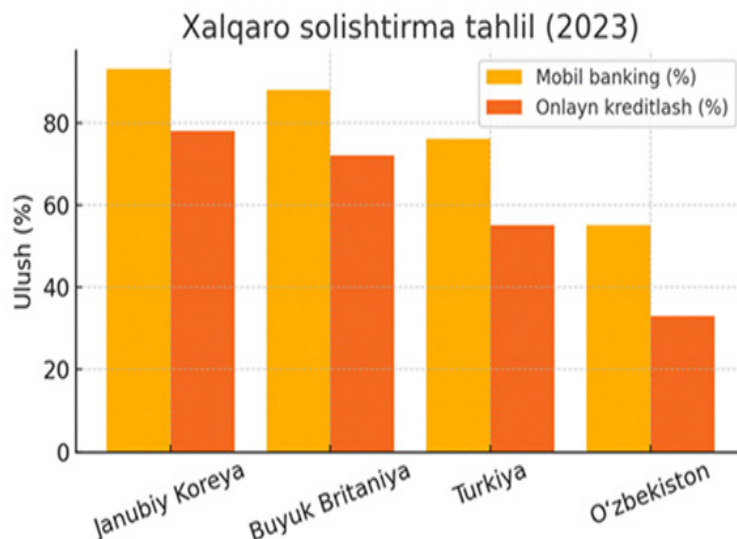
- Statistik tahlil – Markaziy bank va tijorat banklarining rasmiy ma'lumotlari asosida.
- Qiyosiy tahlil – xalqaro tajriba va O'zbekiston holatini solishtirish.
- Empirik kuzatuv – mobil banking, internet-banking va raqamli to'lov tizimlari foydalanuvchilarining dinamikasi.
- Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish – mavjud ilmiy ishlanmalar va xalqaro hisobotlardan foydalanish.

TAHLIL VA NATIJALAR

Shunday qilib, raqamlashtirish – bu bankdagi biznes-jarayonlarni tashkil etishning klassik modelini biznes modelini infokommunikatsiya modifikatsiyasi (shartnomalardan mijozlarga xizmat ko'rsatish senariylariga qadar), tariflarning o'zgarishi, xizmatlarning mazmuni va mijozlar kutganlariga muvofiq foydalanish imkoniyati orqali texnologik yangilanish tomon o'zgartirish.

Shuni ta'kidlash kerakki, zamonaviy iste'molchi endi kreditlarni, depozitlarni, hisob-kitoblarni, kartalarni alohida bank mahsulotlari sifatida qabul qilmaydi, uning uchun bu keng qamrovli mahsulot-iste'molchiga bank xizmatlarining to'liq spektrini, yaqin moliyaviy xizmatlarni, masofadan turib kirish va 24/7 qo'llab-quvvatlashni, ijtimoiy tarmoqlarning qulayligi va xususiyatlarini taklif qiluvchi raqamli bank. (1-rasm).

1-rasm. Xalqaro solishtirma tahlil (2023 yil)

1-jadval.

O'zbekistonda mobil banking foydalanuvchilari sonining o'sishi (2020–2024)[1]

YIL	FOYDALANUVCHILAR SONI (MLN)	O'SISH SUR'ATI (%)
2020	6,5	–
2021	9,2	41,5
2022	12,8	39,1
2023	16,4	28,1
2024	19,5	20,2

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, so'nggi to'rt yilda mobil banking foydalanuvchilar soni qariyb 2,5 baravar oshgan. Bu raqam tijorat banklari uchun raqamli xizmatlarni yanada rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

2020 yilda foydalanuvchilar soni 6,5 mln bo'lib, bu asosiy nuqta hisoblanadi.

2021 yilda 9,2 mlnga yetdi va 41,5% o'sish kuzatildi.

2022 yilda foydalanuvchilar soni 12,8 mln bo'lib, o'sish sur'ati 39,1% ni tashkil etdi.

2023 yilda esa 16,4 mlnga yetdi va o'sish sur'ati 28,1% bo'ldi. 2024 yilda esa 19,5 mlnga yetdi va o'sish sur'ati 20,2% bo'ldi.

Kuzatilgan holat shuni ko'rsatadiki, foydalanuvchilar soni 5 yilda qariyb 2,5 barobar oshgan. Biroq o'sish sur'ati yildan-yilga pasayib bormoqda, bu bozorning to'yinayotganini anglatishi mumkin.

Agar tendensiya shu holatda davom etsa va o'sish sur'ati taxminan 20% atrofida bo'lsa, 2025 yilda foydalanuvchilar soni 21,5 – 22 mln atrofida bo'lishi mumkin.

Janubiy Koreya mobil bankingda eng yuqori ko'rsatkichga ega (92%), shu bilan birga onlayn kreditlash ham 78% darajada rivojlangan.

Buyuk Britaniyada mobil banking (88%) va onlayn kreditlash (72%) baland ko'rsatkichga ega bo'lib, moliyaviy texnologiyalarning keng qo'llanilishini ko'rsatadi.

Turkiyada mobil banking 77% ni tashkil etsa, onlayn kreditlash 55% bo'lib, markaziy o'rinda foydalanish mavjud, ammo kreditlash hali to'liq rivojlanmagan.

O'zbekistonda esa mobil banking 55% darajada, onlayn kreditlash esa atigi 32%.

Bu raqamlar mamlakatda moliyaviy texnologiyalar hali rivojlanish bosqichida ekanini ko'rsatadi.

Janubiy Koreya va Buyuk Britaniya moliyaviy texnologiyalardan foydalanishda yetakchi hisoblanadi. Turkiya o'rtacha ko'rsatkichga ega bo'lsa, O'zbekiston hali yo'l boshida. Bu holat O'zbekiston uchun katta rivojlanish salohiyati mavjudligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda raqamli moliyaviy xizmatlar tez rivojlanmoqda.

Natijalardan ko'rinadiki:

- Mobil banking foydalanuvchilari 4 yilda qariyb 2,5 baravar oshdi.

- Raqamli to'lov tizimlari eng yuqori o'sishga ega bo'ldi.

- Xalqaro tajriba bilan qiyoslaganda, O'zbekiston ko'rsatkichlari hali past bo'lsa-da, tez o'sish sur'ati ijobiy natijalarni bashorat qilish imkonini bermogda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tijorat banklarida raqamlashtirilgan moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish mamlakat iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Statistika shuni ko'rsatmoqdaki, O'zbekistonda mobil banking va raqamli to'lov tizimlari eng tez rivojlanayotgan segmentdir. Kelgusida fintech kompaniyalar bilan hamkorlik, kiberxavfsizlikni kuchaytirish va xalqaro tajribani tatbiq etish orqali bank tizimining raqamli transformatsiyasini jadallashtirish mumkin. Mobil banking foydalanuvchilari soni O'zbekistonda keskin ortmoqda va bu raqamli transformatsiyaning eng muhim ko'rsatkichlaridan biridir. O'sish sur'atlarining asta-sekin pasayishi esa bozorning to'yinish bosqichiga yaqinlashayotganidan dalolat beradi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Murtazaev Nurbek Rashidovich dotsent v.b. Qarshi davlat texnika universiteti / Муртазаев Нурбек Рашидович, и.о. доцента, Каршинский государственный технический университет / Murtazaev Nurbek Rashidovich, acting associate professor, Karshi State Technical University
► nurbekrashidovich@gmail.com

■ ORCID: 0009-0006-7716-6000

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 23.03.2018-yildagi "Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi №PQ-3620-sonli Qarori (7-band).
- [2]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 07.02.2017-yildagi "O'zbekiston respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni (3.1-band).
- [3]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 09.01.2018-yildagi PF-5296-sonli "O'zbekiston respublikasi markaziy bankining faoliyatini tubdantakomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni (10-band).
- [4]. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev. 2020- yil 29-dekabrdagi Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasi
- [5]. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi // Murojaatnoma 2020-yil 25-yanvar
- [6]. Abdullayeva Sh.Z. "Bank ishi". Darslik. M.: "IQTISOD-MOLIYA" Toshkent. 2010-y.
- [7]. Karimov, B. (2022). Bank tizimida raqamli texnologiyalarni rivojlantirish istiqbollari. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
- [8]. Mishkin, F. (2019). The Economics of Money, Banking and Financial Markets. Pearson Education.
- [9]. Deloitte Insights (2021). Digital Banking Maturity 2021 Global Report.

Xizmatlar sohasining kichik biznes tizimida innovatsion tadbirkorlik–yangilik yaratishning asosidir

Ulmasova Oygul Baxtiyrovna

Инновации в системе малого бизнеса сектора услуг являются ключом к созданию предпринимательства и инноваций

Улмасова Ойгул Бахтияровна

Innovation in the small business system of the service sector is the key to creating entrepreneurship and innovation

Ulmasova Oygul Baxtiyrovna

Received: September 17, 2025 Revised: September 20, 2025

■ Accepted: September 23, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya:** ushbu maqolada xizmatlar sohasida ayniqsa, kichik biznesda innovatsion tadbirkorlik – kichik hajmdagi korxonalarda yangilik yaratishning alohida ijodkorlik jarayoni ekanligi, uning zamirida muntazam yangi imkoniyatlarni izlash, innovatsiyalarga yo'naltirilganlik, kichik biznesga yangi loyihalarni tadbiq etish kabi masalalarga alohida e'tibor qaratilgan.
- **Kalit so'zlar:** kichik biznes, innovatsion rivojlanish, tadbirkorlik, korxona, xizmat, kichik tadbirkorlik, tadbirkorlik faoliyati
- **Аннотация:** В данной статье акцентируется внимание на том, что инновационное предпринимательство в сфере услуг, особенно в малом бизнесе, представляет собой отдельный творческий процесс создания инноваций на малых предприятиях, а его основой является постоянный поиск новых возможностей, ориентация на инновации, реализация новых проектов на малых предприятиях.
- **Ключевые слова:** малый бизнес, инновационное развитие, предпринимательство, предприятие, услуга, малое предпринимательство, предпринимательская активность.
- **Abstract:** This article emphasizes that innovative entrepreneurship in the service sector, especially in small businesses, is a separate creative process of creating innovations in small enterprises, and its basis is the constant search for new opportunities, focus on innovation, and the implementation of new projects in small enterprises.
- **Key words:** small business, innovative development, entrepreneurship, enterprise, service, small entrepreneurship, entrepreneurial activity.

KIRISH

Jahon globallashuv sharoitida xizmat ko'rsatishni kichik biznes asosida innovatsion rivojlantirish taraqqiyotiga alohida ustuvorlik berilmoqda. Bu borada dunyo tajribasiga ko'ra, jahon yalpi milliy mahsuloti yuqori ulushga ega bo'lgan «rivojlangan davlatlarda xizmat ko'rsatish sohasida kichik va o'rta korxonalar salmog'i 60 foizga to'g'ri kelmoqda»¹. Bu esa xizmat ko'rsatish sohasini yanada taraqqiy ettirish muhim sharti sifatida kichik biznes korxonalarini rivojlantirish va ularning samaradorligini oshirishni taqozo etmoqda.

Xizmatlar sohasini innovatsion taraqqiyot talablariga mos rivojlantirishda, tadbirkorlik faoliyati, ayniqsa kichik biznesni o'rganish dolzarb xisoblanadi.

Dunyoning yetakchi olimlari va soha mutaxassisleri mazkur yo'nalishda bir qator yondashuvlarni asoslagan.

Qadimdan kishilik jamiyati taraqqiyoti shuni ko'rsatadiki, insoniyat tadbirkorlikka alohida e'tibor qaratgan. Bu borada Qadimgi Yunon faylasufi Aristotelning "Ekonomika" asarida "tadbirkorlik bu - eng avvalo, dehqonchilik, hunarmandchilik, mayda savdoda band bo'lganlarning asosiy va sharaflil faoliyati"² deb e'tirof etgan. Bu borada Amir Temurning "Temur tuzuklari"da ta'kidlanishicha "Azmi qat'iy, tadbirkor, xushyor, mard va shijoatli bir kishi mingta tadbirsiz va loqayd kishidan afzaldir"³, -deb e'tirof etilgan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Amerikalik iqtisodchilardan, K.Makkonnel va S.Bryu fikricha, "tadbirkor tovarlar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonida ishlab chiqarish omillarini birlashtiradi va "katalizator" vazifasini bajaradi"⁴.

Respublikamiz iqtisodchilaridan, Sh.Shodmonov, M.Raxmatovlarning e'tirof etishicha "...tadbirkorlik biznesdan farq qilib, tadbirkorlik - maxsulot ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatishga ijodkorlik, yangilik yaratish ruxi asosida yondashish bilan bog'liq faoliyatdir. Biznes - esa unga

nisbatan keng tushuncha bo'lib, umuman foyda olish nuqtayi nazaridan yuritiluvchi faoliyatdir"⁵.

O'zbek olimlari A.O'lmasov va M.Sharifxo'jaevlar "biznes keng ma'nodagi qonuniy yo'l bilan daromad topishga qaratilgan faoliyatdir... Tadbirkorlik - kishilar (mulkchilik sub'ektlari) ning moddiy va pul mablag'larini (kapitalini) amalda xo'jalik oborotiga tushirib, daromad topishga mo'ljallangan iqtisodiy faoliyatdir. Tadbirkorlik umuman pul topish emas, balki yaratuvchilik faoliyati orqali daromad olishni bildiradi"⁶, deb ta'rif beradilar.

Shu bilan birga Respublikamizning yetakchi olimlaridan biri S.S.G'ulomovning e'tirof etishicha "tadbirkorlik faoliyati - biznesning bir shakli sifatida namoyon bo'ladi va uning turli sohalarida amalga oshiriladi", shu bilan birga uning fikricha "tadbirkor - to'la yoki qisman moddiy mablag'ga yoki moliyaviy resurslarga ega bo'lgan g'ayratli inson bo'lib, u ushbu resurslarni o'z ishini (biznesini) tashkil qilish uchun ishga soladi"⁷.

Tadqiqot natijalariga ko'ra "tadbirkorlik faoliyati - bu shakli, turi va sohasidan qat'iy nazar, foyda olish va uni ko'paytirish maqsadida eng zamonaviy fan, texnika yutuqlari, innovatsiya, yangi texnologiyalarni qo'llagan xolda amalga oshiriladigan iqtisodiy faoliyatdir"⁸.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada qiyosiy tahlil hamda induksiya va deduksiya baholash usullaridan foydalanildi. Qiyosiy usuldan foydalanilib, statistik ma'lumotlar asosida ularni tahlillari amalga oshirilib ilmiy xulosalar berildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Xizmatlar sohasida ayniqsa, kichik biznesda innovatsion tadbirkorlik- kichik hajmdagi korxonalarda yangilik yaratishning alohida ijodkorlik jarayoni bo'lib, uning zamirida muntazam yangi imkoniyatlarni izlash, innovatsiyalarga yo'naltirilganlik jarayoni hisoblanadi.

1 <http://stats.oecd.org/>

2 <https://arm.ssuv.uz/frontend/web/books/642a86875ee66.pdf>

3 https://uza.uz/oz/posts/tadbirkor-va-shijoatli-bir-kishi-mingta-tadbirsiz-va-loqayd-kishidan-afzaldir_402045

4 K. R. Makkonnel, S. L. Bryu Nomi: "Iqtisodiyot tamoyillari, muammolari va siyosati" - 2020 Nashriyot: "O'zbekiston" nashriyoti ISBN: 978-9943-1234-56

5 Sh.Shodmonov, M.Raxmatov. (2019). Iqtisodiyot nazariyasi: fanining ikki chigal tuguni va uning yechimi. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.

6 https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/Article_31_0.pdf

7 S.S.G'ulomov Tadbirkorlik va kichik biznes, "Sharq" nashriyoti Toshkent 2002, 27 b.

8 S.S.G'ulomov Tadbirkorlik va kichik biznes, "Sharq" nashriyoti Toshkent 2002, 27 b.

Bu xizmat ko'rsatishda kichik biznesga yangi loyihalarni amalga oshirish yoki mavjud loyihani takomillashtirishdagi tavakkalchilikni, shuningdek, bu jarayonda yuzaga keladigan moliyaviy, ma'naviy va sotsial javobgarlikni xizmatlar sohasida kichik tadbirkor o'z zim-masiga olishga tayyorligi bilan bog'liqligidan iborat.

Shunday ekan, xizmatlar sohasida innovatsion biznes - sohada g'oya va ixtirolardan amaliy foydalanish orqali yangi xizmat ko'rsatish (servis) texnologiyalar yaratish jarayoni hisoblanadi. Odatda, innovatsion biznes faoliyati zahirida sohada yangi ehtiyojlarni qondirishga imkon beruvchi, yangi bozorni barpo etish, xizmatlar sohasiga yangilik kiritishga asoslanadi.

O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash siyosatining olib borilayotganligi tufayli uning iqtisodiyotdagi o'rnini va roli ortib bormoqda.

Xalqaro tajribalardan ma'lumki mamlakatning iqtisodiy salohiyatida kichik biznesning roli g'oyatda kattadir. Boshqacha qilib aytganda, u davlatning barcha tarmoq va sohalarini muvaffaqiyatli rivojlanishi va qo'llab-quvvatlashining garovidir.

Xizmatlar ko'rsatish sohasida kichik biznesni rivojlantirish zaruriyati quyidagilardan iborat:

Birinchidan, xizmat ko'rsatish sohasi jadal va teskor rivojlantirishda katta bo'lmagan mablag' asosida biznes faoliyatini rivojlantirish imkoniyatini yaratadi:

Ikkinchidan, xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznes sohasini rivojlantirishda o'z mablag'lari hisobidan zamonaviy va raqamli texnologiyalarni joriy etish imkoniyatlari kengayadi.

Uchinchidan, xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznes sohasi jarayonlariga jalb qilingan malakali mutaxassislar hisobidan sifatli xizmat ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'linadi.

To'rtinchidan, xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznes sohalarini innovatsion rivojlantirish, xorij tajribasini qo'llash va sohaga innovatsion texnologiyalarni jalb etish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, bugungi kunda xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesni innovatsion rivojlantirish quyidagilarda namayon bo'ladi:

Birinchidan, xizmat ko'rsatish sohasini samarali rivojlantirish, hamda kichik biznes sohasi egalari muhim investorlarni tezroq, ko'proq yangi g'oyalari, yangiliklari asoslangan (inovatsiya)

Ikkinchidan, xizmat ko'rsatish sohasini kam moliyaviy mablag' hamda resurs hisobiga kichik korxonalarda yangi texnologiyalarga asoslangan va innovatsion samaradorligini oshirishni ta'minlash.

Uchinchidan, xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznes asosida ilm-fanning oxirgi yutuqlaridan foydalanish imkoniyatlarini oshirish.

To'rtinchidan, xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznes sohasini rivojlantirish natijasida innovatsion taraqqiyotiga erishib, aholi daromadlarini oshirish ham yangi ish o'rinlarini yaratish, turmush sharoitlarini yaxshilash imkoniyatlarini yaratish.

XULOSA

Xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznes sohasini innovatsion rivojlantirish masalasi Respublika iqtisodiyotini jadal rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev kichik biznes bo'yicha yanada qulay sharoitlar yaratilishi alohida muhim yo'nalishlardan biri sifatida belgilab berildi. Unga ko'ra, "Haqiqatdan ham, biz faqat faol tadbirkorlik, tinimsiz mehnat va intilish orqali taraqqiyotga, farovon hayotga erisha olamiz"⁹ degan qat'iy fikrni ilgari surdi.

Ta'kidlab o'tish mumkinki, xizmatlar sohasida ayniqsa, kichik biznesda innovatsion tadbirkorlik- kichik hajmdagi korxonalarda yangilik yaratishning alohida ijodkorlik jarayoni bo'lib, uning zahirida muntazam yangi imkoniyat-larni izlash, innovatsiyalarga yo'naltirilganlik jarayoni hisoblanadi. Bu xizmat ko'rsatishda kichik biznesga yangi loyihalarni amalga oshirish yoki mavjud loyihani takomillashtirishdagi tavakkalchilikni, shuningdek, bu jarayonda yuzaga keladigan moliyaviy, ma'naviy va sotsial javobgarlikni xizmatlar sohasida kichik tadbirkor o'z zimmasiga olishga tayyorligi bilan bog'liqligidan iborat.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Ulmasova Oyul Baxtiyorovna - Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti, mustaqil ilmiy tadqiqotchi. / Улмасова Ойгуль Бахтияровна - Самаркандский государственный университет ветеринарной медицины, животноводства и биотехнологии, независимый научный исследователь. / Ulmasova Oyul Bakhtiyorovna - Samarkand State University of Veterinary Medicine, Animal Husbandry and Biotechnology, independent scientific researcher.

► ulmasovaoygul8@gmail.com

■ ORCID: 0009-0000-9488-6532

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Pardayev M.Q., Mirzayev Q.J., Pardayev O.M. Xizmatlar sohasi iqtisodiyoti. O'quv qo'llanma. – T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2014. – 384 b.;
2. Po'latov M.E., Mirzayev Q.J., Sultonov Sh.A., Shavqiyev E. Global iqtisodiy rivojlanish (turizm iqtisodiyoti). O'quv qo'llanma. T.: Fan va texnologiya, 2018. – 296 b.
3. Muxammedov M.M., Mardonov B.B. Xizmat ko'rsatish sohasida aholi bandligi va daromadlari. Monografiya. "Innovation rivojlanish nashriyot-matbaa uyi". 2021. – 186 b.
4. Ablakulovna, X. N., & Baxtiyrovna, U. O. (2024). Axborot mahsulotlari va xizmatlariga bo'lgan ehtiyojlarni o'rganish mexanizmlari. Journal of innovations in scientific and educational research, 7(2), 140-147.
5. Lovelock, C.H. (1983), "Classifying services to gain strategic marketing insights", Journal of Marketing, Vol. 47, pp. 9-20.
6. Silvestro, R. (1999) "Positioning services along the volume-variety diagonal: The contingencies of service design, control and improvement", International Journal of Operations & Production Management, Vol. 19, No. 4, pp. 399 – 421.
7. K. R. Makkonel, S. L. Bryu Nomi: "Iqtisodiyot tamoyillari, muammolari va siyosati" - 2020 Nashriyot: "O'zbekiston" nashriyoti ISBN: 978-9943-1234-56
8. Sh.Shodmonov, M.Raxmatov. (2019). Iqtisodiyot nazariyasi: fanining ikki chigal tuguni va uning yechimi. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
9. S.S.G'ulomov Tadbirkorlik va kichik biznes, "Sharq" nashriyoti Toshkent 2002, 27 b.

Xizmat ko'rsatish sohasidagi kichik biznesni innovatsion taraqqiyoti tadbirkorlik subyektlari sonini oshirish garovidir

Ulmasova Oygul Baxtiyorovna

Инновационное развитие малого бизнеса в сфере услуг – залог увеличения числа субъектов предпринимательства

Улмасова Ойгул Бахтияровна

Innovative development of small businesses in the service sector is the key to increasing the number

Ulmasova Oygul Baxtiyarovna

Received: September 17, 2025 Revised: September 20, 2025

■ Accepted: September 23, 2025 ■ Published Online: October 1, 2025

- **Annotatsiya** ushbu maqolada xizmatlar sohasida rivojlangan mamalkatlar iqtisodiyotini jadal rivojlantirish kichik biznes subyektlari sonini oshishida, ulardan olinadigan daromadlarning (rentabellikning) oshishiga bevosita bog'liq ekanligiga e'tibor qaratilgan. Jahonning yetakchi davlatlarining tajribalari misollar yordamida yoitilgan.
- **Kalit so'zlar:** xizmat ko'rsatish, moliyaviy yordam, kichik biznes, tadbirkorlik madaniyati, kichik biznes.
- **Аннотация:** В данной статье акцентируется внимание на том, что бурное развитие экономики развитых стран в сфере услуг напрямую связано с увеличением числа субъектов малого бизнеса и ростом их доходов (рентабельности). На примерах представлен опыт ведущих стран мира.
- **Ключевые слова:** оказание услуг, финансовая помощь, малый бизнес, предпринимательская культура, малый бизнес.
- **Abstract:** This article emphasizes that the rapid growth of the service sector in developed countries is directly linked to the increase in the number of small businesses and their increased revenues (profitability). Examples are provided from the experiences of leading countries.
- **Key words:** service provision, financial assistance, small business, entrepreneurial culture, small business.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida kichik biznes, ayniqsa, xizmat ko'rsatish sohasidagi kichik biznesni innovasion taraqqiyoti tadbirkorlik subyektlari sonini o'sishiga, yangi ish o'rinlarini yaratib, yuqori daromad olishda katta ahamiyat kasb etadi. Bu borada dunyodagi eng rivojlangan davlatlar tajribasi alohida ahamiyatga ega bo'lib, jumladan, Yevora ittifoqi, AQSh, Yaponiya, Janubiy Koreya va Singapur kabi mamlakatlarning tajribalarini O'zbekiston iqtisodiyotiga joriy etish xizmatlar sohasida qulay iqtisodiy imkoniyatlar yaratadi.

Rivojlangan mamakatlar iqtisodiyotini jadal rivojlantirish kichik biznes subyektlari sonini oshishida, ulardan olinadigan daromadlarning (rentabellikning) oshishiga bevosita bog'liq hisoblanadi. Xalqaro mexnat tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, kichik biznes dunyodagi jami ish o'rinlarining 70% tashkil etadi¹. Kichik va o'rta biznes vakillarining bozor o'zgarishlariga moslashuvchanligi, istemolchilarning talab va takliflariga javob berishi va soliq daromadlarini oshirish uchun muhim ahamiyat kasb etishi bilan xarakterlanadi².

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Jahondagi bu sohadagi o'z ilmiy tadqiqotlarini olib borgan quyidagi etakchi olimlarning o'z ilmiy qarashlari bayon etilgan.

M. Schaper va boshqalar (2014) kichik biznesni mustaqil ravishda boshqariladigan va o'zlarining sohalarida hukmron mavqega ega bo'lmagan subyektlar sifatida ta'riflaydilar³. Ushbu bizneslar odatda shaxsiylashtirilgan boshqaruv, cheklangan resurslar va mahalliy bozorlardagi xizmatlarni amalga oshirish bilan ajralib turadi. Shunga o'xshash ravishda, Stokes va Wilson (2010) kichik biznesni xodimlar soni, bozor ulushi va yillik aylanma kabi omillar asosida kichik miqyosdagi subyektlar sifatida tasvirlaydilar⁴. Ushbu

bizneslar ko'pincha egalarining boshqaruvida bo'lib, mulkchilik va boshqaruv o'rtasida ajratish mavjud emas.

R.F.Drucker (1985) kichik biznesni faqat uning o'lchami bilan ta'riflamasdan, uning innovatsiya qilish va tez o'zgaruvchan bozor sharoitlariga moslashish qobiliyatini ta'kidlaydi⁵. U kichik bizneslarning iqtisodiy o'sish va rivojlanish uchun muhim vosita sifatida rolini ko'rsatadi. Shunga o'xshash ravishda, Bolton Report (1971) Birlashgan Qirollikda kichik bizneslarni bozorlarida nisbatan kichik ulushga ega bo'lgan, mustaqil ravishda faoliyat yuritadigan va boshqaruvi egalarining yoki kichik guruhlarining qo'lida bo'lgan subyektlar sifatida tavsiflaydi.

Shuningdek, AQSHning boshqa bir qator olimlarining fikriga ko'ra, AQSH kichik bizneslar boshqarmasi (SBA) kichik biznesni mustaqil ravishda boshqariladigan va o'z sanoatiga xos o'lchovlarga javob beradigan subyektlar sifatida ta'riflaydi⁶. Ushbu o'lchovlar ko'pincha xodimlar soni yoki yillik daromadlar asosida o'lchanadi, bu esa turli sanoat tarmoqlariga moslashuvchanlikni ta'minlaydi. Scarborough va Zimmerer (2006) kichik bizneslarni bozorlarida hukmron mavqega ega bo'lmagan va qarorlar qabul qilishda moslashuvchan bo'lgan subyektlar sifatida tasvirlaydilar, ular ko'pincha ma'lum bir mijozlar bazasiga mahsulot yoki xizmat taqdim etishga qaratilgan⁷.

D.J.Storey (1994) kichik firmalarni strukturaviy va operatsion xususiyatlarga urg'u berib ta'riflaydi, ularning bozor ulushi kichik, mulkdor yoki kichik guruhlar tomonidan boshqariladigan va egalarining kundalik faoliyatda faol ishtirok etishini ta'kidlaydi⁸.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada qiyosiy tahlil hamda induksiya va deduksiya baholash usullaridan foydalanildi. Qiyosiy usuldan foydalanilib, statistik ma'lumotlar asosida ularni tahlillari amalga oshirilib ilmiy xulosalar berildi.

1 Xalqaro mexnat tashkiloti, 2024. Micro, Small and Medium Enterprises | International Labour Organization

2 Sokolinskaya, Yu. M., Kolesnichenko, Ye. A., & Chekudayev, K. V. (2020). Tendensii razvitiya malogo predprinimatelstva. 82(1), 365–368. <https://doi.org/10.20914/2310-1202-2020-1-365-368>

3 Schaper, M., Volery, T., Weber, P., & Gibson, B. (2014). Entrepreneurship and Small Business. Wiley.

4 Stokes, D., & Wilson, N. (2010). Small Business Management and Entrepreneurship. Cengage Learning.

5 Drucker, P. F. (1985). Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. Harper & Row.

6 U.S. Small Business Administration (SBA). Small Business Size Standards. Retrieved from www.sba.gov

7 Scarborough, N. M., & Zimmerer, T. W. (2006). Effective Small Business Management: An Entrepreneurial Approach. Prentice Hall.

8 Storey, D. J. (1994). Understanding the Small Business Sector. Routledge.

TAHLIL VA NATIJALAR

Xizmat ko'rsatishda kichik biznesni rivojlantirish bo'yicha Amerika Qo'shma Shtatlardagi kichik biznes korxonalarining taraqqiyoti bir necha omillar ta'siri asosida shakllangan bo'lib, ular o'ziga xos jihatlari bilan farq qiladi.

AQShda kichik biznes rivojlanishining asosiy harakatlantiruvchi kuchi 1953-yilda tashkil etilgan Kichik Biznes Boshqaruvi (SBA) hisoblanadi. SBA kichik bizneslarni, ayniqsa ularning dastlabki bosqichlarida qo'llab-quvvatlashga qaratilgan turli dasturlar orqali moliyaviy va texnik yordam ko'rsatadi. Masalan, bank kreditlari va mikrokreditlar dasturlari tadbirkorlarga o'z bizneslarini boshlash va rivojlantirish uchun zarur bo'lgan kapitalni taqdim etadi.

Xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesni rivojlantirishda AQSh hukumati tomonidan beriladigan moliyaviy yordamdan tashqari, SBA kichik biznesni rivojlantirish markazlari (SBDC) va Ayollar biznes markazlarini (WBCs) tomonidan boshqarib turiladi. Ushbu markazlar biznesning bir qator jihatlari, jumladan marketing, menejment va hukumat qoidalariga rioya qilish bo'yicha bepul yoki arzon narxlarda maslahat, trening va texnik yordam ko'rsatadi. Ushbu tizim AQShda 30 milliondan ortiq kichik biznesning tashkil etilishiga hissa qo'shdi, bu esa xususiy sektor bandligining deyarli 50% ini tashkil qiladi.

AQShda xizmat ko'rsatishda kichik biznes korxonalarini rivojlantirishning muhim xususiyatlari sifatida soliq imtiyozlarini berish, kichik biznesni qo'shimcha innovatsiyalar asosida rag'batlantirish tizimini yo'lga qo'yish, kreditlar ajratish kabilar muhim hisoblanadi. Bundan tashqari AQShda Kichik Biznes Innovatsion Tadqiqotlari dasturi orqali kichik biznesni rivojlantirish ularga moliyaviy yordam va qo'shimcha sarmoyalar kiritish imkoniyatlari taqdim etiladi. Ushbu dasturlar, ayniqsa, texnologik taraqqiyotning kichik biznesining o'sishi va barqarorligi uchun zarur bo'lgan axborot texnologiyalari (IT), konsalting kabi xizmat ko'rsatish

sohalarida yuqori samara beradi. AQShda ushbu dasturlar asosida kichik biznesni raqobatbardoshligini saqlab qolish imkoniyati yaratiladi.

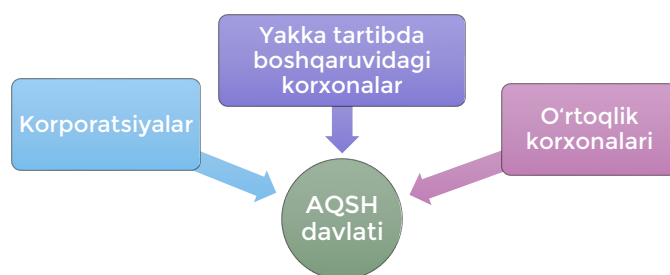
O'rganish natijalariga ko'ra, AQShda kichik biznesni rivojlantirishning muhim xususiyatlaridan biri uning tartibga soluvchi muhitning shakllanganligi hisoblanadi. Unga ko'ra, biznesni boshqarish uchun turli to'siqlarni bartaraf etish kichik biznesni rivojlantirishni osonlashtiradi hamda soha taraqqiyotida qo'shimcha imkoniyatlarni yuzaga keltiradi.

AQShda kichik biznesning muvoffaqiyati iqtisodiy o'sishga katta ta'sir ko'rsatdi. Bir nechta asosiy omillar kichik biznesning kengroq iqtisodiyotga qo'shgan hissasini ko'rsatadi:

AQShdagi oxirgi yillardagi statistik ma'lumotlarga ko'ra, kichik bizneslar 60 milliondan ortiq kishini ish bilan ta'minlagan, bu ularni mamlakatdagi asosiy bandlik manbaiga aylantirgan. Ushbu ish o'rinlarining yaratilishi iste'mol xarajatlarini rag'batlantirgan va iqtisodiy o'sishni yanada kuchaytirgan. Kichik bizneslar texnologiya, chakana savdo, sog'liqni saqlash va konsalting kabi turli sohalarida imkoniyatlar yaratadi va shu orqali mehnat bozorini kengaytiradi va umumiy iqtisodiy barqarorlikka hissa qo'shadi;

AQShda kichik xizmat ko'rsatish korxonalarida, ayniqsa ushbu sohaning IT, konsalting kabi sohalarida, qo'shimcha imkoniyatlar yaratiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, AQShning xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesni rivojlantirish bo'yicha muhim xususiyatlari sifatida sohani katta bo'lmagan sarmoyalar (kapitallar) hisobiga rivojlantirish, sohada tadbirkorlik madaniyatini yuksaltirish hamda iqtisodiyotda yuzaga kelayotgan turli o'zgarishlar va noaniqlik davriga tezroq moslashish (adaptasiyalanish) kabi jihatlari ajralib turadi. Shunday qilib, AQSh tajribasiga ko'ra, xizmat ko'rsatishda kichik biznes mamlakat iqtisodiyotining ajralmas qismiga aylanib, aholi bandligini ta'minlab, innovatsiyalarni rag'batlantirib, tadbirkorlik faoliyati uchun qulay muhit yaratish imkoniyatiga ega bo'ladi.

1- chizma. AQShda xizmat ko'rsatishda kichik biznes subyektlarining asosiy tashkiliy-huquqiy shakllari⁹

9 Lapusta.M.G., Starostin Yu.L. Maloye predprinimatelstvo: O'chyob.posoiye.-2-e izd.-M.: INFRA-M,2022-S.305., Klaus Bryumer. Sistema podderjki malogo predprinimatelstvo v Germanii.// Dengi i kredit.-2001. -C.163-171.

Jahonning yetakchi davlatlaridan biri hisoblangan Yaponiyada xizmat ko'rsatish sohasida kichik biznesni qo'llab-quvvatlash va bu sohaga yuqori texnologiyalarni jalb etish samarali innovatsiyalar va investitsiyalardan foydalanish hamda yuqori boshqaruv tizimi kabi xususiyatlari bilan ajralib turadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Yaponiya hukumatining ilg'or texnologiyalarni biznes modellari bilan integratsiyalashga qaratilgan siyosati kichik bizneslarning raqobatbardoshlik va innovatsion salohiyatini saqlab qolishiga yordam bermoqda. Ushbu strategiyaning asosiy elementlaridan biri, barcha sohalarda, shu jumladan xizmatlar sohasida, sun'iy intellekt (AI), Internet of things (IoT) va robototexnika kabi texnologiyalarni joriy etishga qaratilgan Society 5.0 milliy tashabbusidir (Yaponiya Iqtisodiyot, Savdo va Sanoat Vazirligi, 2022).¹⁰

XULOSA

Xizmat ko'rsatishda kichik bizneslar Janubiy Koreyaning iqtisodiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Koreya Kichik Bizneslar Instituti ma'lumotlariga ko'ra, Janubiy Koreyada kichik bizneslar barcha bizneslarning 99,9 foizini tashkil etadi va jami ish o'rinlarining taxminan 80 foizini yaratadi¹¹ (Koreya Kichik Bizneslar Instituti, 2020). Bu kichik bizneslarning mamlakatda ish o'rinlari yaratish va iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishdagi muhim rolini ta'kidlaydi.

Muallif haqida / Сведения об авторе / Author details

1. Ulmasova Oygul Baxtiyorovna - Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti, mustaqil ilmiy tadqiqotchisi. / Улмасова Ойгуль Бахтияровна - Самаркандский государственный университет ветеринарной медицины, животноводства и биотехнологии,

независимый научный исследователь. / Ulmasova Oygul Baxtiyarovna - Samarkand State University of Veterinary Medicine, Animal Husbandry and Biotechnology, independent scientific researcher.

► ulmasovaojgul8@gmail.com

■ ORCID: 0009-0000-9488-6532

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sokolinskaya, Yu. M., Kolesnichenko, Ye. A., & Chekudayev, K. V. (2020). Tendensii razvitiya malogo predprinimatelstva. 82(1), 365–368. <https://doi.org/10.20914/2310-1202-2020-1-365-368>
2. Schaper, M., Volery, T., Weber, P., & Gibson, B. (2014). Entrepreneurship and Small Business. Wiley.
3. Stokes, D., & Wilson, N. (2010). Small Business Management and Entrepreneurship. Cengage Learning.
4. Drucker, P. F. (1985). Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. Harper & Row.
5. U.S. Small Business Administration (SBA). Small Business Size Standards. Retrieved from www.sba.gov
6. Scarborough, N. M., & Zimmerer, T. W. (2006). Effective Small Business Management: An Entrepreneurial Approach. Prentice Hall.
7. Storey, D. J. (1994). Understanding the Small Business Sector. Routledge.
8. Lapusta, M. G., Starostin, Yu. L. Maloye predprinimatelstvo: O'chyob. posoiye. -2-e izd. -M.: INFRA-M, 2022-S.305., Klaus Bryumer. Sistema podderjki malogo predprinimatelstva v Germanii. // Dengi i kredit. -2001. -C.163-171.

¹⁰ Ministry of Economy, Trade and Industry of Japan. (2022). Society 5.0: A super-smart society for the future. Retrieved from https://www.meti.go.jp/english/policy/innovation/society5_0/

¹¹ K-Startup Grand Challenge. (n.d.). K-Startup Grand Challenge haqida. <https://www.k-startupgc.org>

October 2025

Volume 3

Number 5

INNOVATION IQTISODIYOT

ILMIY-AMALIY ELEKTRON
JURNAL

ojs.qmii.uz